

DE REDELIJKE GODSDIENST

In welke de Goddelijke waarheden van het genadeverbond worden verklaard, tegen partijen beschermd en tot beoefening aangedrongen, alsmede de bedeling des verbonds in het Oude en Nieuwe Testament en de ontmoeting der kerk in het Nieuwe Testament, vertoond in een verklaring van de Openbaring van Johannes.

door

W. á BRAKEL Th. F.

in leven bedienaar des Goddelijken Woords te Rotterdam

DEEL I

Onveranderd uitgegeven naar de beste uitgaven, onder toezicht van J. H. Donner.

Te LEIDEN, bij D. Donner.

1893

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2005

INHOUD

Hoofdstuk 7 Van het verbond der Verlossing tussen God de Vader en God de Zoon over de uitverkorenen; of van de Raad des vredes.

Hoofdstuk 8 Van de schepping der wereld.

Hoofdstuk 9 Van de Engelen en Duivelen.

Hoofdstuk 10 Van de mens, en bijzonder van de ziel

Hoofdstuk 11 Van de Voorzienigheid Gods.

Hoofdstuk 12 Van het Verbond der Werken.

Hoofdstuk 7

Van het verbond der Verlossing tussen God de Vader en God de Zoon over de uitverkorenen; of van de Raad des vredes.

Gezien hebbende de besluiten Gods in 't gemeen en de voorverordining des mensen tot zijn eeuwig einde in 't bijzonder, begeven wij ons tot overdenking van het verbond van de verlossing. De eerste Hervormers en enige navolgende schrijvers hebben met veel ontzag van deze heilige verborgenheid, en sommigen in 't brede gesproken; ik wenste dat die eerbied zich ook nu vertoonde, als men daarvan spreekt en hoort spreken. Vat het niet op, alsof het een waarheid was, die nu eerst nieuw bekend is geworden, gelijk sommigen, uit onwetendheid van 't geen van vorige geschreven is, voorgeven; maar als een vanouds bekende waarheid in de kerk. Ieder trachte ze wèl te verstaan en wèl te gebruiken. Wij zullen het in de gehele omtrek voorstellen, ook nu uitgevoerd wordende door Christus. Merkt aan:

1. De Partijen van dit verbond.
2. De personen over wie, en tot wier nut dit verbond gemaakt is.
3. Dat er zo'n verbondshandeling is.
4. Het werk van de ene Partij, de Vader. Hier komen voor:
 - (a) De bevelen en voorwaarden van dit verbond.
 - (b) De beloften op het volbrengen van de voorwaarden.
 - (c) De bevestiging van de beloften door eed en sacramenten.
5. Het werk van de andere Partij, de Heere Jezus Christus. Hier komen voor:
 - (a) Het aannemen van de voorwaarden en beloften.
 - (b) Het volbrengen van de voorwaarden.
 - (c) De eis van de bevestigde beloften.

1. Is tussen God de Vader en God de Zoon.

II. In de eerste plaats komen onder onze overlegging de verbondmakende partijen, welke zijn God de Vader, en de Heere Jezus Christus. Men zal deze zaak gemakkelijker verstaan, *als men ze meer aanmerkt in de uitvoering dan in het besluit*, vaststellende, zoals de Heere het in de tijd uitvoert, zo heeft Hij het van eeuwigheid besloten. Wij nochtans verhandelen ze onder de *inwendige* werken Gods, want zo komt ons deze zaak meermalen voor in de Heilige Schrift. Christus wordt gezegd, *dat Hij voorgekend is geweest voor de grondlegging van de wereld*, 1 Petrus 1:20. *De uitverkorenen zijn in Hem uitverkoren*. Efëze 1:4. *De genade is hun gegeven in Christus Jezus voor de tijden der eeuwen*, 2 Tim. 1:9. Al wat Christus ontmoet is in de wereld, is Hem overgekomen volgens het eeuwig besluit, voorkennis en bepaalde raad Gods, Psalm 2:7 Lukas 22:22 Hand. 2:23.

Hoe tussen Hen een verbond kan gemaakt worden.

III. Volgens dit eeuwig Verbond heeft de Zoon van eeuwigheid betrekking en opzicht gehad op de borgtocht, en heeft dat ook terstond na de val, al voor zijn menswording, getoond in de besturing van zijn kerk in het OUDE TESTAMENT Hier spruit een

bedenking. Omdat de Vader en de Zoon één zijn in Wezen, en alzo één in wil en eenswillende, hoe kan dan tussen die Twee een verbond gemaakt worden, omdat daartoe wederzijdse willen vereist worden? Scheidt men zo de Personen niet te veel?

Ik antwoord: Omdat de Vader niet is de Zoon, en de Zoon niet is de Vader, ten opzichte van de persoonlijkheid, zo kan de ene wil tweekins aangemerkt worden, en als willende verlossen door de tweede Persoon als Borg, 't welk is de wil aan de zijde van de Vader, en als willende verlossen door Zichzelf als Borg, 't welk dan is de wil aan de zijde van de Zoon.

2. Is over de uitverkorenen.

IV. De personen over wie, of tot wier nut dit verbond gemaakt is, zijn degenen, die in Christus uitverkoren zijn, van welke wij in 't vorige hoofdstuk in 't brede hebben besproken. Deze worden gezegd *des Vaders* te zijn, en van Hem aan Christus te zijn overgegeven. Joh. 17:6. *Zij waren Uwe en Gij hebt Mij denzelven gegeven.* Daarom worden ze gezegd in het boek des Lams geschreven te zijn. Openb. 21:27. *Die geschreven zijn in het boek des levens des Lams.*

De Heere zou heilig toelaten, dat ze door hun eigen vrije wil zouden zondigen, en zo zouden ze onder de zonden besloten worden, waardoor ze van nature zijn kinderen des toorns. Opdat nu aan deze de oneindige barmhartigheid en genade Gods betoond zou worden, met hen uit die staat op te nemen en tot de zaligheid te brengen, zo was er een Borg van node tot voldoening van Gods rechtvaardigheid. De Vader dan geeft deze aan de Zoon als Borg, en de Zoon neemt ze aan, zet hun namen in zijn boek, stelt Zich voor hen allen, niemand uitgezonderd, ook alleen voor hen, en voor niemand anders tot Borg, en belooft des Vaders welbehagen, in hen tot de zaligheid te brengen, te volvoeren.

3. Dat er zulk een verbond is, blijkt:

V. Dat er nu zo'n verbond tussen Jehovah en de Heere Jezus is gemaakt over de uitverkorenen, blijkt uit dit volgende:

1. Psalm 89:29, 35. *Ik zal Hem Mijn goedertierenheid in eeuwigheid houden, en Mijn verbond zal Hem vast blijven. Ik zal Mijn verbond niet ontheiligen.* Dat hier van het verbond tussen God de Vader en de Heere Jezus gesproken wordt, blijkt hieruit: 't is bekend, dat in de Psalmen veel van de Heere Jezus gesproken wordt, en dat David in veel een voorbeeld van Hem geweest is, die daarom ook David genoemd wordt, Hos 3:5. In deze Psalm wordt er van David én van de Heere Jezus gesproken, als door David voorgebeeld. Ook zeg ik van de Heere Jezus. Want:

- (a) alles wat tot aan vs. 39 gesproken wordt past uitnemend op de Heere Jezus, en 't wordt Hem op andere plaatsen toegeschreven, als te zijn de Uitverkorene Gods, vs. 4. Zie Jes. 42:1. De Heilige Gods, vs. 20. Ziet Lukas 1:35. Held, vs. 20. Zie Psalm 45:4. De Gezalfde met olie, vs. 21. Zie Psalm 45:8. De Eerstgeborene Gods. v. 28. Zie Hebr. 1:6. Koning van de koningen, vs. 28. Zie Openb. 19:16. Een over de gehele aarde uitgebreid rijk te hebben, vs. 26. Zie Psalm 72:8. Een eeuwigdurend rijk te hebben, zolang de zon en maan zal zijn, vs. 37, 38. Zie Psalm 72:5.
- (b) Alles past op David niet, namelijk de eerstgeboren Zoon Gods te zijn, vs. 28. Koning der koningen te zijn, vs. 28, een eeuwig rijk te hebben. vs. 37.
- (c) Het laatste deel van de Psalm beginnende, vs. 39, vertoont een tegenstelling van Davids rijk tegen dat van de Messias, en bijzonder daarin, dat daar het rijk van de Messias uitgebreid zou zijn over de gehele aarde, en zolang zou zijn als de zon en de

maan zou schijnen, waarvan in het vorige gesproken was; dat het rijk van David daarentegen een einde zou nemen.

- (d) 't Zijn dezelfde zaken, die 2 Sam. 7:12-16 verhaald worden, en in deze Psalm, vs. 27-38. Zodat het buiten bedenking is, dat zij op dezelfde geschiedenis zien. Nu, de woorden, die in 2 Sam. 7 staan, worden in het NIEUWE TESTAMENT uitdrukkelijk op Christus geduid. Hand. 13:22 Hebr. 1:5. En bijgevolg dan ook de zaak van deze Psalm, vs. 27-38. Neemt dit nu eens te samen. In de Psalmen wordt veel van Christus gesproken: David was in veel een voorbeeld van Christus. Alles past uitnemend op Christus, alles past niet op David. Er wordt een tegenstelling gemaakt tussen het rijk van Christus, vs. 26-37, en het rijk van David, 't welk verwoest zou worden, waarvan vs. 39 gesproken wordt. Zo blijkt het dan klaar dat hier gesproken wordt van de Messias Christus. Deze wordt nu gezegd in verbond te staan met de Heere. Zo blijkt het dat er een verbond is tussen de Heere en Christus.

VI.

2. Ditzelfde blijkt ook uit Zach. 6:12, 13: *Alzo spreekt de HEERE van de heirscharen, zeggende: ziet, een Man, wiens Naam is SPRUITE, die zal uit Zijn plaats spruiten, en Hij zal des Heeren tempel bouwen. En Hij zal het sieraad dragen, en Hij zal zitten en heersen op Zijn troon, en Hij zal Priester zijn op Zijn troon, en de RAAD DES VREDES zal tussen die beiden zijn.*

Door *die beiden* kan men niet verstaan Joden en Heidenen, die zijn wel verenigd in één kerk in het NIEUWE TESTAMENT, maar hier is de minste melding niet van die; daarom kan ze hier zo plotseling niet doen invallen. Het woord die toont dat hier gesproken wordt van *twee*, die te voren genoemd waren; en niemand is genoemd dan Jehovah en de Spruite.

Ook kan men door die beiden niet verstaan twee ambten van de Heere Jezus; namelijk, het Koninklijke en het Priesterlijke. 't Is waar, die ambten mochten in één persoon niet zijn: een koning mocht geen priester, en een priester geen koning zijn; die stammen en hun ambten moesten onderscheiden blijven; maar in de Heere Jezus kwamen ze samen in één persoon; 't is ook waar, dat die twee ambten te samen kwamen in de uitvoering van het Middelaarsambt; maar daaruit mag men niet besluiten dat hier van die twee ambten gesproken wordt. Ook kan dat niet zijn; want:

- (a) Christus is één, en hier wordt van twee gesproken.
- (b) En ook worden die twee ambten niet genoemd, maar Priester zijn en heersen.
- (c) Christus had drie ambten, die alle te samen kwamen tot het bouwen van des Heeren tempel, en zo moest er dan staan tussen die drie, als men hier de ambten wilde verstaan.
- (d) Tussen ambten kan geen raadplegen zijn, dat is het werk van personen, en dat had beter plaats tussen de drie ambten in het OUDE TESTAMENT; zodat hier niet verstaan wordt het Koninklijk en Priesterlijk ambt.

Maar door *die beiden* worden verstaan Jehovah en Spruite, welke is de Messias; want met één opslag ziet men, dat van die beiden gesproken wordt. Alzo spreekt de Heere der heirscharen. Des Heeren tempel bouwen. Een Man, wiens naam is SPRUITE, die zal des Heeren tempel bouwen, 't welk het werk is van de Messias. Deze des Heeren tempel, dat is, zijn gemeente, bouwende, zou met nodige hoedanigheden daartoe voorzien zijn, namelijk, heersen en priester zijn; zodat heersen en priester te zijn is een beschrijving van de Spruit, die dat werk zou doen, en zo komt het als van ter zijde aan. Hij, Spruite, zou in

't werk des Heeren, dat hem opgedragen was, bezig zijn. Hij zou des Heeren tempel bouwen. Daartoe was nodig een onderling verstand en bewilliging, ook was daartoe overleg, raad en wijsheid van node; dus waren zij het niet alleen eens over de bevordering van de vrede der uitverkorenen uit te werken; maar ook in de wijze van uitwerking, dat de Vredevorst, Spruite het doen zou, en daartoe nodige hoedanigheden zou hebben.

VII.

3. Hiertoe dient ook Lukas 22:29, *Ik verordineer u het koninkrijk, gelijkewijs Mijn Vader Mij dat verordineerd heeft.* Hier staat niet horizoo, noch diatattoo, maar diatithemai, een woord 't welk zoveel betekent als bij wijze van *testament of verbond* iemand iets te beloven; daar vandaan komt het woord diatheeke testament of verbond; zodat *verordineren* een verbond insluit, en uit kracht van dit verbond zou Hij het koninkrijk hebben; gelijk dat uitdrukkelijk gezegd wordt, Gal. 3:16, 17. *Nu, zo zijn de beloftenissen tot Abraham en zijn zaad gesproken. Hij zegt niet: En de zaden, als van velen, maar als van een: En uw Zaad, dat is Christus. En dit zeg ik: het verbond, dat te voren van God bevestigd is op Christus, enz. Ziedaar verbond, ziedaar beloftenissen, en ziedaar, dat ze aan Christus geschied zijn, en dat het verbond op Christus bevestigd is. Zo is er dan een verbond tussen God en Christus.*

VIII.

4. Dit blijkt ook uit de woorden, die een verbond onderstellen, als *Mijn God, Mijn Knecht.* Dat was de belofte van het verbond. Jer. 31:33. *Ik zal hun tot een God zijn, en zij zullen Mij tot een volk zijn.* Jes. 45:13, 14. *Mijn knechten.* Uit kracht van dat verbond noemen de bondgenoten God *hun God.* De 26:17, 18. Diezelfde wijze van spreken gebruikt de Heere Jezus ook doorgaans: *Mijn God, mijn Vader.* Zie onder andere: Joh. 20:17. *Ik vaar op tot Mijn Vader en uw Vader, en tot Mijn God en uw God.*

IX.

5. Dit verbond blijkt ook klaar daaruit, dat Christus *Borg* genoemd wordt, zo in het OUDE TESTAMENT als in het Nieuwe. Zie alleen: Hebr. 7:22. *Van een zoveel beter verbond is Jezus Borg geworden.* Niemand kan borg zijn, of daar is een contract en verbond tussen de schuldheer en de borg van de schuldenaar. De schuldheer moet zijn genoeg nemen en bewilligen, dat die of die borg wordt. En de borg moet zich aan die schuldheer verbinden tot de betaling. Dus de Heere Jezus met beiderzijdse bewilliging en genoeg Borg zijnde geworden, zo is er een verbond tussen Jehovah en Christus.

X.

6. 't Blijkt ook uit deze sluitreden: Waar vereiste voorwaarden en geboden, waar beloften en sacramenten zijn aan de ene kant, waar bewilliging en aanneming van voorwaarden en beloften, waar volbrenging van de voorwaarden, waar eis van de beloofde zaken op de volbrachte voorwaarden is aan de andere kant, daar is, buiten alle tegenspraak, een verbond. Nu dit alles is er tussen God en de Heere Jezus Christus: zo is er dan tussen die beiden een verbond.

Dit nu zullen wij gaan vertonen, niet alleen als een bewijs van de zaak, maar ook als een beschrijving van de natuur van het verbond. Daarin zullen wij eerst het werk van de ene Partij, en dan dat van de andere Partij tonen.

De Vader stelt voorwaarden.

XI. In het werk des Vaders hebben wij afzonderlijk te overwegen:

- (a) De bevelen als voorwaarden.
- (b) De beloften.
- (c) De verzekeringen. De Vader, de Heere Jezus tot Borg, Middelaar en Zaligmaker verkiezende, stelt Hem de uitverkorenen voor, en geeft ze aan Hem over om de zaligheid voor hen te verwerven en uit te voeren, gelijk wij boven hebben gezien; daartoe stelt Hij Hem enige voorwaarden voor, en geeft Hem geboden, die Hij te volbrengen had. Dit zien wij: Joh. 12:49, 50. *De Vader, die Mij gezonden heeft, die heeft Mij een gebod gegeven, wat Ik zeggen zal, en wat Ik spreken zal. En Ik weet dat zijn gebod het eeuwige leven is. Joh. 10:18. Dit gebod heb Ik van mijn Vader ontvangen.*

Deze bevelen, zijnde de voorwaarden, zijn onder andere deze:

1. Dat de Zoon des zondaars natuur zou aannemen zonder zonde. Hebr. 10:5. *Gij hebt Mij het lichaam toebereid.*
2. Dat Hij Immanuël Yeanyrwpov, God en Mens, hebbende nu dezelfde natuur die de zondaars, doch uitverkorenen, hadden, Zich in hun plaats zou stellen, hun zonden van hen afnemen, en op Zijn rekening overnemen, alsof Hij ze Zelf gedaan had; daartoe zou Hij, die een Goddelijk Persoon was, en alzo boven de wet, Zich stellen onder de wet, als eisende straf over de overtreders, en als eisende volkomen gehoorzaamheid om recht tot het eeuwige leven te bekomen. Dit zien wij: Gal. 4:4. ... *heeft God zijn Zoon gezonden, geworden uit een vrouw, geworden onder de wet; opdat enz.*
3. Dat Hij alle straffen, die hun zonden verdiend hadden, zou dragen, voor hen lijden, sterven, en uit de doden opstaan Zie: Joh. 10:18. *Niemand neemt hetzelfde (leven) van Mij, Ik heb macht hetzelfde af te leggen, en heb macht hetzelfde wederom te nemen. Dit gebod heb Ik van Mijn Vader ontvangen. Hand. 2:23. Deze, door de bepaalden raad en voorkennis Gods overgegeven zijnde, hebt gij genomen, en door de handen van de onrechtvaardigen aan het kruis gehecht en gedood.*
4. Dat Hij voor hen in hun plaats alle gerechtigheid zou moeten volbrengen, om hen tot rechtvaardigen te stellen. Rom. 5:19. ... *alzo zullen ook door de gehoorzaamheid van één, velen tot rechtvaardigen gesteld worden. 2 Kor. 5:19, 21. God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende. ... En heeft Hem zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheids Gods in Hem.*
5. Dat Hij de uitverkorenen die verworvene zaligheid zou deelachtig maken, door hun het Evangelie te verkondigen, te wederbaren, het geloof te geven, te bewaren, hen uit de doden op te wekken, en in de hemel in te leiden; zodat de uitvoering van dat grote werk op Zijn schouderen zou liggen. Joh. 6:39. *Dit is de wil des Vaders, die Mij gezonden heeft, dat al wat Hij Mij gegeven heeft, Ik daaruit niet verlieze, maar hetzelfde opwekke ten uiterste dage.*

Dit zijn enige voorwaarden in het algemeen voorgesteld. En doet er beloften bij.

XII. Bij deze voorwaarden voegt de Vader heerlijke beloften, zo ten opzichte van de Borg, als ten opzichte van de uitverkorenen, namelijk:

1. Dat Gods welbehagen dan door Hem gelukkig zou uitgevoerd worden: Jes. 53:10. *Als Zijn ziel Zich tot een schuldoffer gesteld zal hebben, zo zal Hij zaad zien, Hij zal de dagen verlengen; en het welbehagen des Heeren zal door Zijn hand gelukkig voortgaan.*
2. Dat Hij Koning zou zijn over alle uitverkorenen, niet alleen uit de Joden, maar ook uit de Heidenen: Psalm 2:6, 8. *Ik toch heb mijn Koning gezalfd, over Sion, de berg Mijner heiligheid. Eis van Mij, en Ik zal de Heidenen geven tot uw erfdeel, en de einden der aarde tot uw bezitting.* Psalm 72:8, 11. *Hij zal heersen van de zee tot aan de zee, en van de rivier tot aan de einden der aarde. Alle Heidenen zullen Hem dienen.*
3. Dat Hij de macht zou hebben over alle schepselen, om ze te besturen tot nut van zijn uitverkorenen: Matth. 28:18. *Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde.* 1 Kor. 15:27. *Hij heeft alle dingen Zijn voeten onderworpen.*
4. Dat Hij een zeer hoge en wonderbare heerlijkheid zou ontvangen, die van de schepselen gezien en erkend zou worden: Hebr. 1:3. *Nadat Hij de reinigmaking van onze zonden door Zichzelf teweeggebracht heeft, is gezeten aan de rechterhand des Majesteit in de hoogste hemelen.* Openb. 3:21. *Ik heb overwonnen, en ben gezeten met Mijn Vader in Zijn troon.*
5. Dat Hij rechter zou zijn van hemel en aarde: Joh. 5:27. *En heeft Hem macht gegeven ook gericht te houden, omdat Hij des mensen Zoon is.* Hand. 17:31. *Daarom dat Hij een dag gesteld heeft, op welke Hij de aardbodem rechtvaardig zal oordelen, door een man, die Hij daartoe verordend heeft.*
6. Ten opzichte van de uitverkorenen belooft de Vader Hem, dat de uitverkorenen door Hem zouden ontvangen alle de goederen van het genadeverbond, namelijk, vergeving der zonden, verzoening, aanneming tot kinderen, vrede, heiligmaking en eeuwige heerlijkheid: Lukas 12:32. *Het is uws Vaders welbehagen ulieden het koninkrijk te geven.* Rom. 8:32. *Die ook Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, hoe zal Hij ons ook met Hem niet alle dingen schenken?*

XIII. God bevestigt aan de Zoon al deze beloften, en door sacramenten, en door buitengewone betuiging.

- (a) Door ede zweert God het Hem. Psalm 110:4. De HEERE heeft gezworen, en het zal Hem niet berouwen: *Gij zijt Priester in eeuwigheid, naar de ordening van Melchizédek.* Psalm 89:36 *Ik heb eens gezworen bij mijn heiligheid: zo Ik aan David (Christus) liege!*
- (b) God vergezelt het Hem door de sacramenten, zo des Ouden als des Nieuwen Testaments, waarvan wij terstond nader zullen spreken.
- (c) God verzekert het Hem door buitengewone en onmiddellijke openbaringen en betuigingen: Matth. 3:17. *Deze is mijn Zoon, mijn Geliefde, in Denwelken Ik Mijn welbehagen heb.* Zo ook Matth. 17:5. *God had behagen, niet alleen in de Persoon, maar ook in de hoedanigheid als Borg en Middelaar, en in het werk van Zijn verlossing.*

XIV. Dit is het werk van de een partij, namelijk, des Vaders; nu zullen wij bezien het werk van de andere partij, namelijk, des Heeren Jezus Christus, 't welk hierin bestaat:

1. Dat Hij en de voorwaarden en de beloften aanneemt.
2. Dat Hij de voorwaarden volbrengt.
3. Dat Hij op de volbrachte voorwaarden de beloften eist.

De Zoon neemt de voorwaarden aan.

1. De Heere Jezus Christus, waarachtige God en heilig mens, deze voorwaarden horende naar de menselijke natuur, wilde noch kon wegens Zijn volmaakte heiligheid en liefde Gods dezelve niet afslaan, maar nam ze met alle blijdschap en volvaardigheid aan, gelijk blijkt uit: Psalm 40:7-9. *Brandoffer en zondoffer hebt gij niet geëist. Toen zei Ik: Zie, Ik kom: in de roll des boeks is van Mij geschreven. Ik heb lust, o mijn God! om uw welbehagen te doen.* Deze tekst haalt de apostel ook aan: Hebr. 10:5-7, en past ze breder op Christus toe.

XV.

Hij neemt ook de beloften aan, 't welk daaruit te zien is, dat Hij Hem in het uitvoeren versterkt met de beloften, eed en zegels. Jes. 50:8. *Hij is nabij die Mij rechtvaardigt, wie zal met Mij twisten? Zo wordt Hij gezegd gerechtvaardigd te zijn in de Geest,* 1 Tim. 3:16. Hoe is Christus gerechtvaardigd? Hij werd van God versterkt en verzekerd, dat zijn lijden en sterven het volkomen rantsoen was voor al de zonden van de uitverkorenen, dat de Vader met de uitvoering van de borgtocht volkomen vergenoegd was, en dat Hij voor alle uitverkorenen volkomen zaligheid verwierf; zodat Hij, die Zich in de gelijkenis van het zondige vlees vertoonde in Zijn wandeling op aarde Rom. 8:3 en alle zonden van de uitverkorenen op zijn rekening had, ten ander male zonder zonde gezien zal worden, Hebr. 9:28. Ook blijkt het dat Christus Zich versterkte met de beloften daaruit, dat Hij in Zijn lijden op de beloofde heerlijkheid zag. Hebr. 12:2. *Dewelke voor de vreugde, die Hem voorgesteld was, het kruis heeft verdragen.*

XVI. Hier komt deze vraag in bedenking: *Hoe de Heere Christus de Sacramenten gebruikt heeft?* Omdat die voor de gelovigen waren en hen verzegelden van hun deel aan de goederen van het Verbond door zijn lijden en sterven; en Christus was volmaakt, zodat Hij geen zwakheden van het geloof had.

Ik antwoord: Dat Hij de sacramenten, zo besnijdenis als pascha, en ook de heilige Doop gebruikt heeft, is zeker; maar van het heilig Avondmaal is zo klaar niet. Tot voldoening van die bedenking dient:

- (a) Dat sacramenten zowel van volmaakten al van zondaars gebruikt kunnen worden. Adam, vóór de val, had ook de boom des levens tot een sacrament. Want:
- een sacrament brengt telkens levend in gedachte de beloofde zaak.
 - Verwakkert telkens de zekerheid van de beloften.
 - Geeft een zoete voorsmaak van de zaak.
 - Verwakkert en verlevendigt de goedkeuring van de voorwaarden, en van zijn verbintenis om die te volbrengen. Deze zaken passen ook op de volmaakten; en gelijk Adam dezelve zo gebruiken kon, zo kon de Heere Jezus dezelve ook in dien opzichte gebruiken.

(b) Zij verzegelden Christus al de beloften van het verbond van de verlossing; want sacramenten zijn zegels van een verbond. De gelovigen verzegelden zij het verbond van de genade door Christus; maar aan Christus verzegelden zij het Verbond van de verlossing, en verzekerden Hem, dat Hij op Zijn volkomen gehoorzaamheid en voldoening verwerven zou al de beloofde goederen voor Zichzelf en voor Zijn kinderen: Christus werd daardoor verzegeld, dat zijn offerande aangenaam, Zijn voldoening krachtadig tot wegneming van de zonden van de uitverkorenen, die Hij op Zich genomen had, en zijn volmaakte gerechtigheid krachtig was tot verkrijging van het recht tot het eeuwige leven voor de uitverkorenen.

2. Dat Hij de voorwaarden volbrengt.

XVII. Gelijk de Heere Jezus beloofd had te volbrengen al wat de Heere eiste; zo komt Hij en voldoet het ook volmaakt met de daad. Zie dat: Filip. 2:6-8. *Die in de gestaltenis Gods zijnde, geen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn; maar heeft Zichzelf vernietigd de gestaltenis eens dienstknechts aangenomen hebbende, en is de mensen gelijk geworden; En in gedaante gevonden als een mens, heeft Hij Zichzelf vernederd, gehoorzaam geworden zijnde tot van de dood, ja de dood des kruises.* Dus zei Hij: Joh. 17:4, *Ik heb voleindigd het werk, dat Gij Mij gegeven hebt om te doen.* En wederom. Joh. 19:30, *Het is volbracht.*

XVIII. 3. Op volbrenging van de voorwaarde eis de Heere Jezus de beloften, en voor Zich, en voor de uitverkorenen.

- Voor Zich: Joh. 17:4, 5. *Ik heb U verheerlijkt op de aarde; en nu verheerlijk Mij, Gij Vader, bij U zelf, met de heerlijkheid, die Ik bij U had, eer de wereld was.*
- Voor de uitverkorenen: Joh. 17:24. *Vader! Ik wil, dat waar Ik ben, ook die bij Mij zijn, die Gij Mij gegeven hebt; opdat zij Mijn heerlijkheid mogen aanschouwen, die Gij Mij gegeven hebt.*

XIX. Hier komt een bedenking voor: *Of Christus ook iets voor Zichzelf verdiend heeft, omdat Hij alles wat Hij gedaan en geleden heeft, voor de uitverkorenen gedaan en geleden heeft?*

Ik antwoord: Ondergestelde zaken strijden niet; een zaak kan verscheiden doeleinden hebben. In dat lijden voor de uitverkorenen, in alle gerechtigheid voor hen te vervullen, heeft de Heere Jezus zo'n volmaakte gehoorzaamheid en liefde tot God en de uitverkorenen betoond, dat Hij, volgens het verbond van de verlossing, daardoor voor Zichzelf als Middelaar de beloofde goederen verdiend heeft. Dit blijkt:

1. Waar een verbond is, in 't welk beloften zijn onder voorwaarden die te volbrengen zijn, daar verdient de partij, die de voorwaarden volbrengt, de beloofde zaak. Hier is een verbond, 't welk beloften heeft onder voorwaarde, en de Heere Jezus heeft de voorwaarde vervuld; zo heeft Hij dan ook verdiend al de beloften, die zo aan Hem, als aan de uitverkorenen gedaan waren.
2. Christus verwachtte loon: Jes. 49:4. *Gewis mijn recht is bij de Heere, en mijn werkloon bij Mijn God.* Er is loon uit genade, niet naar verdiensten, en er is loon naar recht, naar werk, naar verdiensten, hier is een contract, hier is werk, hier is recht, en daarop is werkloon; zo heeft dan Christus voor Zichzelf verdiend.
3. De Heere Jezus beoogde voor Zich de heerlijkheid als een prijs Hem voorgesteld: Hebr. 12:2. *Dewelke voor de vreugde, die Hem voorgesteld was, het kruis heeft*

gedragen, en de schande veracht. Zie daar; vreugd was hem voorgesteld onder voorwaarde van het kruis; die vreugde beoogde Hij; Hij verdraagt daarom het kruis; zo heeft Hij dan die vreugde voor Zich verdiend.

4. Dit blijkt uit al die plaatsen, in welke zijn werk gesteld wordt als de oorzaak van de heerlijkheid. Dat God Hem verhoogt, is daarom, omdat de Christus Zich vernederd heeft. Zie: Jes. 53:11, 12, *Om de arbeid van zijn ziel zal Hij het zien. Daarom zal Ik Hem een deel geven van velen, omdat Hij zijn ziel uitgestort heeft in de dood.* Zie ook: Psalm 45:8. *Gij hebt gerechtigheid lief, en haat goddeloosheid; daarom heeft U, o God! uw God gezalfd met vreugdeolie, boven uw medegenoten.*
5. Doe hierbij: Filip 2:8, 9. *Hij heeft Zichzelf vernederd, gehoorzaam geworden zijnde tot de dood, ja de dood des kruises. Daarom heeft God Hem ook uitermate verhoogd.*

Deze wijzen van spreken zijn zo algemeen, en klaar verdiensten stellende, dat het inzien slechts van die plaatsen bevestigt, dat Christus de heerlijkheid niet alleen bij wijze van een gevolg op iets voorgaande verkregen heeft, maar ook dat Hij ze heeft verdiend.

De kennis van dit verbond is van groot nut.

XX. Dus hebben wij gezien, dat er een verbond van de verlossing tussen de Vader en de Heere Jezus Christus over de eeuwige zaligheid van de uitverkorenen is: hoedanige voorwaarden en beloften het had, en hoe gewillig de Heere Jezus Christus die heeft aangenomen, en hoe volmaakt Hij het alles volbracht heeft. Men moet niet menen, dat dit maar tot overdenking van het verstand is, en dat men het gezien hebbende, daar mag laten staan; want het is de grond van alle vaste vertroosting, blijdschap, verwondering, en verheerlijking Gods; daarom moeten wij zoeken deze leer wel te verstaan, en gedurig te gebruiken. Tot handleiding zo merkt op deze zaken:

Der uitverkorenen zaligheid staat vast.

1. Nu staat de zaligheid van de uitverkorenen vast en onwrikbaar. Nu zijn ze in een onveranderlijke staat, ja bevestigd als de uitverkoren engelen; want beide partijen: God de Heere en Christus, zijn in volle vergenoeging overeengekomen over hun zaligheid, en de weg, door welke zij daartoe gebracht zouden worden; de voorwaarde is van de Borg volbracht. Zij zijn in een verzekerde, almachtige, getrouwe hand, niet in hun eigen, maar volgens dit besluit in Christus' bewaring. Daarom: *Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus? Wie zal dat Verbond, dat tussen Die Beiden is, vernietigen? O Dood, waar is uw prikkel? O Hel, waar is uw overwinning?*

Zij hebben daartoe niets te doen.

2. Voor de uitverkorenen is nu niet te doen, om iets te verdienen, of iets tot het bekomen van de zaligheid toe te brengen, want alle zware voorwaarden lagen door dit verbond op Christus. Hij zou de straf dragen; Hij zou voor hen de wet vervullen, hen bewaren en tot de zaligheid leiden; Hij zou het alles uitvoeren, en heeft het ook alles volbracht. En aan de andere zijde, alle verdiensten van Christus liggen op de kinderen van God, al de genaden zijn de hunne: aanneming tot kinderen, rechtvaardigmaking, heiligmaking, volharding en heerlijkheid. Alles wordt hun naar de inhoud van dit verbond elk op zijn tijd, wijze en mate toegediend. Daarom moeten ze trachten dit erkennende uit te roepen: *Niet ons, o Heere! niet ons, maar Uw Naam geeft eer; om uwer goedertierenheid, om uwer waarheid wil,* Psalm 115:1.

Hun verbondshandeling is hierin gegrond.

3. Het verbond van de genade en onze verbondshandeling met God in Christus heeft zijn oorsprong en zijn grond op dit verbond van de verlossing tussen God en Christus; hieruit vloeit het begin, midden en einde van des mensen zaligheid. Eer iemand was, eer hem het Evangelie verkondigd werd, zo was in dit verbond al bestemd en besteld, wanneer ieder zou geboren worden, wanneer en door wat middel hij overgebracht zou worden, hoeveel genade, troost en heiligheid, hoeveel en hoedanige strijden en kruisen hij in dit leven zou hebben. Dit alles was bestemd, en uit dat verbond vloeien aan ieder de genoemde zaken toe. De uitverkorenen dan hebben aan de ene zijde maar stil te zijn, en laten de Heere werken; zij hebben hun mond maar open te doen, en te ontvangen, 't zal alles in bestendigheid aan hen gegeven worden, wat in de artikelen van dit verbond begrepen was. Aan de andere zijde moeten ze op dit verbond zien, en daaruit werken in het overgaan in het genadeverbond, en daarin levende dit tot een grond stellen. Dus zal men verstandig en vast te werk gaan. dus zal men niet rusten op de vastigheid van zijn geloof of Godzaligheid, noch door vermindering van die zo slingeren, gelijk men doorgaans doet. Dus zal men iedere voorkomende genade en invloed van de Heilige Geest erkennen uit dit verbond voort te komen. Dus zal men bekwaam worden om gevoelig, blij, en in liefde te zeggen: *Uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in alle eeuwigheid! Amen.*

Hierin is wonderbare liefde.

4. Hier openbaart zich een weergaloze liefde, die alle begrip te boven gaat. In dit verbond gekend en bedacht te zijn; van de Vader aan de Zoon gegeven te zijn, en van de Zoon in Zijn boek opgetekend te zijn; een voorwerp te zijn van het eeuwig onderling genoegen tussen de Vader en Christus om u zalig te maken, ... dat is een geluk! Dat is een wonder! Hier was geen voorgezien geloof, geen goede werken, dat de partijen bewoog om aan hun in dit verbond te gedenken; hier was geen noodzaak, geen dwang, maar eeuwige liefde en vrijwilligheid. Jer. 33:3, *Ja Ik heb u liefgehad met een eeuwige liefde.* Liefde bewoog de Vader; liefde bewoog de Heere Jezus. 't Is een liefdeverbond van Hen, Die uit Zichzelf liefhebben zonder beminnelijkheid van het voorwerp. O hoe gelukkig is hij, die in dit Verbond is ingesloten, en die van deze eeuwige liefde rondom omvangen, bestraald en verwarmd wordt tot wederliefde! Zeggende: 1 Joh. 4:10, *Wij hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad.*

Christus heeft nu alles in Zijn hand.

5. Uit kracht van dit Verbond is de Heere Jezus de Uitvoerder van der uitverkorenen zaligheid. De Vader heeft ze in Zijn hand gesteld, en vertrouwt ze Hem toe. De Zoon heeft ze in liefde overgenomen, en staat er voor in, dat Hij niemand uit die zal verliezen, maar ze opwekken ten uiterste dage, Joh. 6:39. De Heere Jezus is almachtig, getrouw, liefhebbende, onveranderlijk, en heeft alles wat tot hun zaligheid van node is; hoe veilig mag men het Hem dan in de hand geven, en daarin rusten, zeggende: *De Heere is mijn Herder, mij zal niets ontbreken, Psalm 23:1. De Heere zal het voor mij voltooien, Psalm 138:8. Gij zult mij leiden door Uw raad, en daarna zult Gij mij in heerlijkheid opnemen, Psalm 73:24. Welgelukzalig zijn allen, die op Hem vertrouwen! Psalm 2:12.*

Hoofdstuk 8

Van de schepping der wereld.

Hebbende gezien de inwendige werken Gods, begeven wij ons tot de uitwendige, welke zijn óf van de natuur óf van de genade. De werken van de natuur zijn de Schepping, en de voorzienigheid naast de geschapen dingen. Eerst zullen wij spreken van de Schepping.

I. 't Woord scheppen heeft velerlei betekenissen.

- (a) Het werk van de gewone besturing. Jes. 45:7. *Ik formeer het licht, en schep de duisternis, Ik maak de vrede, en schep het kwaad.*
- (b) Buitengewone handelingen Gods. Jer. 31:22. *De Heere heeft wat nieuws op de aarde geschapen; de vrouw zal de man omvangen.*
- (c) De wedergeboorte en vernieuwing in de bekering. Psalm 51:12. *Schep mij een rein hart, o God!*
- (d) Gewoonlijk wordt door scheppen verstaan de voortbrenging van de zaken, of volstrekt uit niet, gelijk op de eerste dag, of uit onbekwame stof op de eerste dag geschapen, hoedanig God op de vijf laatste dagen geschapen heeft.

Wat is in den beginne.

II. Als men van onze tijd opklimt, zo komt men ten laatste tot het begin, verder kan men niet; want daarboven is niets dan God, wonende in de eeuwigheid, en eeuwigheid kan geen tijdelijk mens begrijpen, en het willende bevatten door een lange tijd, misvat men het. De eeuwige God, willende Zichzelf bekendmaken en Zijn goedheid meedelen, heeft naar Zijn eeuwig voornemen dit rond, en alles wat er in is, door Zijn wijsheid en almacht voortgebracht; zodat alles, wat er is, een begin heeft, vóór welks begin niets was behalve God; noch oneindig licht, noch ondeelbare stofjes, noch verwarde klomp, noch beweging, noch iets anders, onder wat naam en bevassing men het ook brengen mocht. Zie Gen. 1:1, *In den beginne schiep God de hemel en de aarde.* In de beginne is niet te zeggen vóór eerst, in een ogenblik, maar 't betekent het eerste puntje des tijds, 't welk met de eerste stip des schepsels daar was. Dit zien wij ook Psalm 90:2, *Eer de bergen geboren waren, en Gij de aarde en de wereld voortgebracht had.* Voor het zijn van de wereld was, om zo te spreken, een eer, niet stellig, maar alleen een stelling van 't begin van de schepselen, in dit eer was de wereld niet; maar dit eer was de eeuwigheid gelijk volgt: ja, van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God. De wereld niet zijnde, is voortgebracht; nu al wat voortgebracht wordt, was te voren niet, maar heeft een begin. Dit blijkt ook uit de spreekwijze vóór. Efése 1:9, *Vóór de grondlegging der wereld.* 2 Tim. 1:9, *Vóór de tijden der eeuwen.* Is er een vóór de tijd, vóór de grondlegging, zo is er een begin van de tijd, en een begin van de wereld. Zo is de wereld dan niet van eeuwigheid.

De wereld is niet van eeuwigheid.

III. De wereld is niet alleen niet van eeuwigheid, maar kon ook niet van eeuwigheid zijn. God had wel van eeuwigheid macht om te kunnen scheppen; maar 't schepsel kan niet zonder begin, en alzo niet van eeuwigheid zijn. Want:

1. Dan kon de wereld niet gezegd worden *geschapen te zijn*, want scheppen is een zaak voortbrengen, die niet was, en in het voortbrengen is een overgang van niet tot iets, en zo noodzakelijk een begin.
2. In het schepsel, terwijl het is, is een verloop van tijd; nu in verloop van tijd is een moment het eerste, en alzo zegt een schepsel te zijn, een begin te hebben.
3. Indien de wereld van eeuwigheid was, zo moest ze bestaan of door haar eigen eeuwigheid, of door de eeuwigheid Gods; indien door haar eigen eeuwigheid, zo waren er twee collaterale, naast elkaar gestelde eeuwigheden, en zo was God niet alleen de eeuwige, noch de eerste; daar nochtans dit aan God, als Hem alleen eigen, doorgaans in de Schrift wordt toegeschreven. Indien de wereld bestond door de eeuwigheid Gods, dan was ze God zelf, en alzo ook almachtig, alwetend, eenvoudig, onveranderlijk, enz.; want elke volmaaktheid Gods begrijpt in zich alle volmaakheden; want zij zijn eigenlijk in God niet verscheiden, maar een en hetzelfde. Dus kan dan de wereld niet van eeuwigheid zijn.

Wanneer geschapen.

IV. Van onze tijd af opwaarts tellende, komt men door omtrent 5750 jaren tot het begin. Ik zeg omtrent, want men kan het niet net zeggen, omdat de tijdrekeningen niet uit de loop van de sterren, maar alleen uit de geboorten van de voorvaderen, in de Heilige Schrift vermeld, moeten gerekend worden, en die zijn allen bij jaren zonder maanden en dagen aangetekend. Alzo onzeker is het, op wat tijd van het jaar de wereld geschapen is; of als de zon op 't hoogste, of op 't laagste is; of als dag en nacht even lang zijn in de herfst of in de lente; of op een andere tijd van het jaar; 't zijn allemaal losse gissingen; de meesten zeggen in equinoctiaal in de lente. Die het stellen in de equinoctiaal in de herfst, hebben de waarschijnlijkste reden. Ik voor mij weet het niet.

God, Vader Zoon en Heilige Geest is de Schepper.

V. De wereld is vanzelf niet voortgekomen, want geen ding kan zichzelf voortbrengen; maar de wereld is door God geschapen. God is de Schepper van alles.

- Jes. 40:28. *De Schepper van de einden der aarde.*
- Ex 20:11. *In zes dagen heeft de HEERE de hemel en de aarde gemaakt.*
- Psalm 121:2. *Mijn hulp is van den HEERE, die hemel en aarde gemaakt heeft.*
- Gen. 1:1. *In den beginne schiep Elohim, de Drie-enige God.*

Omdat God één is, en de drie Personen de éne God zijn, zo is hun wil en kracht één, en alle werk Gods naar buiten is de drie Personen gemeen, en is het werk van de Drieënige God. Nochtans, dat er is een toe-eigening van ieder werk aan ieder Persoon, ten opzichte van de bijzondere betrekking, die ieder Persoon tot zo'n werk heeft. Zo wordt de schepping aan de Vader, de verlossing aan de Zoon, en de heiligmaking aan de Heilige Geest toegeëigend, niet met uitsluiting, maar met uitdrukkelijke insluiting van de andere Personen tot datzelfde werk, zodat ook dat uitwendige werk, 't welk toegeëigend wordt aan de ene Persoon, ook de anderen toegeschreven wordt, dus wordt ook de schepping niet alleen de Vader toegeschreven, maar ook de Zoon en de Heilige Geest.

- De Zoon heeft de wereld geschapen. Joh. 1:3. *Alle dingen zijn door Hetzelve (Woord, de Zoon Gods) gemaakt, en zonder Hetzelve is geen ding gemaakt, dat*

gemaakt is. Kol. 1:16. Door Hem zijn alle dingen geschapen. Door Hem, niet als helpende, noch door Hem als een middel, maar als de werkende Oorzaak zelf; want het woord door betekent óók de eerste oorzaak. Zie: Rom. 11:36. Door Hem zijn alle dingen. 1 Kor. 1:9. God is getrouw, door welke gij geroepen zijt.

- Ook wordt de schepping de Heilige Geest toegeschreven. Gen. 1:2. *De Geest Gods, merachepeth zweefde (vormende, makende, voortbrengende) op de wateren. Psalm 33:6. Door het Woord des Heeren zijn de hemelen gemaakt, en door de Geest Zijns monds al hun heir.*

Omdat de schepping is een werk van de heilige Drie-enigheid, zo staat er Gen. 1:26. *Laat Ons mensen nagnaseh, maken, in 't meervoud. Pred. 12:1. Gedenkt boreëcha uw Scheppers. Jes. 44:5. Kyleb Gnosaich uw Makers zijn uw Mannen.*

Scheppen is een eigen werk Gods.

VI. 't Scheppen is een eigen werk Gods. Hij allen en niemand anders heeft geschapen. De engelen zijn geen medescheppers, en ook kan de scheppende kracht niemand meegedeeld worden. Sommigen zouden het gaarne zo stellen om hun transsubstantiatie te beschermen; anderen om de heilige Drie-enigheid te loochenen; maar neen, 't is zo niet, 't kan zo niet zijn; want:

Engelen zijn geen mede-scheppers. Bewijzen:

1. De Schrift zegt uitdrukkelijk, dat het scheppen Gode alleen, en met uitsluiting van alle anderen, eigen is. Jes. 44:24. *Ik ben de HEERE, die alles doet, die de hemel uitbreidt, Ik alleen, en die de aarde uitspant door Mij zelf. Jes. 45:12. Ik heb de aarde gemaakt, en Ik heb de mens daarop geschapen; Ik ben het! Mijn handen hebben de hemelen uitgebreid.*
2. Door scheppen is God van allen onderscheiden. God onderscheidt Zich daardoor van alles, als door een onafscheidelijke en onmededeelbare kracht. Jer. 10:11, 10, 12. *De goden, die de hemel, en de aarde niet gemaakt hebben, zullen vergaan. Maar de HEERE God is de Waarheid, Hij is de levende God, en een eeuwig Koning. Die de aarde gemaakt heeft door Zijn kracht, die de wereld bereid heeft door Zijn wijsheid, en de hemel uitgebreid door Zijn verstand. Psalm 96:5. De goden der volkeren zijn afgoden, maar de HEERE heeft de hemelen gemaakt.*
3. Scheppen is een oneindige kracht als, blijkt: Rom. 1:20. *Van de schepping der wereld aan wordt uit de schepselen verstaan en doorzien ... Zijn eeuwige kracht.* De oneindige kracht is de oneindige God zelf; als God dan iemand die oneindige, die eeuwige kracht meedelen kon, zo kon God meer eeuwige goden doen zijn, dat de ongerijmdheid zelf is. Aan de andere zijde, het schepsel is eindig, zo kan het dan 't oneindige niet vatten, noch ontvangen. 't Is wel waar, dat de schepping werkt naast eindige schepselen, doch de kracht van scheppen is en blijft oneindig.
4. Alle schepsel moet iets hebben, dat daar tegenwoordig is, en dat iets moet nog daarenboven bekwaam zijn, dat het schepsel daaruit of daarin iets make. Een schilder kan op water geen beeld schilderen. Maar scheppen is overbrengen van volstrekt niets tot iets; van volstrekt ongevormd tot zulke vorm. Zo is het dan onmogelijk, dat aan een schepsel de kracht van scheppen meegedeeld kan worden. Als van mensen gezegd worden wonderen gedaan te hebben, waartoe een oneindige kracht behoort, deden zij die niet. Zij hadden zulke oneindige ingezette kracht niet, maar zij waren alleen

zedelijke oorzaken; zij, inwendig overtuigd zijnde van Gods wil, en door God bewogen wordende, om die wil Gods te verklaren, zeiden ze maar: *Staat op; wordt ziende; wandelt*; en dan deed God dat wonder door Zijn kracht op dat zeggen. Dit bevestigt Petrus: Hand. 3:12. Wat ziet gij zo sterk op ons, alsof wij door onze eigen kracht... deze hadden doen wandelen?

5. Wonderen te doen, is een werk, dat Gode alleen eigen is. Psalm 77:15. *Gij zijt die God, die wonderen doet*. Psalm 72:18. Dus blijkt het, dat de scheppende kracht niemand kan meegedeeld worden, en dat God alleen is de Schepper.

Alzo weinig de scheppende kracht iemand kan meegedeeld worden, alzo weinig komen ook werktuigen te pas in de schepping. Wat zou een instrument doen, als God uit niets iets, en dat met een enkel woord, doet voortkomen? Want daar is noch stoffelijk voorwerp, noch tijd; want in de overgang van niets tot iets is geen tijd, en een werktuig heeft beide van node, zal het gebruikt kunnen worden.

Tegenwerping. De engelen hebben mede geschapen. Gen. 1:26. *Laat ons mensen maken*. God kon Zichzelf niet aanspreken, dus sprak Hij tot de engelen.

Antwoord.

‘t Is een bewijs van de Drieheid van de Personen. De mens is niet naar het beeld van de engelen geschapen.

De schepping is geschied uit niet.

VII. De wereld is door God geschapen, niet uit een oneindige lucht, niet uit ondeelbare stofjes, niet uit een eeuwige ongeschikte klomp, of uit iets anders, met hoedanige naam men het ook mocht noemen; dat is een verdichtsel van de Heidenen, die tot een grondregel hadden: *uit niet komt niet*. Dat wel waar is bij een eindig schepsel, en door een natuurlijke kracht, maar dat heeft geen plaats bij de oneindige en almachtige God; die heeft alles uit *niets* voortgebracht. Dat *niets* is de terminus a quo, de paal waar vandaan, en niet de stof waaruit.

Dit toont de apostel: Hebr. 11:3. *Door het geloof verstaan wij, dat de wereld door het Woord van God is toebereid, alzo dat de dingen, die men ziet, niet geworden zijn uit dingen, die gezien worden*. De natuurlijke rede leert wel samenschakeling van de oorzaken, dat men ten laatste moet komen tot God, als de eerste oorzaak van alles; maar het natuurlijk verstand kan het hoe niet begrijpen, hoe iets uit niet kan voortkomen, hoe God door een enkel woord, door een enkel bevel alles heeft doen zijn; dat hebben wij door het geloof; alsmede hebben wij door het geloof de orde van de voortbrenging van alle dingen door de beschrijving van Mozes. De heidense geneesheer Galenus, het eerste hoofdstuk van Genesis lezende Gen. 1, zei: *Mozes zegt veel, maar bewijst weinig*. Door dit geloof verstaan wij, en stellen wij vast en zeker, dat ta blepomena ta blepomena, geworden zijn mee ek phainomenoon, *zienlijke uit niet zienlijke*, dat is een Griekse wijze van spreken, ‘t is zoveel alsof er stond: ta onta Exod. onk ontwn, *zijnde uit niet zijnde*. Dat is zo veel als uit het niet. Deze wijze van spreken vinden wij: Matth. 9:33, Er is nooit desgelijks in Israël gezien; dat is niet alsof er te voren iets dergelijks geweest was: maar ‘t is zoveel als nooit is dit geweest. Dat iets uit iets geformeerd wordt, dat kan men door het verstand wel verstaan; maar het geloof is van node om vast te stellen, dat dingen, die daar zijn, uit niet zijn voortgebracht door God, *welke roept de dingen, die niet zijn, alsof ze waren*, Rom. 4:17. *Hij spreekt, en het is er, Hij gebiedt en het staat er*, Psalm 33:9.

En ook

- (a) zo er iets vóór de schepping geweest was, dat moest geschapen zijn of niet geschapen; zo geschapen, zo was het ook uit niet; zo niet geschapen, zo was het eeuwig en onafhankelijk, en zo zelf God, en dan had God de wereld voortgebracht uit iets, dat Zijne niet was, en zo was de stof van de wereld tot op deze dag Godes niet; 't ongerijmdste der ongerijmdheden: doe hierbij hetgeen wij boven, par. 2 en 3, gezegd hebben.
- (b) De Schrift zegt duidelijk: Openb. 4:11, *Gij hebt alle dingen geschapen*. Dit sluit alles in.

Door Gods almacht, vrijheid, wijsheid

VIII. De schepping van de wereld is voortgekomen:

- (a) door een almachtige kracht, alleen maar met een woord door zijn almachtige wil, door zijn enkel bevel. *Daar zij licht, enz.*, en also zonder enige vermoeiing. Jes. 40:28. *Weet gij niet 't niet? Hebt gij niet gehoord, dat de eeuwige God, de HEERE, de Schepper van de einden der aarde, noch moede noch mat wordt?*
- (b) Door zijn volstreckte vrijheid. God kon de wereld scheppen. Hij kon het ook nagelaten hebben. Hij kon ze geschapen hebben voor meer dan 5750 jaren. Hij kon ze ook later hebben geschapen, Hij kon ook wel meerdere wereldkloten hebben gemaakt; maar Hij heeft maar deze ene gemaakt, en dat op deze tijd, als ze nu is voortgebracht volgens zijn vrijwillig besluit.
- (c) Door een oneindige wijsheid, dewelke noch in het gehele al, noch in de orde, noch beweging, noch aaneenschakeling van de onderoorzaken, noch in het minste bloempje kan nagespeurd worden, schoon ze daaruit enigszins te zien is, maar men moet eindigen met uit te roepen: Psalm 104:24. *Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt*. Deze wijsheid vertoont zich wonderbaar in de orde, in welke ieder ding in de beginne is voortgebracht.

In zes dagen.

IX. God kon wel alles in een ogenblik, zo ras als Hij de verwarde klomp voortbracht, geschapen hebben in die volmaakte staat, zoals het was op de zevende dag; maar 't heeft Hem behaagd het ene na het andere te scheppen, en dat in de tijd van zes dagen, en heeft also de mens een voorbeeld gegeven om zes dagen te arbeiden, en de zevende te rusten, gelijk de reden gegeven wordt: Exod. 20:11, *Want in zes dagen heeft de HEERE de hemel en aarde gemaakt, en Hij rustte ten zevenden dage, daarom zegende de Heere de sabbatdag*.

Maar of God tot elk dagwerk een gehele dag besteed heeft, dan of Hij elk dagwerk in een ogenblik voortgebracht heeft, dit is niet beschreven. God kon het wel in een ogenblik bevelen, ook wel in een ogenblik uit niet voortbrengen; maar als het ene uit het andere voortgebracht wordt, zo heeft het schepsel tijd van node om zich te bewegen; de lucht had tijd van node om uit de verwarde klomp, die klein was, ten opzichte van het gehele rond, zoals het daarna was, als van het middelpunt zich naar alle kanten uit te breiden, en die onmetelijke omkring te maken. De wateren hadden tijd van doen om zich van elkaar te scheiden, in onderste en bovenste; de bomen hadden tijd van node om uit de aarde tot hun hoogte te komen, enz. Maar hoeveel tijd dat iedere dag daarin doorgebracht is, dat is niet te zeggen. Doch opdat de engelen, die over elke dag juichten, Job 38:7 stof zouden

hebben, om die wijsheid en macht Gods in het voortbrengen van de dingen te beschouwen, en opdat het zes dagen scheppen een voorbeeld zou zijn voor de mens in zijn zes dagen arbeiden, en omdat God op 't einde van iedere dag zijn werk bezag en goedkeurde, en op de zevende alleen gezegd wordt te rusten, zo schijnt het mij toe, dat het waarschijnlijk is, dat in ieder dagwerk een dag besteed is.

Wat aan te merken in de schepping in 't algemeen.

X. Omdat de Heere ons de schepping zo onderscheidenlijk heeft laten beschrijven, zo is 't onze plicht, die ook met opmerking te beschouwen; daartoe dienen vooraf deze algemene opmerkingen:

1. Het eerste vers, In de beginne schiep God de hemel en de aarde, is niet een opschrift, of een kort begrip van de schepping, maar 't is een afdeling van de schepselen; door de hemel wordt verstaan de derde hemel, en door de aarde de aardkloot met de zienlijke hemelen.
2. Op de eersten dag geschiedde de schepping uit volstrekt Niet; en op de andere dagen heeft God alles uit die ongevormde klomp en onbekwame stof doen voortkomen.
3. In de schepping is God eerst bezig geweest omtrent levenloze dingen, in de vier eerste dagen, daarna naast levende schepselen, in de twee laatste dagen.
4. In het scheppen van de levenloze dingen begint God van het fijnste, het licht, en gaat voort tot de lucht, van de lucht tot de wateren, van de wateren tot de aarde, het grofste; maar in de levende schepselen begint de Heere van het geringste, de onredelijke dieren, en eindigt met het heerlijkste, de mens. En in iedere dag.
5. In de schepping van elke dag is aan te merken:
 - (a) 't Bevel: *Daar zij dat.*
 - (b) De vergelijking, *'t was er terstond.*
 - (c) De goedkeuring *dat het goed was.*
 - (d) De bepaling *waartoe het dienen zou.*
 - (e) De zegening.
6. In de schepping van ieder ding zijn drie zaken te beschouwen.
 - (a) De voortbrenging, waardoor het iets was.
 - (b) De formering, waardoor het zo'n schepsel was.
 - (c) De versiering, waardoor het schoon en aangenaam was.
7. Merkt in het gehele werk aan, dat God voorhad mensen te scheppen, en die buitengewoon te verheerlijken; daartoe bereidt Hij voor hen zo'n groot gebouw en ruimte, schikt het alles in orde, en versiert het van onderen en van boven; en als 't nu alles bereid was, zo schiep de Heere de mens, en stelde hem over 't werk van zijn handen, om daarover heerschappij te hebben.

XI. Komende tot de schepselen van elke dag, zo vinden wij dat God op de eerste dag drie dingen heeft geschapen: *De derde hemel, de woeste klomp, en het licht.*

1. Op de eerste dag is geschapen **de derde hemel.**

Op de eerste dag schiep God de derde hemel. In de beginne schiep God de hemel. Welke niet is de lucht, noch het uitspannel, want die zijn daarna geschapen; maar daardoor wordt de derde hemel verstaan; die wordt anders ook genoemd, *de hemel der hemelen*, 1 Kon. 8:27. *De derde hemel*, 2 Kor. 12:2. *Het paradijs* bij gelijkenis, Lukas 23:43. *Des Vaders huis*, Joh. 14:2. *De hoogste of hemel*, Hebr. 1:3. Van deze plaats durf ik niet veel zeggen,

omdat er niet van beschreven is, (ik spreek van het gebouw, en niet van de goederen en gelukzaligheden) maar dat weten wij, dat de derde hemel geschapen is. 2 Kor. 5:1 *Wij weten dat ... wij een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig (zonder einde) in de hemelen.* Hebr. 11:10. Hij verwachtte de stad die fundamenten heeft, welker Kunstenaar en Bouwmeester God is. Dat deze hemel in de beginne, in de zesdaagse schepping gemaakt is, blijkt Matth. 25:34, *Beërft dat koninkrijk, dat u bereid is van de grondlegging der wereld.* Behalve dat wij weten, dat ze geschapen is, zo is het uit Openbaring 21 wel af te leiden dat ze uitnemend heerlijk is, niet alleen wegens de hemelse goederen, waarmee des mensen ziel in de volkomen gemeenschap met God vervuld wordt; maar ook ten opzichte van de plaats zelf; de verheerlijkte mens zal zijn lichaam behouden en daarom zal die plaats ook hebben dat voor lichaam het allervermakelijkste zal zijn; 't is een kunstwerk van God, Hebr. 11:10. En daarom achten wij, dat het onbedenklijk de aarde en het aardse paradijs zal overtreffen; maar hoe het daar zal zijn, is voor ons verborgen.

2. De ruwe klomp.

Het tweede werk op de eerste dag was de ongevormde, klomp; ongevormde noemen wij ze, ten opzichte van de volgende gedaante: toehoe vabohoe woest en ledig was ze, de eerste stof, waaruit daarna alles is voortgebracht, niet door een van God ingedrukte beweging, waardoor alles zichzelf zou hebben gevormd, of ook zou hebben kunnen formeren; maar alles is daaruit door de almachtige kracht Gods geschapen, want daar staat uitdrukkelijk: *De Geest Gods Merachepeth, zweefde al formerende op de wateren* op die klomp rondom met water bedekt. De Heidenen noemden deze klomp *chaos*, de onder elkaar vermengde zaden van alle dingen.

3. Het licht.

Het derde werk op de eerste dag is het licht. Dit licht was niet een toeval zonder subject; want dat is tegen de natuur van een toeval. Ook was het niet een lichtende wolk; want de wolken waren nog niet geschapen; het was ook niet boven die klomp, want daar buiten was geen plaats; maar het was iets dat in de buitenste rand van de klomp in één etmaal dezelve omliep, en alzo dag en nacht maakte; ik kan u beter zeggen wat het licht in zijn openbaring is, dan wat het is in zijn inwendige vorm en natuur. Paulus zegt, Eféze 5:13, *Al wat openbaar maakt, is licht.*

XII. Op de tweede dag schiep God twee zaken.

1. Het uitspansel.

God schiep het uitspansel. De klomp was niet bekwaam om een woonplaats voor de mens te zijn, ook vertoonde zich nog niet een zonderlinge wijsheid Gods: daarom maakte God meer plaats, bracht uit de klomp een wasem van lucht voort, en bepaalde ze met een onmetelijke omkring, buiten welke geen plaats of iets anders was; zodat die bepaling van die lucht niet geschiedde door iets, dat daar buiten was; maar zij was zelf haar bepaling. Van het centrum of middelpunt af tot aan de uiterste rand was zo'n afgelegenheid als God bepaalde, en verder was en is geen plaats. Dit uitspansel wordt in twee hemelen afgedeeld; want het paradijs Gods is de derde hemel; de eerste hemel is van de aarde tot aan zeker gedeelte in de lucht, doch hoe ver weten wij niet. De tweede hemel is ver van daar, daar de eerste hemel eindigt opwaarts, en is de plaats van zon, maan en sterren, het

uitspansel genoemd. De verdere verdelingen des uitspansels laten wij aan de gissingen van de sterrenkundigen.

2. De scheiding van de wateren.

Het tweede werk op de tweede dag was de scheiding van de wateren, die onder 't uitspansel en die boven 't uitspansel zijn. Men moet zich niet inbeelden, dat er wateren boven de sterren en boven de uiterste omkring zijn; want boven de uiterste omkring is geen plaats, daar eindigt de rand, en 't is waarschijnlijk, dat de lucht, hoe verder van het middelpunt, hoe fijner is; maar de wateren, die boven het uitspansel zijn, zijn de wolken, die drijven sommigen hoger dan de andere, deze hebben hun paal van de hoogte, boven welke zij niet komen kunnen; in deze tekst staat lem, Meegnal, van boven, dat is boven in het uitspansel eyqrl, Lerakiang, aan het uitspansel, of van boven des uitspansels niet boven de sterrenhemel, of ook in het laagste van die, maar in de eerste hemel tot boven aan hun paal; omdat Mozes maar van twee wateren spreekt, en die verdeelt in onderste en bovenste, zo vervalt die inbeelding van dat boven de sterren wateren zouden zijn, omdat Mozes anders van drie wateren gesproken moest hebben, namelijk, van bovenste, middelste, onderste.

XIII. Op de derde dag doet God twee zaken.

1. het droge

God scheidt de onderste wateren van de aarde. Hij maakt hier en daar kuilen in de aarde, waarheen zich de vloeiende wateren begeven; zodat het droge overal uitsteekt, en een bekwame woonplaats wordt voor mensen en beesten. De vergadering van de wateren noemt de Heere zee, en stelt aan die overal palen; en of wel de wateren hoger zijn dan de oevers, die haar sluiten, zo lopen ze daar nochtans niet over, door de orde die haar gesteld is. Deze en de aarde maken een cirkel uit.

2. Met al wat een wassend leven heeft

Het tweede werk op de derde dag is, dat God het droge versiert met bomen en kruiden van alle aard, die het gelaat van het aardrijk wonder schoon maakten met hun jeugdige kleuren en reuken, ongelijk heerlijker dan nu de aarde is, die de Heere vervloekt heeft. Ieder heeft zijn sierlijkheid gehad, zelfs distelen, doornen en vergiftige kruiden, die vóór de vloek zo overvloedig niet waren, maar door de vloek vermenigvuldigd zijn, tot nadeel van mensen en beesten.

zon, maan en sterren.

XIV. Op de vierde dag maakte God zon, maan en sterren. Zon en maan worden genoemd *de twee grote lichten*. Daar staat niet: de twee grootste lichamen, maar lichten. Of het de grootste lichamen zijn, laten wij de sterrenkundigen betwisten. De Bijbel zegt grote lichten, en dat ze dat zijn, is buiten twist van alle mensen. Dat deze en de sterren, of de zon alleen, onbeweeglijk zouden staan, en de aarde draaien, is het versiersel van mensen, die 't hoofd te veel draait. Wij geloven de Heilige Schrift, en in dat geloof verstaan wij, dat de wereld door het Woord van God is voorbereid. De Schrift zegt dat de aarde vast staat. Psalm 104:5. *Hij heeft de aarde gegrond op haar grondvesten, zij zal nimmermeer noch eeuwig wankelen.*

De Schrift zegt dat de zon omloopt. Psalm 19:6, 7. Zij (de zon) is vrolijk als een held, om het pad te lopen. Haar uitgang is van het einde des hemels, en haar omloop tot aan de einden deszelven. En als de zon stilstaat, is 't door een wonder. Jozua 10:13. *En de zon stond stil, en de maan bleef staan.*

Hun gebruik.

't Gebruik van deze lichten is drieërlei.

- (1) Om scheiding te maken tussen dag en nacht.
- (2) Tot tekenen en gezette tijden, en tot dagen en tot jaren.
- (3) Om door hun invloed de aarde vruchtbaar te maken. Hos 2:20. *Ik zal de hemel verhoren, en die zal de aarde verhoren.*

Het is niet tot voorzegging van toekomstige zaken.

God geeft wel buitengewone tekenen aan de hemel *tot waarschuwing en verschrikking*, Matth. 24:29, 30. Of ook wel *tot onderrichting*, Matth. 2:2. Ook kan men uit het licht van de sterren en van de maan de gematigdheid of ongematigdheid van de lucht wel zien, en daaruit nabij schoon of slecht weer besluiten, Lukas 12:54, 55. Maar daaruit zulke toekomstige dingen te voorzeggan, welke door de vrije wil des mensen geschieden, alsmede de uitkomsten van de oorlogen, het sterven van deze en gene, voor- of tegenspoed, enz. dat is:

- een ijdelheid, die de ervaring weerlegt. Raadt iemand gaandeweg iets, dat is niet uit de sterren; maar of door gissen, of door heimelijke werking des satans, om de mensen in hun bijgelovigheid te stijven, en van God af te trekken.
- En het is tegen het uitgedrukt bevel Gods. Jer. 10:2. *Leer de weg van de Heidenen niet, en ontzet u niet voor de tekenen van de hemel, omdat zich de Heidenen voor dezelve ontzetten.*

Op die bedenking, hoe gezegd wordt, *dat God op de vierde dag de twee grote lichten schiep, daar Hij nochtans het licht op de eerste dag heeft geschapen*, antwoorden wij, dat God het licht op de eerste dag geschapen, op de vierde dag in de zon heeft ingesloten, gelijk men een kaars in een lantaarn stelt; en de zon bestralende de maan, zo deelt die dat licht door terugkaatsing mee aan de aarde.

vogels en vissen

XV. Op de vijfde dag begon God levende dieren te scheppen, namelijk de vissen en de vogels. De vissen zijn uit het water voortgebracht. De vogels misschien sommige uit de wateren, Gen. 1:20. En sommige uit de aarde, Gen. 2:19. De tweeslachtige, die én op land én in de wateren beide zich ophouden, zijn blijkbaar uit die beide geschapen.

de dieren der aarde en de mensen

XVI. Op de zesde dag schiep God het viervoetig gedierte, in al hun bijzondere naturen en gestalten, alsmede het kruipende gedierte, 't zij met voeten, 't zij zonder voeten; wij achten dat toen ook zijn geschapen al die ongedierten, die daarna, naar 't gevoelen van velen, uit verrotting, of invloeden van de hemel voortkomen.

De dieren van de aarde heeft God begaafd met de vijf uiterlijke zinnen, en zo ook met gevoel; al is het, dat zij niet verstandig op het gevoel met de gedachten kunnen terugkeren, gelijk de mensen, zo gevoelen zij nochtans, op hun wijze; want wie zal ontkennen dat een hond ziet, ruikt, hoort, smaakt, loopt, zijn vriendelijkheid of toorn vertoont, al is het niet op een menselijke wijze; zo dan ook het gevoel, dat zich alzo klaar vertoont, als het andere. Ook zegt het de Schrift op veel plaatsen. Job 39:6, 7 Psalm 104:11.

Ten laatste van alles schiep God het heerlijkste schepsel van allen op de aarde, namelijk, de mens, van welke wij in het volgende afzonderlijk zullen handelen.

Op de zevende dag rust.

XVII. Als nu alles volbracht was in zes dagen, voegt de Heere de zevende dag daarbij, en verhaalt, wat Hij op die dag gedaan heeft, namelijk, *dat Hij gerust heeft op de zevende dag van al zijn werk, 't welk Hij geschapen had.* Gen. 2:3. Alles was zo volmaakt, dat er niets aan ontbrak en Hij geen noodzaak had iets daarbij te voegen. Hij rustte, Hij schiep geen nieuwe schepselen meer. Hij was niet vermoeid, want de Schepper van de einden der aarde wordt noch moe noch mat, Jes. 40:28. Maar op menselijke wijze gesproken. Hij overzag wat Hij gemaakt had, en Hij verlustigde Zich in Zijn werk. Exod. 31:17. *Omdat de HEERE in zes dagen de hemel en de aarde gemaakt, en op de zevende dag gerust en Zich verkwikt heeft.*

De Heere heeft dus de zeven eerste dagen aan elkaar gevoegd; dit zijn werk aan de mens tot een voorbeeld van navolging gesteld, en ook de mens bevolen, in navolging van Hem, zes dagen te arbeiden en de zevende dag te rusten.

Op dit zevental zien doorgaans de uitdrukking van zeven in het Woord van God, waardoor een volmaaktheid van de zaak te kennen gegeven wordt. Dit op te merken zal licht geven aan die plaatsen, in welke het zevental voorkomt, en men zal minder verleid worden om andere verborgenheden daarin te zoeken, en misstappen te doen.

De overdenking van de schepping is nuttig.

XVIII. Al wat wij daar van de schepping hebben gezegd, is niet om u die dingen maar te doen weten, en uw nieuwsgierigheid te voldoen; maar om u door de zienlijke dingen tot de Onzienlijke te brengen, en des Heeren grootheid, macht, heerlijkheid en goedheid te doen zien en te erkennen: *Wie is wijs? die neme deze dingen waar; en dat zij verstandelijk letten op de goedertierenheden des Heeren,* Psalm 107:43. Die volmaaktheden Gods blijken daar klaar in; de Heidenen hebben ze daarin kunnen zien; hoe beschamen ze menige Christenen, die overtuigd moeten zijn, dat ze daaromtrent nooit werkzaam geweest zijn, en dat ze uit de schepselen de Schepper nooit hebben gezien.

Komt, beschouwt dit grote gebouw, en daarin Hem, die dit alles gemaakt heeft; ziet zijn hoogheid en eersteid; en vooral dat gij ook zijn schepsel zijt, dat Hij daarom een volstreckte macht over u heeft, en dat gij verbonden zijt, om al wat gij zijt, ten dienste van uw Maker te zijn. Hoe schrikkelijk, hoe onnatuurlijk, en hoe onuitsprekelijk gruwelijk is het, dat gij, die zo behoeftig en afhankelijk zijt van uw Maker, tegen zo'n God durft zondigen, Hem veracht, verwerpt, naar zijn gemeenschap niet vraagt, Hem en zijn wraak niet vreest, en dan nog komt en misbruikt zijn schepselen, waaraan gij 't recht verloren hebt door de zonde. Dit is bekwaam om de grootheid van de zonde te zien, zich te verfoeien en weg te zinken in schaamte, in vreze en beven.

Al het heil des mensen is in zijn Maker.

XIX. 1. Uit de beschouwing van God als Schepper openbaart zich klaar, dat al uw veiligheid, vrijheid, rust, vrede en heil bestaat in de goedheid en liefde van uw Maker tot u. Zolang als gij een voorwerp van de toorn van uw Maker zijt, zo zijn al zijn schepselen tegen u gekant, en elkeen wacht als op toestemming om u te mogen verderven; elk ding, dat gij aantast, zucht tegen u aan, en is als ontevreden, het wil als van u niet aangeraakt zijn, maar het wilde wel tegen u gebruikt worden: geen ding kan u vrede geven, als uw Maker op u ontevreden is; een Kaïns beving moet over u komen; maar als uw Maker wederom met u in Christus verzoend, en uw bevredigde Vader geworden is, dan zijt gij waarlijk vrij, want alles is dan met u bevredigd. Job 5:23. *Met de stenen des velds zal uw verbond zijn; en het gedierte zal met u bevredigd zijn.* Tracht dan met al uw hart naar die verzoening door het aannemen van de dierbare Zaligmaker Jezus Christus. *Want gerechtvaardigd zijnde uit het geloof, hebben wij vrede bij God door onze Heere Jezus Christus,* Rom. 5:1.

De schepping is een grond van vertrouwen.

XX. 2. En gij, kinderen van God! u spreek ik aan, sterken en zwakken, en u, in welke maar een klein beginsel des geestelijken levens in waarheid is. Hier is voor u een vaste grond van vertroosting en van vertrouwen op de Heere, in voorspoed en in tegenspoed, in overvloed en armoede, in vreedstijd en in vervolging, in de tegenwoordige tijd en voor het toekomende; *want uw Maker is uw Man,* Jes. 54:5. En de aarde is des Heeren, bovendien haar volheid, Psalm 24:1. Omdat de Heere, uw Vader, Schepper en Eigenaar van de gehele wereld is, en van alles wat daarin is, en alles gewillig Hem ten dienste staat, hoe kan u iets ontbreken? Hoe kan u een schepsel leed doen? Zo God voor ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Rom. 8:31. *Als Hij stilt, wie zal dan beroeren?* Job 34:29. Maakt dus uw troost eens op. De Heere heeft mij gekend en opgenomen tot Zijn kind, dat weet ik uit de Heilige Geest, die mij gegeven is, en licht en leven in mijn ziel, hoe klein het is, gewrocht heeft; de Heere is de Schepper van hemel en aarde, alles is Zijne, en staat tot Zijn dienst. Zo zal mij dan niets ontbreken, zo zal het alles wel zijn; want de Heere heeft aan de ene kant mij lief, aan de andere kant wil en kan Hij mij helpen; *Hij heeft het beloofd en gezegd: Ik zal u niet begeven, en Ik zal u niet verlaten,* Hebr. 13:5. Welaan dan, rust daarin; en indien 't u zo niet gaat, als gij 't liefst had, zie op uw Maker, en buig u onder Zijn heilige wil. Komt tot Hem als Zijn schepsel, als Zijn kind, bidt, wacht, steunt op Hem, en stelt altijd uw hulp in de Heere, die hemel en aarde gemaakt heeft.

De kinderen Gods hebben eigendom aan alles.

XXI. 3. Gebruikt nu alles als Gods schepselen; de wereld is wel uw, o kinderen van God, 1 Kor. 3:22, maar alleen omdat gij Christus' eigen zijt, én ten opzichte van eigendom, én ten opzichte van het gebruik. God blijft Eigenaar van alles. Wacht u voor wreedheid naast het schepsel, voor onnut en moedwillig verderven van hetzelfde, want het komt de Heere toe. Wacht u voor het schepsel te misbruiken door brasserij, dronkenschap, pronkerij en hoererij, want het is Godes; maar gebruikt het in vrijheid, tot noodzakelijkheid en eerbaar vermaak, in zien, horen, smaken, ruiken en bekleden; weet dat op ieder schepsel drie woorden geschreven staan, en dat ieder telkens u toeroept: *Accipe, Redde, Fuge. Neemt. Geeft weer. Vliedt.* Neemt en ontvangt 't geen God u geeft. Geeft het weer door

dankzegging aan die van welke het kwam. Vliedt het misbruiken, en u daarin te bezondigen.

In de schepping blijkt Gods heerlijkheid.

XXII. 4. Gewent u om de schepselen zo te beschouwen. dat gij er God in ziet, en ontstoken wordt tot Zijn lof om Hem in Zijn heerlijkheid, macht, wijsheid en goedheid te verheerlijken, met hart, mond en daden, zeggende: *Hoe groot zijn Uw werken, o Heere! Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt; het aardrijk is vol van Uw goederen*, Psalm 104:24. Tracht uit aanmerking van die volmaaktheden Gods, zich in de schepselen vertonende, een eerbiedige gestalte van het hart te hebben, en in eerbied voor Hem u neer te buigen. Komt, laat ons aanbidden, en nederbukken, laat ons knielen voor de Heere, die ons gemaakt heeft, Psalm 95:6. Dit is het werk van de engelen. Job 38:4, 7. *Waar waart gij, toen Ik de aarde grondde? Toen de morgensterren samen vrolijk zongen, en al de kinderen van God juichten*. Daarin nam de man naar Gods hart zijn vermaak, en loofde God in het aanschouwen van de schepselen Gods. Psalm 8:2, 4, 5, 7. *O HEERE, onze Heere! hoe heerlijk is Uw Naam op de gehele aarde! Gij, die Uw majesteit gesteld hebt boven de hemelen. Als ik Uw hemel aanzie, het werk Uwer vingeren, de maan en de sterren, die Gij bereid hebt: Wat is de mens, dat Gij zijner gedenkt? En de zoon des mensen, dat Gij hem bezoekt? Gij doet hem heersen over de werken Uwer handen*. Psalm 19:2, 3. *De hemelen vertellen Gods eer, en het uitspansel verkondigt Zijner handen werk. De dag aan de dag stort overvloedig spraak uit en de nacht aan de nacht toont wetenschap*.

XXIII. 5. Al is 't, dat de Heere op een bijzondere wijze en veel heerlijker Zich vertoont in het werk van de verlossing dan van de schepping en van de voorzienigheid over de geschapene dingen, is evenwel de hemel en de aarde niet vergeefs geschapen, zij zijn niet om maar de mens te dienen, zo lang hij hier is, maar zij zijn tot eer van hun Maker. Doch wordt gezien niet door natuurlijken, maar geestelijken.

(a) Een onherboren mens beschouwt hemel en aarde en de regering Gods daarover op een natuurlijke wijze, blijft in de schepselen hangen en klimt zelden tot de Schepper op; en als hij dat al doet, zo doet hij dat maar met een aards hart en oog, en ziet er weinig van God in, en dat hij er nog van God in ziet, daarin verheerlijkt hij God niet.

De Heidenen, op de gehele aardbodem verspreid, die van de Heilige Schrift geen kennis hebben, die zien God in de werken van de natuur. Rom. 1:20. *Want Zijn onzienlijke dingen worden, van de schepping van de wereld aan, uit de schepselen verstaan en doorzien, beide Zijn eeuwige kracht en Goddelijkheid*.

(b) Maar iemand, die nu verlichte ogen des verstands heeft, en nu God kent en liefheeft, en God als zijn God acht, die ziet 't alles, een ieder schepsel en iedere beweging aan als zovele letters, als zovele monden om de heerlijkheid van hun God en Vader te melden. En omdat hij in de schepselen niet hangen blijft, zo doet het er zo zeer niet toe, of het natuurlijke minder is dan het geestelijke genadewerk; maar alleen hoe God Zich door en in dat schepsel aan de ziel openbaart. Adam, als hij geschapen was, en alsnog van val en verlossing geen kennis had, diende hem de hemel en de aarde en de regering Gods niet tot een spiegel en stof om de heerlijkheid van zijn Schepper daarin te zien, en Hem daarover te verheerlijken.

God gebiedt het.

XXIV. (c) God wijst Zijn kerk dikwijls naar Zijn werken van de schepping en onderhouding, om Hem daarin te kennen. Jer. 5:22, 24. *Zult gij Mij niet vrezen? spreekt de HEERE; zult gij voor mijn aangezicht niet beven? die der zee het zand tot een paal gesteld heb. Zij zeggen niet in hun hart: Laat ons nu de HEERE onze God vrezen die de regen geeft, zo vroege regen als spade regen, op zijn tijd; die ons de weken, de gezette tijden des oogstes bewaart.* Jes. 45:12. *Ik heb de aarde gemaakt, en Ik heb de mens daarop geschapen; Ik ben het! Mijn handen hebben de hemelen uitgebreid, en Ik heb al hun heir bevel gegeven.*

De heiligen hebben zo gedaan.

(d) De heilige mannen Gods hebben dikwijls 't oog op de werken van de natuur gehad, en God daarover verheerlijkt. Neh. 9:5, 6. *Men love de Naam Uwer heerlijkheid, die verhoogd is boven allen lof en prijs! Gij zijt die HEERE alleen, Gij hebt gemaakt de hemel, de hemel der hemelen, en al hun heer, de aarde en al wat daarop is ... en Gij maakt die allen levend.* Zo doet David, Psalm 104: Hij begint: *Looft de Heere*, en daarop vertoont hij de heerlijkheid des Heeren in de onderhouding en regering van de levenloze en van de levende schepselen, en hij eindigt daarover: *Looft de Heere, mijn ziel! Hallehujah.* Dit stelde de profeet tot een grond van vertrouwen van de kerk, zeggende: Psalm 124:8 *Onze hulp is in de Naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft.*

Opwekking tot beschouwing.

XXV. Welaan dan, liefhebbers van de ere Gods! laat u vrij uit in God te zien in Zijn schepselen, en in Zijn wonderbare regering van hemel en aarde; loopt daar zo niet overheen, alsof daar niets in te zien was, gelijk veel mensen doen, navolgende de onvernunftige dieren der aarde, alsof dat maar kinds en minder geestelijk was. Neen, zo u maar verstandig met een geestelijk oog opmerkt, 't zij u van onderen opklimt, om door het aanschouwen van de schepselen tot God te komen, en uw ziel alzo op te leiden tot levendigheid om God te verheerlijken; of dat gij met uw ziel, nabij God levende, nederwaarts tot de schepselen u keert, en die beschouwt, voor u zal er meer in voorkomen dan een mens u zeggen zal. Doch zo het de Heere niet behaagt door Zijn Heilige Geest uw ziel aan te raken, 't gehele gebouw, en al Zijn regering, zal u een gesloten boek zijn, zowel als in zo'n geval de Heilige Schrift; maar als des Heeren Geest u inleidt, God zal u daarin onbegrijpelijk heerlijk voorkomen.

Hoe te beschouwen.

XXVI. Het lust u eens met een aandachtige ziel, die nu zich gewent om God gedurig in 't oog te houden, en Hem te verheerlijken, 't oog slaande op alle werken Gods.

- (a) Gaat met een Godzalige ziel in de open lucht, en slaat uw ogen omhoog, op die voor de mens onmetelijke kring des hemels en die grote ruimte en wijdte, die hij in zich bevat, en aanmerkt u als een zandje van deze omvangen.
- (b) Beschouwt het schone gelaat van de hemel. Hoe aangenaam is het ver af zijnde, hemelsblauw, de luchtige wolken, de sierlijke maan, de ontelbare menigte van flikkerende sterren, het gelaat des hemels te gelijk beschouwd, de stille avond, de aandachtige nacht, het liefelijk morgenrood, het zitten of het wandelen in het lommer van een dichtgeboomd bos, het zoete geruis van de wind in de bomen, de onafzienbare vergezichten door 't hoog gerijgde geboomte, de onafzienbare vlakke

van een eenzame hoogte of ver af zijnd land beschouwd! Hier ziet men groene weide vol beesten, daar bezaaide velden, staande in haar lieflijk verscheiden gekleurd en welriekende bloeisel, of beladen met kostelijke vruchten; ginds bergen met tussenbeide liggende valleien. Hier wandelt men op de oever van de zee, ginds zit men bij een zacht stromend beekje, en overal hoort men het vrolijk geluid van de vogels van allerlei vleugel en stem. Zo de ziel maar enigszins geestelijk is, zal ze hierdoor niet tot haar Schepper en Vader getrokken worden, en wat al verscheidene bewegingen zal dat in haar niet verwekken? Zal ze niet meer zien dan ze zeggen kan, en zullen de juichende uitgangen des morgens en 's avonds haar met blijdschap, en een hart vol lof niet weer thuis brengen?

- (c) Let eens op de onnaspeurlijke verscheidenheid van kleuren, van reuk, van smaak van stemmen, van vormen, van vogels, vissen, dieren, kruipende dieren, bladeren aan de bomen en grasjes op 't veld. Geeft eens twee elkaar gelijk!
- (d) Let eens op de onnaspeurlijke samenhang van de onderoorzaken, hoe het ene het andere dient en helpt, de hemel de aarde, op aarde het ene het andere, waarvan gesproken wordt Hos 2:20, 21. *Ik zal de hemel verhoren, en die zal de aarde verhoren. En de aarde zal het koren verhoren, bovendien de most en de olie; en die zullen Jizreël verhoren.* Als u aan tafel zit om te eten, is niet het gehele gebouw van hemel en aarde bezig geweest u die te dekken? Wat een ontelbare menigte van mensen hebben u daarin gediend, die aan de tafel, aan het lijnwaad, aan de messen, aan de schotels, lepels, glazen, brood, vlees, aardvruchten, wijn, bier gearbeid hebben? Door hoeveel handen is het gegaan, eer het op uw tafel kwam? Maar Wie stelt deze allen te werk, en deed ze u dienen in 't zweet van hun aangezicht? Zie daar, zie daar, de goede hand van uw Vader, die gaf het vogeltje, of dier, of vis het leven, die beschikt hun het voedsel met die bedoeling om het voor u op te kweken, die zond mensen uit die het vangen, u thuis brengen en bereiden, die laat een boompje voor u planten, en verbiedt al zijn schepselen die appel, die tros druiven, enz. af te plukken; maar gebiedt het voor u te laten hangen, en als 't rijp is, thuis te brengen, al is 't duizend mijlen van uw woonplaats afgelegd. Is dit alles niet bekwaam om de hand en ere Gods op verscheidene wijze u te doen zien, en trekt het een Godlievende ziel niet op?
- (e) Let eens op de toppen van de bergen, de kruinen van de bomen, de spitsen van de torens, de eindjes van de grasjes; let eens, waar wijzen ze naar toe? Is 't niet naar boven? en leert het alles u niet bij de schepselen niet staan te blijven, maar van hen afziende, de Heere God te kennen, lief te hebben, u in Hem te vermaken, en Hem eer en heerlijkheid te geven? Men heeft hier geen studie van node om te denken, wat men hier- of daarin zien, hier- en daaruit leren zal. De Heilige Geest, die nu een kind Gods een geheiligde ziel gegeven heeft, die toont zonder arbeid veel heerlijke eigenschappen Gods, en doet die klaarder en op een andere wijze zien dan de vlugste natuurkundige u zou kunnen tonen; ja een Godzalig landman kan duizendmaal daarin zien, dan een natuurlijke geleerde sterrenkijker, kruid- en dierkenner.

Wat zich van God opdoet, en wat kracht het heeft op het hart.

XXVII. (f) Daarin is te zien, en ontdekt zich klaar, ontwijfelbaar en van nabij, dat God is. En dat begrip van Gods zijn is meer dan men uitdrukken kan. 't Roept ons toe, en men ziet de eeuwige kracht van God, Rom. 1:20. Dat Hij met één woord het alles gemaakt

heeft, en door de invloed van zijn kracht in ieder van de ontelbare schepselen invloed in haar bestaan en beweging, en dat gezicht is ons te wonderlijk. Men ziet daarin een onnaspeurlijke wijsheid, de onmetelijke almacht, de wonderlijke goedheid Gods, in welker gezicht men in verwondering verdwaalt.

Deze en andere deugden Gods ziet een aandachtige Godzalige niet zozeer door redekaveling, als met een opslag, niet zo, dat het besluit: God is, en God is zo, in duister liggen blijft, maar de Heere openbaart Zich wel zo klaar in deze zijn schepsels en werking aan de ziel, als het licht zich aan het oog des lichaams doet. Dat men dit alles zo niet ziet, en met verwondering, vergenoegen en blijdschap niet opklimt tot de Heere, of van boven afziende de heerlijkheid des Heeren daarin niet aanmerkt, en Hem daarover niet verheerlijkt, is een teken van onze geesteloosheid; en 't zou eer natuurlijk dan geestelijk zijn, als men zich zou inbeelden, dat men in de schepselen Gods niet geestelijk inzien kan; misschien omdat men zelf in de schepselen staan blijft, of daaruit maar een duister gevolg trekt, en geen ondervinding heeft om de heerlijkheid des Heeren of van onderen op, of van boven neer, daarin te zien met een verlicht geestelijk hart.

XXVIII. (g) Als een liefhebber Gods door de schepselen opklimt, zo ziet hij al meer van de heerlijkheid Gods, als dat schepsel hem uiterlijk leren kan. Hij verliest het schepsel en eindigt in de Schepper, en erkent dat Zijn heerlijkheid te groot is, dan dat ze in deze nauwe cirkel besloten zou worden. *Waarlijk, zou God op de aarde wonen? Ziet, de hemelen, ja de hemel van de hemelen zouden U niet begrijpen*, Kon. 8:27. Zal hij uitspreken de eer van de heerlijkheid van zijn Majesteit; alle gedachten zijn te eng, alle woorden zijn te klein, hij moet zeggen: *Zijn grootheid is ondoorgrondelijk*, Psalm 145:3, 5. Hij besluit, indien God de aarde omlaag, en het uitspansel boven, en de gehele ruimte zo heerlijk gemaakt heeft te zijner heerlijkheid; veel meer vertoont zich zijn heerlijkheid in de derde hemel, in die stad, van welke Hij de Kunstenaar en Bouwmeester is. Daar is 't allemaal heerlijk aan alle kanten: daar is de Heere Jezus opgenomen in heerlijkheid, en is gezeten aan de rechterhand der Majesteit in de hoogste hemelen; daar zijn de engelen de voortreffelijkste schepselen, uitmuntende in heerlijkheid; der Godzalige lichamen zullen daar het verheerlijkte lichaam van Christus gelijkvormig gemaakt worden, en geheel geopenbaard worden in heerlijkheid, en de onverwelkelijke kroon van de heerlijkheid behalen. De heerlijkheid Gods verlicht het gehele nieuwe Jeruzalem; die is zó groot, dat Paulus, in de derde hemel opgenomen zijnde geweest, dit alleen daarvan meebracht, dat hij onuitsprekelijke woorden, dat is zaken, gehoord had, die een mens niet geoorloofd, dat is, niet mogelijk waren uit te spreken. Dit door het geloof beschouwende, kan men zich in gelovige gedachten voegen bij al die verheerlijkte menigte in de hemel, zich mede neerbuigende voor de Heere, nemen Zijn kroon, werpen ze mede neer, en zeggen mede: *Hallelujah, Hem die op de troon zit, zij de eer en heerlijkheid!* Maar ook dan kan men nog wel zeggen, dat ook dit alles nog niets is bij die oneindige heerlijkheid, die God in Zichzelf heeft. En dat men nog moet eindigen in verwondering: *Gij, die Uw majesteit gesteld hebt boven de hemelen! Uw heerlijkheid is oneindig!* En daarom: *U zij heerlijkheid en majesteit, kracht en macht, beide nu en in alle eeuwigheid! Amen.*

Hoofdstuk 9

Van de Engelen en Duivelen.

Onder alle schepselen zijn de engelen en de mensen de volmaaktste; daarom zullen wij van die afzonderlijk handelen, en eerst van de engelen.

1. Engel. Hebreeuws *Maleach*, wordt aan verscheidenen gegeven in het Woord.

- (a) De Heere Jezus Christus wordt genoemd *de Engel, in Wiens binnenste de Naam (Jehovah) is*: Exod. 23:21. Jes. 63:9. *De Engel van Gods aangezicht*. Mal 3:1. *De Engel des verbonds*.
- (b) De leraren. Mal 2:7. *De Priester is een engel des Heeren der Heirscharen*.
- (c) Een bode, Job 1:14.
- (d) De onlichamelijke zelfstandigheden.

Engelen. 1Kr 21:16. Als David zijn ogen ophief, zo zag hij de Engel des Heeren, staande tussen de aarde en tussen de hemel, met zijn uitgetrokken zwaard in zijn hand, uitgestrekt over Jeruzalem.

Grieks *Angelos*, betekent twee- of driemaal een bode, anders altijd een onlichamelijke zelfstandigheid, die men engelen noemt, ook zonder enig opzicht van zending. 't Is een naam zo eigen aan dat geslacht, als het woord mens aan het menselijk geslacht; zodat het geen ambt, maar geestelijke zelfstandigheden betekent, welke tegen mensen worden overgesteld. 1 Kor. 4:9. *Wij zijn een schouwspel geworden, van de wereld, en de engelen, en de mensen*. 1 Kor. 13:1. *Talen der mensen en der engelen*.

Isangeloi, *gelijk Engelen*.

Lukas 20:36. *In de opstanding nemen zij (de mensen) niet ten huwelijk ... Maar zij zijn als engelen Gods in de hemel*. Matth. 12:30. Deze onlichamelijke zelfstandigheden worden ook *Geesten* genoemd. Hebr. ruach. Grieks pneuma; met dit woord worden ook verscheidenen genoemd:

- (a) God, Joh. 4:24.
- (b) De derde Persoon in het Goddelijke Wezen, Psalm 33:6 1 Joh. 5:7.
- (c) De ziel des mensen, Psalm 77:4 Hand. 7:59.
- (d) De wind, Psalm 1:4 Joh. 3:8.
- (e) Maar meest en doorgaans betekent het de engelen, onlichamelijke zelfstandigheden.
Job 4:15. Toen ging voorbij mijn aangezicht een geest.
Hebr. 1:14. Zijn ze niet allen gediensige geesten?
Hand. 19:15. Maar de boze geest zei.

Deze naam komt hun als eigen toe, zowel als engel, en niet door gelijkenis. God, die een ieder ding zo'n naam geeft, als Hij wil, heeft aan die zelfstandigheden zulke namen gegeven, en die namen betekenen die zelfstandigheden. De namen zijn gangbaar als geld door 't gebruik. Zodat men geen gelijkenissen of redenen angstig of arglistig behoeft te zoeken. Zo weten wij dan wat het woord Engel of Geest beduidt, en wat wij hier daardoor verstaan.

II. Dat er engelen zijn, behoeft geen bewijs voor die, welke de Schrift geloven, en de geschiedenissen en het getuigenis van de volkeren niet onbeschaamd willen verwerpen. Wil iemand evenwel met de Sadduceeën zeggen, dat er geen opstanding is, noch engel, noch geest, Hand. 23:8 hij schame zich dan ook niet met hen gerekend te worden.

Zij zijn geschapen; want alles wat er is, is Schepper of schepsel. Schepper zijn ze niet, zo zijn ze dan schepselen, en zijn geschapen. Dit zegt Paulus: Kol. 1:16. *Door Hem zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen Hen die op de aarde zijn, die zienlijk en die onzienlijk zijn, hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten; alle dingen zijn door Hem en tot Hem geschapen.*

Doch op wat dag van de schepping kan niet zeker gezegd worden; maar dat weten wij, dat ze niet voor de beginne geschapen, zijn, omdat daarvoor niets was dan God, wonende in de eeuwigheid, en alle schepsel heeft een duurzaamheid, waardoor het hoe langer hoe verder van zijn begin afkomt. Ook zijn ze niet geschapen na zes dagen, omdat God in die tijd alles volbracht heeft.

‘t Is waarschijnlijkst, dat zij op de eerste dag met de derde hemel, welker heer zij zijn, Lukas 2:13 geschapen zijn; want toen de Heere in de volgende dagen uit die ongevormde klomp alles voortbracht, toen waren zij daar al. *Toen de morgensterren samen vrolijk zongen, en al de kinderen Gods juichten.* Job 38:4-7.

God heeft in ‘t begin maar één mens gemaakt, en uit die ene een tweede, en uit die twee is het ontelbaar getal van de mensen voortgeteeld; maar God heeft alle engelen te gelijk geschapen, en dat in een onbedenkelijke menigte. Daar zijn veel duizenden engelen, Hebr. 12:22. *Gods wagens* (engelen 2 Kon 6:17) *zijn tweemaal tien duizend, de duizenden verdubbeld.* Psalm 68:18. *Duizendmaal duizenden dienden Hem, en tien duizendmaal tienduizenden stonden voor Hem,* Dan. 7:10.

Beschrijving.

III. *Een engel is een onlichamelijke en zonder lichaam bestaande zelfstandigheid, van God geschapen, en met uitnemend verstand, wil en kracht begaafd.*

Is een zelfstandigheid.

Een engel is een zelfstandigheid. Dit blijkt dus: Dat verstand, wil en kracht heeft, en verstandige, krachtige daden doet, is een zelfstandigheid; dat staat ieder toe. Nu, een engel is dat en doet dat, ‘t welk wij in ‘t vervolg overvloedig zullen tonen; derhalve is een engel een zelfstandigheid. Doch hoedanig hun gestalte, hun vorm, waardoor ze zijn dat ze zijn, hun inwendig wezen is, weten wij niet. Maar dit weten wij, dat hun eigenschappen en hoedanigheden, verstand, wil, kracht, goedheid, wijsheid, enz. van der engelen wezen onderscheiden zijn, en de engelen zelf niet zijn; want enkelheid of eenvoudigheid is een onmededeelbare eigenschap Gods. Verder kunnen wij tot hun zijn of wezen niet doordringen, omdat het ons niet geopenbaard is; en omdat het boven het bereik van ons verstand is, zo willen wij niet treden in dingen, die wij niet gezien hebben, maar wijs zijn tot matigheid, opdat wij ons zelf en anderen niet bederven.

Onlichamelijk.

Engelen zijn onlichamelijke en zonder lichaam bestaande zelfstandigheden. In hun natuur zijn ze geesten, en niet wezenlijk met een lichaam verenigd. Een lichaam is dat door trinam dimensionem, driemeting in lengte, breedte en hoogte uitgestrekt is; dit weren wij

geheel van de engelen, hoe klein of fijn een lichaam men ook vatten mocht; zij hebben in 't minst geen gemeenschap daarmee. Lukas 24:39. *Een geest heeft geen vlees en benen.* Zij zijn van God geschapen om op zichzelf alleen, niet met een lichaam verenigd, te bestaan.

De ziel des mensen is ook onlichamelijk, een geest, zowel als de engelen; elke driemeting en uitgestrektheid is ook geheel van haar geweed. Zij kan ook zonder lichaam bestaan; zij bestaat ook na de dood des mensen; niet dat ze dan een engel is, maar gelijk er verscheidene soorten van lichamen zijn, zo is de ziel ook een andere soort van geest. Zij heeft de geestelijkheid en onlichamelijkheid met de engelen wel gemeen, maar van een lagere natuur, doch het wezenlijke onderscheid tussen die beide is voor ons verborgen. Ook kennen wij niet volmaakt de vorm, de gestalten van onze zielen; doch dat weten wij, dat ze geen engelen zijn, noch ooit zo genoemd worden, maar zij worden uitdrukkelijk van engelen onderscheiden. Hebr. 12:22, 23. *Gij zijt volkomen tot ... de veel duizenden der engelen en de geesten der volmaakt rechtvaardigen.*

Zijn wel in lichamen verschenen.

IV. De engelen, met geen lichamen wezenlijk verenigd, verschijnen nochtans wel in lichamen. 't Waren geen schimmen of schaduwen, in welke zij zich menigmaal hebben vertoond, maar 't waren ware lichamen, in welke zij gingen, zaten, spraken, aten, worstelden, of lichamen aanraakten. De heiligen, aan welke zij zich vertoonden, waren ook niet bedwelmd van zinnen, sliepen ook niet (hoewel ze ook in de droom of verrukking van de zinnen, aan hen in lichamelijke gedaante wel verschenen) maar zij waren wakker, spraken, gingen, stonden en handelden met hen, alsof zij ware mensen waren geweest; maar vanwaar zij die lichamen voor die tijd hadden; weet ik niet, ik wil er ook niet naar raden. Doch hoewel het ware lichamen waren, waardoor zij met mensen handelden, zo waren zij nochtans met die niet wezenlijk verenigd, gelijk de ziel met het lichaam. Zij bewogen die, niet formaliter, als wezenlijk, maar efficiënter, als werkende oorzaken van die bewegingen, gelijk de mens al de raderen in zijn horloge beweegt. Dit geschiedt, opdat ze de mens naar zijn staat mochten ontmoeten, en gemeenzaam met hem handelen.

Zijn telkens maar op een plaats.

V. Alhoewel de engelen onlichamelijk zijn, en daarom in geen plaats zijn, gelijk de lichamen door omgevingen van de lucht of iets anders, zo zijn ze nochtans in een plaats of op een wijze, die met hun natuur overeenkomt, en door ons lichamelijken niet verstaan kan worden. Wij weten nochtans, dat ze elders zijn; want dat nergens is, dat is niet, en dat overal is, zonder uitgestrektheid, is God. Als zij op de ene plaats zijn, zo zijn ze niet op de andere. Als wij met onze lichamen van plaats veranderen, zo verandert onze ziel mee van plaats. Als een Godzalige sterft, blijft zijn ziel niet op de aarde, maar heeft haar verblijf in de derde hemel; als een godloze sterft, zo gaat zijn ziel naar de hel en blijft niet op de aarde; zo verandert dan een geest van plaats, zo ook de engelen. Toen de engel tegen het Oosten van het Paradijs gesteld was, toen was hij daar, en niet in de hemel, Gen. 3:24. Toen de engel des Heeren bij Zacharias aan de rechterzijde van het altaar stond, en met hem sprak, Lukas 1:21 was hij niet in Nazareth. Toen de engel Gabriël gezonden werd naar Nazareth en tot Maria inkwam Lukas 1:26, 28 was hij niet te Jeruzalem. Als de

engelen Gods opklimmen en nederdalen, Joh. 1:51 veranderen zij van plaats; zodat zij altijd zijn in een zeker daar, en veranderen van daar tot daar.

Nog dommer is het te denken, dat een geest is overal, waar hij denkt. Dat stelt vooraf vast, dat hij dan in een zekere plaats is. Dan was de duivel nog in de hemel, want hij kan er nog wel om denken, dat hij daar geweest is, en hoe hij het daar had; dan was de mens zonder ziel, als ze op een andere plaats denkt; dan was de ziel van een verstorvene nog in zijn lichaam en op de aarde, want zij kan er nog wel om denken. De ziel des mensen, als zij op andere plaatsen denkt, zo gaat de ziel niet daarheen, maar de mens brengt die afgelegen plaatsen en zaken in zijn verbeelding, en zo denkt zijn ziel op datgene, dat zich in de verbeelding vertoont. Dus is het, dat een engel ook denkt op afzijnde zaken, op een wijze, die met zijn natuur overeenkomt, en voor ons verborgen is, omdat wij zijn gestalte niet kennen.

Zijn verstandig.

VI. Engelen zijn verstandige schepselen en dat bij uitnemendheid ver boven de mensen; daarom zei de wijze vrouw van Thekoa tot David: *Mijn heer is wijs, naar de wijsheid van een engel Gods*, 2 Sam. 14:20. Hun kennis is óf natuurlijk, of verkregen. Uit hun natuur van hun begin af, zien de engelen in de hemel altijd het aangezicht des Vaders, Matth. 18:10. Maar, óf openbaring óf ondervinding doet hun kennis van zaken hebben, die ze vanzelf niet wisten. De Heere Jezus gaf aan een engel de verborgenheid van de toekomstige dingen te kennen, en zond hem om die aan Johannes te openbaren. Openb. 1:1. Door gedurige opwekking wordt door de gemeente de overheden en de machten in de hemel bekendgemaakt de veelvuldige wijsheid Gods. Eféze 3:10.

Doch weten niet alles.

Hun kennis is eindig, daarom weten ze alle dingen niet, maar veel zijn voor hen verborgen.

- (a) Zij weten uit hun natuur, uit en door zichzelf, door hun gezicht, de toekomstige dingen niet, die door de vrije wil des mensen, en ten opzichte van de tweede oorzaken geschieden zullen, dit is een eigenschap die Gode niet toekomt. Jes. 41:23. *Verkondigt dingen, die hierna komen zullen, opdat wij weten, dat gij goden zijt.* Markus 13:32. *Van die dag en die ure weet niemand, noch de engelen, die in de hemel zijn.*
- (b) Zij kennen door een uitgaande daad des wetens het hart, de vrije wil, de gedachten des mensen niet. Want:
- (1) dat komt Gode alleen toe. 2 Kron. 6:30. *Gij alleen kent het hart van de kinderen der mensen.* Jer. 17:9, 10. *Arglistig is het hart meer dan enig ding, ja dodelijk is het, wie zal het kennen? Ik, de Heere, doorgrond het hart, en proef de nieren.* Nooit wordt iets dergelijks van een engel gezegd.
 - (2) De redelijke wil is Gode alleen onderworpen, en hangt onmiddellijk van Hem af; Hij alleen kan op deze werken. Zie: Spr. 21:1. *Des konings hart is in de hand des Heeren als waterbeken; Hij neigt het tot al wat Hij wil.* Psalm 33:15. *Hij formeert hunner aller hart.*

Als de engelen des mensen wil en mening kennen dat geschiedt niet van voren door een onmiddellijk gezicht, maar van achteren, lettende op alle omstandigheden en vertoningen van de bewegingen, en zo besluiten zij de waarschijnlijkheid, dat een mens dit denkt en wil, maar altijd blijft in deze bij hen een feilbaarheid. Men moet in deze altijd

onderscheid maken tussen de wil en de bekendmaking van die. 't Laatste kennen ze, en uit het laatste besluiten ze het eerste.

God openbaart wel aan engelen, zo goede als kwade, enige dingen die gebeuren zullen, tot nut van de Godzaligen, of tot beproevingen en straf van de godlozen. De engelen gebruiken die openbaringen tot troost en verwakking; maar de duivelen gebruiken ze om daardoor te verleiden, en om hen te doen erkennen voor toekomstige dingen te kunnen voorzeggen, en om de mens hun te doen geloven.

Hoe zij kennen.

Onze kinderen, als die beginnen te redeneren, vragen veel: *Waarom is dat zo? En hoe is dat?* En op deze zaken komende, vragen ze: *Heeft een engel ogen?*

Neen.

Hoe kan hij dan zien? Hoe kan hij dan in de Bijbel lezen, en weten wat daarin staat, en wat in de wereld omgaat? Heeft hij ook oren?

Neen. *Hoe kan hij dan horen wat wij zeggen? Heeft hij dan ook handen en voeten?*

Neen. *Hoe kan hij dan van de een plaats op de andere komen? Hoe kan hij dan iets doen?*

Wij antwoorden, dat wij de zaak zelf uit Gods Woord weten; maar omdat hun gestalte ons onbekend is, dat wij ook de wijze hoe niet weten. Men moet een zaak niet ontkennen, omdat men het hoe niet verstaat. Dit kunnen wij alleen zeggen, dat zij op zo'n wijze niet zien, horen, werken als een mens, maar op een wijze, die met hun natuur overeenkomt.

Hebben kracht.

VII. De engelen hebben uitnemende grote kracht, om grote dingen uit te voeren, ver boven de mensen. 2 Petrus 2:11. *De engelen in sterkte en kracht meerder zijnde.* Zij worden genoemd *krachtige helden*, Psalm 103:20. *Engelen zijner kracht*, 2 Thess. 1:7. *Heirlegers*, Lukas 2:13. *Wagenen* (krijgswagens) *en paarden*, 2 Kon. 6:17. Dit blijkt uit hun daden, in Gods Woord vermeld.

Werken op lichamen.

Hier is een bedenking: *Of het wel mogelijk is, en waarlijk geschiedt, dat een engel op een lichaam werkt?* Omdat daar geen evenredigheid en overeenkomst is tussen die beide.

Antwoord. Is er geen evenredigheid tussen die beide, zo stelt men dan vooruit vast, dat er zowel engelen zijn als mensen. Op de zaak antwoord ik:

1. 't Is niet onmogelijk.

Indien het onmogelijk is, moest het onmogelijk zijn óf aan de zijde van God, óf van een lichaam, óf engel. Niet aan de zijde van God, want Die is almachtig, en kan aan een schepsel zo'n kracht geven als Hij wil. Niet aan de zijde van een lichaam, dat kan beweging ontvangen. Niet aan de zijde van een engel; want Gods Woord en de ondervinding leert het. Maar op wat wijze kan niemand zeggen, of hij moest de natuur of gestalte van een engel volmaakt tot in de grond kennen, 't welk de mens niet doet. Arme mensjes! Wat mag men zich onderwinden de macht van een engel te betwisten, die nauwelijks weten hoe het ene lichaam op het andere werkt? Wat zeg ik, nauwelijks, die het in veel dingen niet weten, en ons niet zeggen kunnen hoe zon, maan en sterren invloeden op de ondermaanse dingen, en vanwaar de eb en vloed zijn oorsprong heeft, en dergelijke vele. Zegt ons dat eerst, en leert ons dan hoe onze ziel met ons lichaam

verenigd is en daarop werkt, en gaat dan voort tot hetgeen wat de engelen mogelijk of onmogelijk is. Of geloof het Woord van God, en der zotten leermeesteres: *de ondervinding*.

2. God werkt op lichamen.

Dat is immers zeker, dat God, die een Geest is, en nog meer van een lichaam onderscheiden is dan een engel, op lichamen werkt. Zo hindert dat een engel ook niet op een lichaam te werken, omdat hij een geest is.

Zegt men: *God is almachtig, en een engel niet, daarom mag men van de ene tot de andere geen besluit maken.*

Ik antwoord: dat is waar, in opzicht van de almacht, maar daarin is de overeenkomst tussen God en een engel, dat ze beide geen evenredigheid en overeenkomst hebben met een lichaam; daaruit volgt dan onweersprekelijk, dat de onevenredigheid en de overeenkomst niet hindert, dat een geest niet zou kunnen werken op een lichaam. Dus valt dan de gehele grondslag van het gebouw omver, en dat vallende, zo is alle reden van ontkenning te niet.

3. De ziel werkt op lichamen.

Onze ziel is een geest, en als zodanig zo ver van een lichaam onderscheiden als een engel. Nu, onze ziel werkt op een lichaam; zo kan een engel het ook doen. Zegt men dat een ziel met haar eigen lichaam verenigd is, en daarom op haar eigen lichaam werkt, en door haar eigen lichaam op andere. Ik antwoord, eigen of oneigen doet daar niet toe: want de ziel is evenwel een geest, en als geest werkt ze onmiddellijk op het lichaam. Neemt zoveel tussenbeide komende middelen als ge wilt, men moet ten laatste tot het allernaaste komen, dat de ziel aanraakt in de vereniging. Zo werkt dan een geest op een lichaam.

Nog eens: is het in Gods macht niet, een engel ook een lichaam te geven, of voor een tijd te lenen? En zou dan die engel op dat zijn eigen lichaam niet kunnen werken, zowel als de ziel op haar lichaam, en door haar eigen lichaam op andere lichamen? Immers ja, zowel als de ziel. Dus is het, zonder dat er enige reden van bedenking overblijft, zeker, dat een engel op een lichaam kan werken.

4. Teksten.

Dat engelen op lichamen werken, blijkt zo klaar en overvloedig uit het Woord van God, dat het genoeg is dat maar te lezen. Onder een zeer groot getal van Schriftuurplaatsen, neemt deze maar tot een staaltje. Jesaja 37:36, *Toen voer de engel des Heeren uit, en sloeg in het leger van Assyrië honderdvijfentachtigduizend*. Die 't werk deed, was een engel; een ander schepsel was tot zo'n groot werk niet bekwaam. Aan wie het werk geschiedde, waren mensen, en wel ten opzichte van hun lichamen; deze werden door de engel gedood. Was dat werken op lichamen of niet? Dan. 6:23, *Mijn God heeft Zijn engel gezonden, en Hij heeft de muil van de leeuwen toegesloten*. Verkondigde niet een engel des Heeren, in de hemelse klaarheid met mensentaal, de geboorte van Christus aan de herders? Lukas 2:13. Spreken geschiedt door de beweging de lucht; zo werkte immers die engel, en de bijkomende menigte van de hemelse heirlegers op lichamen. Een engel spreekt met de Heere Jezus Christus in Gethsémané, Lukas 22:43. De engelen vertoonden zich bij de opstanding van Christus, en aan de wachters, en aan de vrouwen, Matth. 28:2-5. Een engel des Heeren stond daar (bij Petrus in de gevangenis) en een licht scheen in de woning en slaande de zijde van Petrus, wekte hem op, zeggende, Hand. 12:7. Kan men

wel krachtiger werking van een geest op een lichaam uitdrukken? *En van stonde aan sloeg hem (Herodes) een engel des Heeren*, vs. 23. Uit al deze is onweersprekelijk, dat engelen op lichamen werken.

VIII. Tegenwerping 1.

De engelen deden het niet, maar zij waren alleen bijstanders om de glans van Gods werk te verheerlijken.

Ik antwoord: waar staat dat op enige plaats? En als ze tot heerlijkheid zich daarbij aan mensen in lichamelijke gedaante vertoonden, zo werkten ze dan evenwel in de vertoning op lichamen. Maar behalve dat, daar staat wel met uitdrukkelijke woorden, dat de engelen het deden. Wie durft *neen* zeggen, daar God *ja* zegt?

Tegenwerping 2.

Men mocht denken, *hoe de engelen op lichamen werken, of zij het alleen met hun wil doen, dan of er behalve de wil ook kracht en werking bijkomt?*

Ik antwoord:

- (a) De wil is het uitwerkende beginsel van een redelijk schepsel; maar met de wil alleen iets uit te werken, is Godes, en niet schepsels werk. God zegt: *Ik wil, wordt gereinigd*, Lukas 5:13. *Hij roept de dingen, die niet zijn, alsof ze waren*, Rom. 4:17. *Hij spreekt, en het is er, Hij gebiedt, en het staat er*, Psalm 33:9.
- (b) In de gehele Bijbel staat het niet, dat de engelen alleen met hun wil zaken uitgevoerd hebben, wie durft het dan zeggen? En wat grond heeft zo'n zeggen?
- (c) Gods Woord zegt, dat ze krachtige helden zijn, en sterkte hebben, en dat zij dood sloegen, Petrus zijde sloegen, leeuwenmuilen toesloten, spraken en alles deden, zoals men het van des mensen werkingen zegt; waaruit blijkt, dat bij hun wil ook werkende kracht kwam.
- (d) En zegt men, dat engelen alleen door de wil het werk doen, zo is in dat zeggen ingesloten een ontkennen, dat de engelen waarlijk op lichamen werken, en men zou niet in staat zijn tegen te spreken, die de eigenlijke werking loochenen, maar men zou zelf bevestigen, dat men wil tegenspreken; maar omdat zij waarlijk en eigenlijk op lichamen werken, zo zijn ze niet alleen bezig met willen, maar voegen daar kracht en werking bij. Maar voor *het hoe* staan wij gaarne stil. Men heeft op te merken, dat in het knibbelen, wenden en draaien stilletjes een geneigdheid ligt, om alle geest te ontkennen.

Werken ook op elkaar.

IX. Gelijk de engelen werken op lichamen, zo werken ze ook op en tot elkaar; want:

- (1) tussen hen is de verscheidenheid van aard niet in de weg.
- (2) De Schrift zegt het, Jes. 6:3, *De een riep tot de anderen*.
- (3) Zo niet, dan waren zij maar elk alleen, en zij waren onvolmaakter dan de mensen, welke welzijn ook daarin is, dat ze elkaar zien, horen, tot elkaar spreken, en tot elkaar werken. Dit van de engelen, zo goede als kwade, in het algemeen.

Van de goede Engelen.

X. De engelen zijn in de beginne alle heilig geschapen; maar een groot gedeelte van die zijn afgevallen, zodat er nu zijn heilige engelen en duivelen.

De goede engelen worden ook genoemd:

- *uitverkorenen*, 1 Tim. 5:21. Waaruit blijkt, dat er zowel is een verkiezing van de engelen als van de mensen.
- Doorgaans worden ze genoemd, *heilige engelen*, Matth. 25:31.
- Judas 1:14, *engelen des Heeren*, of ook alleen, zonder enige bijvoeging, *engelen*.
- Ook *gedienstige geesten*;
- *cherubs*; *gedaanten*, wegens hun zichtbare vertoningen aan mensen.
- *Serafs*, brandende, wegens hun ijver en vlugheid.
- Heilige wachters,
- zonen Gods,
- morgensterren,
- hemelse heirlegers,
- tronen,
- heerschappijen,
- overheden, machten, wegens hun bediening.
- Eéns worden ze genoemd Elohim, Psalm 8:6, 't welk de apostel *engelen* overzet, Hebr. 2:7, wegens de afstraling van Gods macht.

Woonplaats.

XI. De woonplaats van de engelen is de derde hemel. Matth. 18:10. Dat hun engelen in de hemelen, altijd zien het aangezicht Mijns Vaders. Matth. 22:30. *Zij zijn als engelen Gods in de hemel*. Daarom worden ze genoemd: *engelen der hemelen*, Matth. 24:36. Van daar worden ze uitgezonden op de aarde, om te verrichten de dingen, die hun bevolen worden. Matth. 28:2. *Een engel des Heeren nederdalende uit de hemel, kwam toe*. Lukas 22:43. *Van Hem werd gezien een engel uit de hemel*.

Orde.

Tussen de engelen is een zeer goede orde; want God is een God van orde, daarom is in de hemel, waar alles heilig is, geen wanorde. Maar hoedanig die orde is, en in hoedanige rang ieder gesteld is, weten wij niet; maar alleen dat er zijn tronen, heerschappijen, overheden, machten. De koren of rangen, die sommigen stellen, zijn enkele versieringen.

Ambt en werk.

XII. Hun werk in 't algemeen is, de bevelen Gods uit te voeren. Psalm 103:20. *Looft den Heere, Zijn engelen, die Zijn woord doet, gehoorzame de stem Zijns Woords*.

In het bijzonder, God zendt ze uit tot dienst van de uitverkorenen, Hebr. 1:14.

- Zij bewaren ze: Psalm 91:11, 12. Hij zal Zijn engelen van U bevelen, dat zij U bewaren in al uw wegen. Zij zullen U op de handen dragen, opdat Gij uw voet aan geen steen stoot.
- Zij waarschuwen ze voor het gevaar, Matth. 2:13.

- Zij bestraffen ze over begane zonden, Openb. 22:9.
- Zij vermanen ze, Openb. 19:10.
- Zij onderrichten ze, wat hun te doen staat, Hand. 10:5.
- Zij openbaren hun toekomende dingen, Dan. 8:16.
- Zij dragen hun zielen na de dood in de hemel, Lukas 16:22.
- Zij zullen gebruikt worden in het vergaderen van hen voor het oordeel, Matth. 24:31.
- Tot deze en veel andere bijzondere zaken gebruikt ze God, tot nut van de uitverkorenen.

En aan de andere zijde gebruikt ze God tot straf van de goddelozen. Een engel sloeg 185.000 man in één nacht dood, Jes. 37:36. Een engel sloeg Herodes de koning, dat hij stierf, Hand. 12:23.

Vraagt iemand, *of ieder land, iedere stad, ieder huis, ieder mens zijn bijzondere engel heeft?*

Wij antwoorden: dat Gods Woord daarvan niets zegt, en men moet niet wijs zijn boven hetgeen beschreven is. De Schrift zegt, dat soms een engel is bij een Godzalige, Hand. 12:7. Dat soms meer engelen zijn bij een Godzalige, 2 Kon. 6:17. Dat soms een engel is bij verscheiden Godzaligen, Dan. 3:25.

Hoe zich omtrent hen te gedragen.

XIII. Zijn de engelen zo werkzaam omtrent de mensen, zo hebben de Godzaligen dat ook te geloven, te erkennen, en zich dienaangaande recht te gedragen: want hun doen is ons niet tevergeefs beschreven.

Niet aanbidden.

1. Men moet zich zorgvuldig wachten, dat men hun niets toeschrijft en hun niets toevoegt, 't geen in Gods Woord niet is geopenbaard en 't geen ons verboden is. Namelijk, men moet hen niet erkennen als voorbidders, noch begeren, dat ze voor ons zullen bidden, omdat dat niet is naar Gods Woord, de regel van ons doen. Men moet hen niet dienen of aanbidden; want:

- (a) 't is afgoderij iets te dienen, dat van natuur geen God is, Gal. 4:8. *God alleen moet men dienen en aanbidden.* Matth. 4:10. *De Heere uw God zult gij aanbidden, en Hem alleen dienen.*
- (b) 't Is uitdrukkelijk verboden. Kol. 2:18. *Dat dan niemand u overheerse naar zijn wil in nederigheid en dienst van de engelen.*
- (c) 't Wordt scherpelijk gestraft. Openb. 19:10. *Ziet dat gij dat niet doet.... aanbidt God.*

Erkennen dat God hen gebruikt.

2. Men moet met opmerking erkennen en door veel daaraan te denken de opmerking en het dadelijk geloven vermeederen, dat God door hen, als middelen, zoveel en zo grote zaken uitvoert. Gelijk men zich moet verwonderen over de samenschakeling van de onderoorzaken en besturing Gods van die, zo ten opzichte van de invloeden van zon, maan en sterren op de aardse dingen, als ten opzichte van de aardse lichamen op elkaar, en de wijsheid en de goedheid Gods daarin te zien, moet men zich ook verwonderen over 't gebruik Gods van de engelen. Al weten wij alles niet, kunnen wij nochtans uit het beschrevene veel andere dingen besluiten, en wij zouden meer weten, als wij ons in de

opmerking meerder bezighielden, en wij zouden meerder bekwaam worden, om God over de wijsheid en goedheid in 't gebruik van de engelen met blijdschap en goedheid te erkennen en te prijzen.

Godzaligen niet beledigen.

3. Men moet zich ontzien en vrezen de Godzaligen te beledigen, te verachten en te bedroeven; want zij hebben zulke heilige bewaarders en oppassers, die hebben daar geen behagen in en zijn gereed de beledigers van hen te straffen, gelijk ze getoond hebben: Jes. 37:36 Hand. 12:23. Daarom zegt de Heere Jezus, Matth. 18:10, *Ziet toe, dat gij niet een van deze kleinen veracht: want Ik zeg ulieden, dat hun engelen in de hemelen, altijd zien het aangezicht van Mijn Vader.*

Zij zijn tot hun bescherming.

4. Hoe veilig zijn nu de kinderen van God! 't Is waar, God is het alleen, die door Zijn kracht en toezicht de Zijnen beschermt en bewaart, en daarom mag men op geen schepsel zich vertrouwen en verlaten; maar God gebruikt in die bewaring middelen: spijze in het onderhouden van het leven, krijgslieden in de bewaring van landen en steden, en het is te erkennen als God genoegzame middelen geeft. Zo ook heeft men zich hier in het bestuur Gods door de heilige engelen te verwonderen en te verblijden, dat God zulke heerlijke schepselen gebruikt tot bewaring van de allerkleinste en geringste mensjes. En omdat die uit last van God de wacht over de Godzaligen houden, hen beschermen en bewaren, heeft men stil en zonder vrees te zijn, ook dan, als het alleen tegen ons schijnt gekant te zijn: *Want die met ons zijn, zijn meerder dan die tegen ons zijn.* 2 Kon. 6:16.

Zich heilig gedragen in hun tegenwoordigheid.

5. Men moet door aanmerking van hun tegenwoordigheid, zich heilig en betamelijk, ook buiten het oog van mensen, gedragen. Al is het, dat Gods tegenwoordigheid en alwetendheid alleen onze vrees moet zijn, zo gebruikt God de tegenwoordigheid van mensen tot een middel, om ons door ontzag voor hen, af te houden van veel zonden, en om ons te verwakkeren tot oefening van deugden; dan betaamt het ons ook door der engelen tegenwoordigheid, als onze mededienstknechten en gezelschap. Hebr. 12:22 ons heilig en betamelijk te gedragen, opdat wij hen verblijden, en er door hun bekendmaking blijdschap zij in de hemel, Lukas 15:7, 10. Daarom vermaant de apostel: 1 Kor. 11:10. *De vrouw moet een macht (deksel) op het hoofd hebben om der engelen wil.*

Van de Duivelen.

Duivelen zijn engelen die gezondigd hebben.

XIV. God heeft alle engelen heilig geschapen, maar een grote menigte is van God afgefallen. 2 Petrus2:4. *Indien God de engelen, die gezondigd hebben, niet gespaard heeft.* Judas 1:6. *De engelen, die hun beginsel niet bewaard hebben, maar hun eigen woonstede verlaten hebben.*

Engelen worden ze genoemd wegens hun natuur, welke zij door hun zonden wel verdorven, maar niet verloren hebben; soms zonder enige bijvoeging.

- Rom. 8:38, 39. Ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven, noch *engelen* ons zullen kunnen scheiden van de liefde Gods.
- Soms met omschrijving; 't zij van hun zonde, die gezondigd hebben, die hun beginsel niet behouden hebben, 't zij van hun hoofd, de overste van de duivelen, beelzeboul, Beëlzebul, Matth. 12:24. De *engel* des afgronds, Openb. 9:11. Dus worden ze genoemd *engelen* des duivels, Matth. 25:41; des draaks, Openb. 12:7; des satans, 2 Kor. 12:7.
- Wegens hun natuur worden ze ook genoemd *geesten*. Matth. 8:16. Zij hebben velen, van de duivel bezeten tot Hem gebracht, en Hij wierp de *boze geesten* uit met den woorde.
- Wegens hun gruwelijkheid worden ze genoemd: *onreine geesten*, Markus 3:11. Lukas 4:33. Er was een mens, hebbende *een geest eens onreinen duivels*.
- Wegens hun werk, 't welk zij in mensen uitvoeren, worden ze genoemd, stomme, dove geest, Markus 9:25; een geest van krankheid, Lukas 13:11; dat is stom, doof, ziek makende. Zij worden genoemd *geestelijke boosheden*. Efëze 6:12.
- In 't Hebreeuws wordt de duivel genoemd wjs, Satan, Saanav, Satan, dat is: wederpartijder, tegenstrever, tegenstrijder; omdat hij zich tegen God, Christus, de gelovigen en al het goede aankant en die bestrijdt. 2 Kor. 12:7. *Mij is gegeven een engel des satans*. Openb. 12:9. *En de grote draak is geworpen, namelijk, de oude slang, welke genaamd wordt duivel en satanas*.
- Daarom wordt hij in het Grieks genoemd: Antidikov, tegenpartij, 1 Petrus5:8. In 't Grieks wordt hij ook genoemd Daimonin, Daimonion, demoon, duivel. Die woorden komen af van daioo, weten, omdat hij niets onbezocht laat, om te weten waar en op wat wijze hij het meest kwaad doen kan. Ook weet hij veel zaken, die voor de mensen verborgen zijn, welke hij door toelating Gods soms openbaart, en soms raadt hij er naar uit enige waarschijnlijkheid. Hij is arglistig in al zijn boos bedrijf. Efëze 6:11. *Opdat gij kunt staan tegen de listige omleidingen van de duivel*. 2 Kor. 11:3. *Gelijk de slang Eva door haar arglistigheid bedrogen heeft*.
- Hij wordt ook genoemd: Diabolos, Duivel. 't Komt af van diaballein, lasteren. De Duivel is een lasteraar; hij lastert God, als hij vurige pijlen de gelovigen inwerpt, én hij klaagt de gelovigen aan bij God, Job 1:9, 11. Job 2:3. Hoewel gij Mij tegen hem opgehitst hebt.
- Daarom wordt hij genoemd: Kategoros, beschuldiger, verklager. Openb. 12:10.

De woorden satan, duivel, onreine geest, engelen, die gezondigd hebben, door zonde, ziekte, kwade humeuren, fantasie, inbeelding, boze mensen te willen vertalen en daardoor te verstaan, is belachelijk. En Bijbel, én alle Hebreeuwse, Griekse en Latijnse schrijvers, én alle schrijvers in andere talen, spreken die tastbare dwaasheid tegen; als die woorden voorkomen, zo weten wij, dat die dingen daardoor niet verstaan worden, maar boze geestelijke zelfstandigheden. Zij worden tegen die dingen overgezet. Markus 3:15. *En om macht te hebben, de ziekten te genezen, en de duivelen uit te werpen.*

De duivelen wordt *kennis* én kennis van Christus, redeneren en spraak toegeschreven, gelijk in het vervolg overvloedig te zien is, ‘ t welk van de andere dingen niet gezegd kan worden. Alleen noemt de Heere Jezus Petrus *een satan, tegenstander*, Matth. 16:23 omdat hij Hem tegenstond, en daarin het werk des satans deed. En Judas, de verrader, wordt *een diabolos*, duivel genoemd, Joh. 6:70 omdat de duivel in hem varen zou, en hij een werktuig van de duivel zou zijn.

Groot getal duivelen.

XV. Dat er duivelen zijn, is zo openbaar bij Heidenen en Christenen, zo Godzaligen als goddelozen; en de Schrift spreekt zo dikwijls en zo duidelijk van hen, dat geen mens daaraan twijfelen kan, of hij moest tegen alle mensen en tegen Gods Woord met hardnekkigheid willen aangaan; en hij zou zich onwaardig maken, dat men hem enig woord zou antwoorden, of hem te sprake staan.

Duivelen zijn er, en dat in een groot getal. De Schrift spreekt menigmaal van duivelen, soms wordt er bijgevoegd *vele*, Markus 1:34. Ook wel *zeven*, Markus 16:9. Ook wel *een legioen*, en dat in één mens, Markus 5:9, 15. Als men leest van duivel in ‘t enkelvoud, dit geschiedt, óf dat daar maar één tegenwoordig was, óf de soort wordt daardoor verstaan, gelijk men zegt: de mens leeft door gerecht en drank; óf daardoor wordt verstaan *de overste der duivelen*.

Al wat boven in ‘t algemeen van de engelen gezegd is, dat wordt meteen van de duivelen gezegd, omdat zij engelen zijn; te weten, dat ze zelfstandig zijn, dat ze verstand en kracht hebben, en dat ze werken op lichamen en mensen. Dat ze zelfstandigheden zijn, blijkt uit al die plaatsen, dewelke getuigen, dat ze spreken, Jezus kennen, verzoeken, mensen scheuren, slingeren, zwijnen doden, en dergelijke. Dat ze verstand hebben, blijkt onder andere uit Markus 1:34, *Hij liet de duivelen niet toe te spreken, omdat ze Hem kenden*. Hand. 19:15, *De boze geest antwoordende, zei: Jezus ken ik, en Paulus weet ik*. 2 Kor. 11:3, *Ik vrees, dat niet enigszins, gelijk de slang Eva door haar arglistigheid bedrogen heeft*

Werken op lichamen.

XVI. Dat de duivelen op lichamen en op mensen werken kunnen, en werken, blijkt:

Bewijs 1.

1. Uit al die plaatsen, waaruit wij boven bewezen hebben, dat de engelen het doen; want zij zijn engelen; en behalve die, uit veel andere plaatsen, van welke wij alleen deze u voorstellen: Gen. 3:1, 6. *De slang zei tot de vrouw ... vs. 13, De slang heeft mij bedrogen*. Die hier ‘t werk doet, wordt genoemd slang; ‘t is bekend, dat een kruipend gedierte, ‘t welk de naam van slang draagt, geen verstand noch sprake had, zodat het dier het niet

deed, maar dat is een middel geweest, 't welk een ander gebruikte. 't Staat ook vast, dat de heilige Eva aan geen ziekte, zwaarmoedigheid, ijdele inbeelding of enige zonde onderworpen was. Ook was het geen verbeelding als een wakende droom, maar een waarachtige geschiedenis. Ook kon Eva, wegens haar heiligheid, in verbeelding zich geen kwade gedachten van God ingeven, daartegen twisten en daarvan ten laatste overwonnen worden. Wie was het dan, die tegen Eva sprak? De tekst zegt, dat het de slang was aan wie het zaad van de vrouw de kop vermorzelen zou, dat is degene, die de Heere Jezus Christus zou overwinnen, die nu was de duivel. Hebr. 2:14 *Opdat Hij (Christus) door de dood te niet doen zou degene, die het geweld des doods had, dat is, de duivel.* De duivel dan sprak tot Eva, verleidde Eva.

Nog eens, 't was die welke nog leeft en de gemeente Gods bestrijdt. 2 Kor. 11:13. *Ik vrees, dat niet enigszins, gelijk de slang Eva door haar arglistigheid bedrogen heeft, alzo uw zinnen bedorven worden.* De Heere Jezus zegt duidelijk, dat het de duivel was. Joh. 8:44. *De duivel was een mensenmoorder van den beginne, en is in de waarheid niet staande gebleven.* De duivelen zijn in de waarheid geweest, hebben gezondigd, hun beginsel niet gehouden, deze is de mensenmoorder; deze wordt genoemd *de oude slang, duivel, satanas*, Openb. 12:9. Hieruit is het onweersprekelijk, dat de duivel Eva kende, met haar sprak en zó op een mens werken kan.

Bewijs 2.

Dit blijkt ook uit Job 1:12, *De Heere zei tot de Satan: Zie, al wat hij heeft, zij in uw hand ... En de satan ging uit van het aangezicht des HEEREN;* vs. 19, *En zie, een grote wind kwam van over de woestijn, en stiet aan de vier hoeken van het huis, en het viel op de jongelingen, dat ze stierven.* Job 2:7. Toen ging de Satan uit van het aangezicht des HEEREN en sloeg Job met boze zweren, van zijn voetzool af tot zijn schedel toe. Hier was de werker noch ziekte, noch kwaad humeur, noch zonde, noch mens, maar de satan. De satan of duivel, 't is één, deed de wind komen van over de woestijn, stiet daardoor het huis omver, doodde Jobs kinderen, en sloeg hem met boze zweren. Zo werkt dan de satan op de mens en op lichamen.

Bewijs 3.

Doet hierbij Matth. 4:1-11, *Toen werd Jezus van de Geest weggeleid in de woestijn, om verzocht te worden van de duivel,* enz. Al dit werk, dit redeneren, verzoeken, verweren, heerlijkheden te tonen, is geen verbeelding, maar een waarachtige geschiedenis. Die 't werk deed, was geen kwaad humeur, noch zonde, noch mens, al deze dingen, behalve, dat die niet duivel zijn of genoemd worden, zo hadden ze hier geen plaats. De Heere Jezus was heilig, daarom kon Hij Zichzelf niet verzoeken, noch al deze dingen Zich zo verbeelden, en tegen zijn eigen verbeelding redeneren, en die verzoeking overwinnen. God deed het ook niet, omdat God niemand verzoekt, Jak. 1:13. Maar de tekst zegt uitdrukkelijk, *dat het de duivel, de satan was.*

Zo werkt dan de duivel op mensen en op lichamen, ofschoon hij een geest is.

Bewijs 4.

Doet hierbij al de geschiedenissen van de duivelbezetenen, in de Evangelien verhaald. Zij worden daar doorgaans genoemd: duivel, geest, boze geest, maar nooit: ziekte, zonde, dolheid, verbeelding, humeur. Zij worden gezegd *Jezus te kennen*, 't welk de discipelen van Christus bijna alleen, en dat nog donker, wisten. Zij vreesden gepijnigd te worden

vóór de tijd. Zij baden, dat ze mochten in de zwijnen varen, en deden het op bekomen toestemming en doodden ze. Zij scheurden en slingerden de lichamen van de bezetenen; al deze dingen zijn bekende waarheden. En de uitwerpingen waren wonderen, waardoor Christus zijn Middelaarsambt bewees en vertoonde. *Een engel des satans sloeg Paulus met vuisten*, 2 Kor. 12:7. Heeft hij zelf geen vuisten, gelijk hij niet heeft, hij kan nochtans wel een lichaam gebruiken, als God het hem toelaat. Uit deze alle is het dan klaar genoeg, dat er duivelen zijn, en op de aardbodem zijn, en op mensen en op lichamen werken.

Bewijs 5.

De duivelen zijn nog gedurig bezig naast de mensen en bijzonder naast de Godzaligen, gelijk blijkt uit de vermaningen, om ons tegen de duivelen mannelijk te kwijten: *Eféze 6:11. Doet aan de gehele wapenrusting Gods, opdat gij kunt staan tegen de listige omleidingen van de duivel.* 1 Petrus 5:8. *Zijt nuchteren, en waakt; want uw tegenpartij, de duivel, gaat om als een briesende leeuw.*

De wijzen van de bestrijdingen zijn velerlei, doch men kan ze tot deze drie hoofden brengen:

- (a) Soms werkt hij op de vijf zinnen des mensen, 't zij door die te belemmeren en ondertussen te werken op de verbeelding, waardoor de mens meent, dat hij waarlijk die dingen gezien heeft, 't zij, dat hij door lichamelijke verschijning door de mens gezien en gehoord wordt.
- (b) Soms werkt hij alleen op de verbeelding, 't zij dat de mens waakt of droomt, 't zij in 't licht, 't zij in 't donker.
- (c) Soms werkt hij door aanspraken op de ziel, 't welk dan klaarblijkelijk is, als hij onlichamelijke dingen en redeneringen aan de ziel voorstelt.

XVII. Zo hebben wij gezien, dat er duivelen zijn, op de wereld werken en met de mensen handelingen hebben. Als de duivelen hun boosheden door mensen, die zich daartoe aan de duivel overgeven, of anderszins gewillig zijn hem tot werktuigen te verstrekken, uitwerken, zo noemt men het **waarzeggerij en toverij**.

- Waarzeggerij is, wanneer de mens door hulp van de duivel, of tegenwoordige zaken bekendmaakt, die voor de mensen verborgen en bij de duivel bekend zijn, of toekomstige dingen voorzegt, die de duivel of uit de loop van de natuur kan afnemen of waarnaar hij gist, of die hem van God mochten bekendgemaakt zijn.
- Toverij is, als de mens door middel van de duivel vreemde dingen doet, die boven het bereik van mensenkrachten zijn; als in gedaante van verstorvenen te doen verschijnen en mensen naar het lichaam te plagen. Dat hij dit doen kan en doet, blijkt uit veel plaatsen van de Heilige Schrift. Zie onder andere deze: *Lev. 20:6, Wanneer er een ziel is, die zich tot de waarzeggers en tot de duivelskunstenaars gekeerd zal hebben; vs. 27, Als nu een man of vrouw in zich een waarzeggende geest zal hebben, of een duivelskunstenaar zal zijn, zij zullen zeker gedood worden.* *Exod. 7:11. De Egyptische tovenaars deden ook alzo met hun bezweringen.* *Exod. 22:18. De tovenaars zult gij niet laten leven. De tovenaars te Endor deed de gedaante van Samuël te voorschijn komen en voorzei Saul zijn dood,* 1 Sam. 28:9-19. Dus lezen wij van *Simon de tovenaars*, Hand. 8:9. En van *Elimas de tovenaars*, Hand. 13:6-8.

Wij willen ons niet inlaten in de wijze hoe de duivel dat doet, en hoe de mensen dat doen door de duivel; wij weten uit Gods Woord dat er tovenaars zijn, en dat ze vreemde dingen gedaan hebben, en de ondervinding, van de zotte leermeesteres,

bevestigt het genoegzaam. Dat is ons genoeg, hoewel wij toestaan, dat zeer veel van die verhaaltjes en vertellingen enkel fabelen en versieringen zijn.

Nuttigheid

XVIII. 't Is niet genoeg al deze dingen te weten; maar wij hebben ze daarom te breder vertoond, opdat ze ons tot nuttigheid mochten zijn. De duivel is een vorst der duisternis, en wil doorgaans onbekend en verborgen zijn, want dan kan hij het meeste kwaad doen. Zij doen hem een goede dienst, die hem helpen verbergen. In deze leer steekt nuttigheid, en voor onbekeerden en bekeerden, want hij werkt op beiden.

Waarschuwing.

Ik spreek dan eerst aan alle onbekeerden, en zeg u dat gij, zo lang als gij onbekeerd blijft, onder het geweld van de duivel zijt. *Gij hebt de duivel tot een vader.* Joh. 8:44. *Gij zijt uit de vader de duivel, en wilt de begeerten uws vaders doen.* De duivel is heer en meester over u en hij werkt in u. Eféze 2:2 ... *die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid.* Gij ligt onder zijn banden gevangen. 2 Tim. 2:26. En zij wederom ontwaken mochten uit de strik van de duivel, onder welke zij gevangen waren tot zijn wil.

Hij vervoert u dikwijls tot daden, die gij nooit gedacht had te zullen bedrijven. Gelijk hij Judas vervoerde tot verraderij van de Heere Jezus, en daarna tot de strop. De duivel houdt u menigmaal uit de kerk, bijzonder als hij weet, dat er wat gepredikt zal worden, dat een bekwaam middel kon zijn tot uw bekering. Onder de prediking zoekt hij u af te leiden met andere gedachten, en stelt u zulke zaken voor, waartoe hij weet, dat gij lust hebt, om u te gemakkelijker op die zaken te doen denken. Hoort gij iets dat u treft, hij zoekt op alle wijze u dat te ontnemen, Matth. 13:19. De duivel belet u de kracht van het Evangelie te verstaan.

2 Kor. 4:3, 4. Doch indien ook ons Evangelie bedekt is, zo is het bedekt in degenen, die verloren gaan; in dewelke de god van deze eeuw de zinnen verblind heeft, namelijk van de ongelovigen, opdat hen niet bestrale de verlichting van het Evangelie.

Niet dat u dit onschuldig maakt, want gij zijt ook zelf blind, en boos genoeg daartoe, en 't is met uw wil; maar de duivel geeft dikwijls aanleiding daartoe, en port aan, en gij gehoorzaMatth. hem gewillig.

Bedenkt dan dit eens met bedaardheid, en past het u eens toe: ik ben een slaaf van de duivel, hij is mijn heer en meester, hij beheerst mij, stelt mij in zijn werk te werk, en hij zal mij eerlang als een prooi naar de hel voeren, om daar eeuwig gepijnigd te worden. Wat is dat een schrikkelijke staat onder zo'n gruwelijke tiran, een doodsvijand van God, van Christus, en ook van u zelf te zijn, die uit bittere haat uw ziel vermoordt, en u voor eeuwig afscheidt van God, en de gezegende Christus! Eilieve, erbarMatth. u over uw ziel, wordt toch eens wakker, haat de duivel en zijn werk, vliedt van hem, gaat uit zijn rijk, en begeeft u onder de zoete, Zach.hte, liefelijke en ter eeuwige zaligheid leidende regering van de Heere Jezus Christus. Och, dat gij naar mij hoordet! De Heere redde u!

Vermaning.

Volgens de aankondiging Gods: Gen. 3:15 Ik zal vijandschap zetten tussen u en deze vrouw, en tussen uw zaad, en haar zaad, is er een bijzondere haat tussen de duivel en de gelovigen, de leden van de Heere Jezus Christus. De haat aan de zijde van de duivel is zo

bitter en zo boos, als hij kan; 't hapert hem maar aan macht, om zijn boosheid uit te voeren, 't wordt hem telkens van God verhinderd, de bedachte voornemens in 't werk te stellen. Ik wenste, dat ik de haat van de gelovigen tegen de duivel levendiger en scherper mocht maken, opdat ze zorgvuldiger mochten zijn, om door zijn listige omleidingen niet bedrogen te worden, of elders in hem te wille te zijn, om alzo uit bittere haat en afkeer van de boze vijand van onze lieve Heere Jezus moedig te zijn en te strijden tegen zijn aanvallen. 1 Petrus5:9, Denwelken wederstaat, vast zijnde in het geloof.

Hoofdstuk 10

Van de mens, en bijzonder van de ziel

Gesproken hebbende van de voornaamste schepselen in de hemel, de engelen, begeven wij ons tot de beschouwing van het voornaamste schepsel op aarde, de Mens. In de eerste taal, dat is de Hebreeuwse, wordt de mens genoemd אָדָם Adam, 't welk afkomt van *roodzijn*, omdat de mens, als hij op het gezondste en sierlijkste is, roodachtig is. Klaagl. 4:7. *Zij waren roder van lichamen dan robijnen*. Daar vandaan komt ook אֲדָמָה Adamah, *rode aarde*. In 't Grieks wordt de mens genoemd anthropos, van recht opziende, zijn aangezicht rechtop te dragen. Na de val wordt de mens ook genoemd vwna Enoosch, dat is, ellendige.

Als de Heere nu alles had geschapen, en de wereld op het sierlijkste toebereid, zei God: Gen. 1:26 *Laat Ons mensen maken*. Dit wordt niet gevoegd bij de schepping van andere dingen, waaruit wij afleiden kunnen de heerlijkheid des mensen boven andere schepselen. Dit zei God niet tot de engelen; want die kunnen met God niet in dezelfde rang gesteld worden, die zijn ook geen mede-scheppers, want dat is Gode alleen eigen; en ook is de mens niet geschapen naar het beeld van de engelen; maar het geeft te kennen het overleg van de Drie-enige God, op menselijke wijze gesproken, om wat groots te scheppen; en zo schiep God op de zesde dag het allerlaatste van de schepselen, de mens, en geeft hen geen andere naam dan *mens*; want daar was maar één, en alzo genoegzaam door zichzelf onderscheiden. God schiep alle engelen te gelijk; want onder hen is geen voortteling; maar Hij schiep maar één mens, en heeft door voortteling de aarde met mensen vervuld. Mal 2:15. *Heeft Hij niet maar éénen gemaakt, hoewel Hij des Geestes overig had? En waarom maar die éénen? Hij zocht een zaad Gods*.

Geschapen uit aarde.

II. De mens bestaat uit twee wezenlijke delen, lichaam en ziel. Het lichaam formeerde God uit aarde. Gen. 2:7. *De HEERE God had de mens geformeerd uit het stof der aarde*. Op wat plaats de mens geschapen is, of in, of buiten het Paradijs, is niet beschreven, daarom kunnen wij ook niets daarvan zeggen, daar staat wel: Gen. 2:15 *Zo nam de Heere God de mens, zette hem in de hof van Eden, om die te bebouwen, en die te bewaren*. Maar iemand in een plaats te stellen tot zo'n werk, zegt niet, dat hij te voren buiten die plaats was. Daar staat ook wel: Gen. 3:23 *Zo verzond hem de HEERE God uit de hof van Eden, om de aardbodem te bouwen, waar uit hij genomen was*. Maar aarde in het Paradijs en daarbuiten is enerlei; hij moest de aarde, waaruit hij geformeerd was, en nu van God was vervloekt, met moeite en in het zweet van zijn aangezicht bouwen, om daarvan te leven.

Schepping van Eva.

III. Als nu Adam geschapen was, en hem het verbod van niet te eten van de boom der kennis des goeds en des kwaads gegeven was, en als God al het gedierte en gevogelte tot Adam gebracht had, opdat hij hen namen zou geven, en zij alle *bij paren* kwamen, zag Adam, dat hij alleen was, en geen hulp had. *Toen deed de HEERE God een diepe slaap*

op Adam vallen, en hij sliep: en Hij nam een van zijn ribben, en sloot die plaats toe met vlees. En de HEERE God bouwde de rib, die Hij van Adam genomen had, tot een vrouw, en Hij bracht haar tot Adam. Toen zei Adam: deze is ditmaal been van mijn benen, en vlees van mijn vlees! Men zal haar Manninne heten, omdat zij uit de man genomen is. Gen. 2:21-23. Adam kende de natuur van de dieren door en door, en gaf daarom een ieder dier een naam naar zijn aard; maar hoe dat Adam wist, dat Eva uit zijn rib genomen was, of hij het kende uit de natuur van Eva, en daarbij iets gewaar werd aan zijn ribben, dat hij één minder had dan te voren, en of God het hem bekendmaakte, is onbekend. Hier was het eerste huwelijk. Dit was niet een voorbeeld van het geestelijk huwelijk tussen Christus en zijn Gemeente; want Adam had en kende Christus niet, noch enig voorbeeld; maar de apostel Paulus brengt het eerste huwelijk bij door een toepassing, en tot verklaring van het geestelijk huwelijk, Eféze 5:29.

De vrouw is met Adam op de zesde dag geschapen, want in de schepping des mensen op de zesde dag staat: *Man en vrouw schiep Hij hen*, Gen. 1:27. *Als nu God op de zevenden dag volbracht had zijn werk, dat Hij gemaakt had, heeft Hij gerust op de zevenden dag van al zijn werk, dat Hij gemaakt had*, Gen. 2:2. Na die dag heeft God geen nieuwe schepselen geschapen. Dat het verhaald wordt na de zevenden dag, is een duidelijker beschrijving, van 't geen God te voren had gemaakt, en aldaar maar met een woord was aangeroerd.

Het lichaam wonder kunstig.

IV. God heeft het lichaam van de mensen wonder kunstig samengevoegd, en doorwrocht met beenderen, aderen, zenuwen, en al zijn deeltjes, ieder naar evenredigheid en bekwaam om toe te brengen 't geen tot welzijn en bewegen van het geheel vereist werd en heeft het met een gladde huid overtogen, en in sierlijkheid ook van de uitwendige gestalte alle lichamelijke schepselen verre doen te boven gaan, zodat de mens met recht een kleine wereld genoemd mag worden. De Heere heeft de mens voorzien met vijf zinnen: 't gezicht, 't gehoor, de reuk, de smaak en het gevoel. Hierdoor worden alle lichamelijke zaken tot het verstand van de ziel gebracht, en hierdoor werkt de ziel naar buiten op de lichamelijke zaken, en komt tot kennis daarvan. Sommige zaken worden alleen door één zin bevat, andere door meer, en sommige door alle vijf. Als één zintuig óf van binnen niet wel gesteld is, óf de middelruimte, of de afstand niet wel evenredig is, zo zou men lichtelijk van een zaak verkeerd kunnen oordelen, indien men door nauwkeuriger nazoek de zaak niet onderzocht. Een vierkante toren schijnt van verre rond, omdat het gezicht zover niet klaar reikt. Een rechte stok met het einde in het water schijnt krom of gebroken; een witte kleur schijnt geel of groenachtig, als het licht door een gekleurd glas schijnt: maar dat alles recht onderzocht zijnde, zo komt men tot de rechte kennis. Wanneer verscheiden zinnen alle wel gesteld, en hebbende hun behoorlijke omstandigheid tot het voorwerp, over een zaak samenkomen, en dat altijd, en dat van alle mensen, zo gaat men vast. Dus hebben wij door ondervinding door de uiterlijke zinnen, dat tweemaal twee vier is; dat dit recht, dat krom is; dit lang, dat kort; dit hard, dat week; dit wit, dat zwart; dit zwaar, dat licht; dit heet, dat koud is; en hierdoor hebben de mensen enige beginselen en grondregels vastgesteld, welke tegen te spreken iemand belachelijk zou maken. Dit van het lichaam.

Zielsbenamingen.

V. Het andere deel des mensen is de ziel, anders ook geest genoemd. In het Hebreeuws נפש Nephesch, en Grieks Pneuma, komt van *blazen*, 't zij omdat ze met het teken van blazen is geschapen, 't zij omdat ze het ademen door de neusgaten veroorzaakt, 't zij wegens haar onzichtbaarheid of ook vlugheid.

Beschrijving.

De ziel is een geestelijke, onlichamelijke, onzienlijke, ontastbare, onsterfelijke zelfstandigheid, met verstand en wil begaafd, met haar lichaam verenigd een mens uitmakende, en door haar inwendige natuur geneigd om met hetzelfde verenigd te zijn en te blijven.

Is een zelfstandigheid, niet een gedachte.

VI. De ziel is een zelfstandigheid. Dit blijkt:

1. Omdat ze verstand en wil heeft en die werkzaam door liefde en haat, blijdschap en droefheid. *Mijn ziel is geheel bedroefd*, Matth. 26:38. *Mijn ziel maakt groot den Heere, en mijn geest verheugt zich*, Lukas 1:46, 47. Omdat de ziel na de scheiding van het lichaam in wezen en bestaan overblijft, en in de hemel verblijft, of in de hel bedroefd is.

Zodat het een zielontkennende dwaling is, die zichzelf weerlegt, te zeggen, *dat de ziel een gedachte is*; want:

- (a) is ze een gedachte, zo moet er een zelfstandigheid zijn, welke die daad van denken voortbrengt: want gedachte is een werking. Zegt men: *de ziel is een wezenlijke en zelfstandige gedachte*; dat is een contradictie, een tegenspraak, en zoveel gezegd als wit zwartsel; want een daad en een zelfstandigheid zijn *toto genere* te ver van elkaar gescheiden; dat een werking is, dat is geen zelfstandigheid, en zo is het tegendeel.
- (b) En omdat de mens telkens wat nieuws denkt, en nieuwe gedachten heeft, zo moest de mens telkens een andere ziel hebben, dat is de ongerijmdheid zelf.
- (c) Ook is dat niet overeenkomstig met het Woord van God, in 't welk de ziel nooit *een gedachte* genoemd wordt.

Ook is 't niet wel gezegd, *dat de ziel een denkend wezen is*; want:

- (a) het denken is de vorm van de ziel niet, want een daad of werking kan geen vorm van een zelfstandigheid zijn, omdat zij het gevolg daarvan is.
- (b) En ook denkt de ziel niet altijd dadelijk. Het kon geen plaats hebben in een dodelijke zwijm, ook niet in de eerste vereniging in het lichaam voor de geboorte des mensen. Wat zou de ongeboren vrucht toch denken? En zo ze dan al dacht zo zondigde de mens voor zijn geboorte met de daad, daar Paulus zegt: Rom. 9:11 *Als de kinderen nog niet geboren waren, noch iets goeds of kwaads gedaan hadden*. Maar de ziel is een zelfstandigheid, welke bekwaam en geneigd is te denken.

Ieder mens heeft maar één ziel.

VII. Een ieder mens heeft maar één ziel. Er zijn drieërlei zielen:

- (1) Anima vegetativa, laat ons die noemen *de groeiende ziel*, waardoor de bomen en kruiden gezegd worden te leven.
- (2) Anima sensitiva, *de gevoelende ziel*, waardoor de beesten leven en gevoelen. Deze zegt de Schrift te bestaan in het bloed van de beesten. Lev. 17:11. *De ziel van het vlees is in het bloed*. Deut. 12:23. *Het bloed is de ziel*.

(3) Anima rationalis, *de redelijke ziel*, welke wij zo terstond beschreven, en redelijk noemen, omdat de mens daardoor redeneert en het een uit het ander besluit. Een mens groeit, beweegt zich gevoelig en plaatselijk, en redeneert, niet ieder door een andere ziel; maar de redelijke ziel alleen werkt dat alles in de mens, zodat de mens geen drie, noch twee, maar één ziel heeft. Dit blijkt:

Bewijs 1.

VIII. Het Woord van God, 't welk zo omstandig in alle delen de mens beschrijft, zegt nergens, dat de mens twee of drie zielen heeft, zo zijn dan die te verwerpen.

Bewijs 2.

De Schrift spreekt maar van één ziel des mensen, en dat altijd in het enkelvoud, gelijk van een lichaam.

Gen. 2:7. *Alzo werd de mens tot een levende ziel.*

Matth. 16:26. *Wat zal een mens geven tot lossing van zijn ziel?*

Matth. 10:28. *Die beide ziel en lichaam kan verderven.*

1 Kor. 6:20. *Verheerlijkt God in uw lichaam en in uw geest.*

Als de ziel in het lichaam is, dan leeft de mens. Hand. 20:10. *Wees niet beroerd, want zijn ziel is in hem.* Als de ziel uit het lichaam is, dan is de mens dood. Jak. 2:26. *Gelijk het lichaam zonder geest dood is.*

Bewijs 3.

Elk dier bestaat op zichzelf door zijn ziel, en is alzo een zelfstandigheid. Indien nu de mens ook een gevoelige ziel had, buiten de redelijke, zo moest de gevoelige ziel de zelfstandigheid uitmaken, of de redelijke, of hij moest twee of drie zelfstandigheden hebben. De gevoelige ziel maakt des mensen zelfstandigheid niet: want dan was de mens een dierlijke zelfstandigheid. De twee zielen maken de mens niet; want dan was de mens niet één, maar twee zelfstandigheden; daarom, omdat de mens één is, zo heeft hij ook één ziel.

Bewijs 4.

Zo de mens twee of drie zielen had, zo had Christus ook zo vele; want Hij is ons in alles gelijk geworden, Hebr. 2:14. En dus had Christus dan niet alleen des mensen natuur, maar ook de natuur van de bomen en van de dieren aangenomen, dat het ongerijmdste is. Dan was in de dood Christus de Goddelijke natuur afgescheiden geweest van datgene, dat Hij in enigheid des Persoons aangenomen had; want de twee zielen worden in de dood geheel vernietigd.

Bewijs 5.

Indien de mens twee of drie zielen had, zo was er geen opstanding der doden van het lichaam; want de twee zielen zijn in de dood geheel vernietigd, en dat geheel vernietigd is, kan eodem numero, in datzelfde getal, niet worden hersteld, en zo moest dan een nieuwe ziel, behalve de redelijke, geschapen worden, en dan verheerlijkt of verdoemd worden, zonder te voren geweest te zijn of iets gedaan te hebben.

Bewijs 6.

Indien de mens ook een dierlijke ziel had, zo kon de mens leven zonder de redelijke ziel, tegen de Bijbel, die leert, dat de mens dood is, als de redelijke ziel daaruit is, gelijk boven is getoond; en zo hij leven kon, zo zou men niet weten, of de kinderen een redelijke ziel hadden, of dat ze die daarna zouden krijgen, en hoe kan men ze dan dopen? Dan kon men ook niet weten, of een mens, die men zag leven, op die tijd een redelijke ziel had en een redelijk schepsel was; want de ziel mocht er uit zijn, of zij mocht van huis zijn op een Oost-Indische reis, want naar het gevoelen van zodanigen, is de ziel daar, waar ze denkt. Zie, zo vol ongerijmdheden steekt deze dwaling, welke in de grond is de ziel te ontkennen.

Is van God uit niet geschapen.

IX. Deze éne ziel des mensen is van God uit niet geschapen, en wordt telkens van God in de voortteling uit niet in het lichaam geformeerd. Dat Adams ziel niet uit enige stof, maar uit niet is voortgebracht, blijkt Gen. 2:7. Als God des mensen lichaam uit het stof van de aarde had geformeerd, zo was het levenloos; maar God blies in zijn neusgaten de adem van het leven, alzo werd de mens tot een levende ziel. Het blazen in de neusgaten geeft niet te kennen, dat de ziel buiten het lichaam is geschapen, en daarna in het lichaam is ingebracht, maar het zegt de wijze, of het teken van haar schepping, gelijk Joh. 20:22, *Als Hij dit gezegd had, blies Hij op hen, en zei: Ontvangt de Heiligen Geest.* Het drukt uit de vlugheid van de ziel als een wind, de onzichtbaarheid, de geestelijkheid, alsmede de kracht van de ziel, doende de mens door zijn neusgaten ademhalen. Job 33:4. *De Geest Gods heeft mij gemaakt, en de adem des Almachtigen heeft mij levend gemaakt.* Dus is de ziel van de eerste mens in het lichaam geschapen, en dat uit niet.

X. Men mocht denken, hoe nu de zielen van de mensen voortkomen? *Of ze is door zadelijke voortteling, of door overzetting en ontsteking, gelijk de een kaars het licht tot de andere overzet? Dan, of God de ziel telkens schept, als een mens geteeld wordt?*

Antwoord. Wordt door de mens niet voortgeteeld, maar dagelijks door God geschapen.

Bewijs 1.

Dat de ziel een geestelijke zelfstandigheid is, en niets lichamelijks in zich heeft, hoe fijn men het ook mocht bedenken; daarom kan de ziel door lichamelijke en zadelijke voortteling niet voortgebracht worden; want een oorzaak kan geen ding voortbrengen, 't welk toto genere, edeler van geslacht is dan zij zelf.

Zegt men: *de ziel komt niet van het lichaam voort, maar van de ziel.*

Dan vraag ik: van de ziel des vaders, of van de moeder, of van beiden? Niet van beiden, want er is geen vermenging van de zielen; ook niet van één van beiden, want dan blijft de vraag: van de vader of van de moeder? En daarop zal men niet kunnen antwoorden. En hoe wordt ze van de ziel van de ouders voortgebracht? Zo de eigen ziel van één van de ouders geheel overgezet werd, dan was de ouder daarna zonder ziel; zo ze voor een gedeelte overgezet werd, zo was de ziel deelbaar, had delen, en was geen geest, maar een lichaam.

Zegt men: *de zielen van de ouders brengen de ziel in de vrucht voort causaliter, als makende oorzaken.*

Dan is de vraag: waaruit? Niet uit zaad, niet door overzetting van de gehele of gedeelte van de ziel, zo moest het dan zijn uit niet, en dat kan ook niet zijn, want dat is scheppen, en een werk Gode alleen eigen. De gelijkenis van de brandende kaars, die een andere

ontsteekt en het licht meedeelt, is hier niet toepasselijk, omdat het licht iets stoffelijks is, en de ene kaars het licht overbrengt met uitgaande deeltjes tot een andere kaars, daar het stoffelijk voedsel vindt.

Bewijs 2.

De Schrift zegt duidelijk, dat de zielen telkens van God in de vrucht geschapen worden. Zie Pred. 12:7, *En dat het stof wederom tot aarde kere, als het geweest is, en de geest wederom tot God kere, die hem gegeven heeft.* Zie daar twee zaken: lichaam en ziel; twee einden derzelve: tot aarde, en tot God. De reden daarvan is genomen van haar twee beginsels: uit de aarde, uit God; zo dan, gelijk het lichaam is uit aarde, zo is de ziel uit God. Zie ook Zach. 12:1, *De Heere spreekt, Die de hemel uitbreidt, en de aarde grondvest, en des mensen geest in zijn binnenste formeert.* Gelijk God hemel en aarde door Zijn almacht, zonder onderoorzaak voortgebracht, zo formeert Hij ook de ziel in het binnenste van de mens, zonder tussenkomende onderoorzaken van de forming. Zie ook Hebr. 12:9, waar God genoemd wordt *de Vader der geesten* in tegenstelling van *de vaders van het vlees*. Zie ook Jes. 63:16; 1 Petrus 4:19.

Bewijs 3.

De ziel bestaat na de dood des mensen op zichzelf, dus is ze dan ook in het begin onafhankelijk van het lichaam; zij is onsterfelijk, en kan niet gedood worden. Matth. 10:28. *Vreest u niet voor degenen, die het lichaam doden, en de ziel niet kunnen doden.* Indien de ziel haar oorsprong uit een mens had, zo kon zij ook door mensen zowel gedood worden als het lichaam, want de makende oorzaak kan zijn maaksel wederom verbreken, maar de ziel kan hij niet verbreken, zo is hij dan geen makende oorzaak van de ziel.

Tegenwerping 1.

XI. *Indien alleen het lichaam van de mens gegenereerd werd en niet de ziel, zo genereerde de mens niet een mens, omdat de mens bestaat uit ziel en lichaam.*

Antwoord.

De generatie bestaat niet in de voortbrenging noch van de stof, noch van de vorm. Niet in de voortbrenging van de stof of het *lichaam*; want de mens scheidt de stof niet, die was al te voren van God geschapen; niet in de voortbrenging van de vorm of de *ziel*, gelijk in het eerste bewijs getoond is. Maar de generatie is een daad van de genereerder, waardoor *de stof en vorm verenigd wordt*, en alzo het gehele samengevoegde voortgebracht wordt, en zo is de generatie des mensen een werk van mensen, waardoor ziel en lichaam verenigd worden, en de vrucht alzo haar natuur haar menselijk zijn, ontvangt, en voortgebracht wordt. Dus genereert de mens een mens, ofschoon hij noch de stof van het lichaam, noch van de ziel voortbrengt. Zie dit in de geboorte van de Heere Jezus Godmens, die uit Maria geboren is.

Tegenwerping 2.

Gen. 46:26, *Al de zielen, die met Jakob in Egypte kwamen, uit zijn heup gesproten, enz.* Hier staat wel uitdrukkelijk, dat de zielen van Jakobs nakomelingen uit hem voortgekomen waren.

Antwoord.

't Is een gebruikelijke oneigenlijke spreekwijze, zo in de Schrift, als in de dagelijkse omgang, dat men door zielen personen verstaat; het geheel wordt genoemd naar het ene deel; zo zegt men ook, zoveel hoofden, dat is, zoveel mensen. De personen waren uit Jakob voortgekomen door de generatie, de vereniging van de zielen en lichamen en hun bestaan uit hem hebbende, 't zij onmiddellijk, gelijk zijn eigen zonen, 't zij middellijk, gelijk zijn kindskinderen.

Tegenwerping 3. *God heeft de schepping in de eerste zes dagen geheel en al volbracht.* Gen. 2:2. Dus schept God dagelijks de ziel niet.

Antwoord.

God heeft in de eerste zes dagen alle soorten van de schepselen geschapen, en na die tijd, schept Hij geen nieuwe soorten van schepselen; maar onderhoudt de geschapene, of in de voortzetting van die bijzondere, gelijk de engelen, of in de voortzetting van de soorten, op hoedanige wijze het menselijke geslacht door de generatie bestendig blijft; dus schept God dagelijks van de mensen zielen, zijnde *individua*, bijzondere zelfstandigheden van dezelfde soort.

De ziel is verstandig.

XII. Deze enige geestelijke zelfstandigheid van God uit niet geschapen, is met verstand begaafd. Het verstand heeft:

- a. bevassing,
- b. oordeel en
- c. geweten, of medekennis.

a. De enkele bevassing is het begrip van een zaak zonder daar iets van te zeggen, dat het dus of zo is; dit kan men met zijn verstand wel aftrekken en zo alleen aanmerken; maar de mens kan dadelijk geen zaak begrijpen of hij zegt er iets van, al let hij er niet op, wat zijn verstand daarvan denkt en zegt.

Deze bevassing is als een spiegel, in welke zich de voorgestelde zaken vertonen. Gelijk een spiegel niets vertoont, als er niets voorgesteld is, en ofschoon er iets voorgesteld wordt, evenwel niets vertoont, als het pikdonker is, en een zaak slechts donker vertoont, als er maar een klein schemerlichtje is, of als hij bewasemd is, zodat men niet zeggen kan wat het is, of ook een zaak scheef, op 't hoofd, in een ander fatsoen, in een andere kleur vertoont, naardat het glas inwendig gesteld of geslepen is, - zo gaat het ook met het verstand van een verdorven mens. Veel zaken, die het bevatten moest, verstaat het geheel niet; andere zaken ziet het verward en donker in, zodat het niet weet wat het is; veel zaken vat het verkeerd in een andere vorm en gedaante; zodat het een tastbare dwaling is te zeggen, *dat het verstand des mensen in de staat der zonde niet dwalen kan.*

XIII. 't Is regelrecht tegen de Heilige Schrift, die wel uitdrukkelijk zegt, *dat de mens is blind*, Openb. 3:17. *Verduisterd in het verstand*, Efëze 4:18. Dat de geestelijke zaken voor de natuurlijk verstandige verborgen zijn, Matth. 11:25. Dat men een ijver kan hebben niet met verstand, Rom. 10:2. Dat de mens niet begrijpt de dingen die des Geestes Gods zijn; want zij zijn hem dwaasheid, 1 Kor. 2:14. Dat er mensen zijn van een verdorven verstand, 1 Tim. 6:5.

Het klaar en onderscheiden begrip is geen regel van waarheid.

XIV. Hieruit blijkt, dat men het klaar en onderscheiden begrip niet moet stellen tot een regel van de waarheid. Dat men klaar en onderscheiden begrijpt, dat is, nette, gepaste, met de zaak overeenkomende gedachten heeft, dat is wel waarheid; maar omdat men het klaar en onderscheiden begrijpt, daarom is het de waarheid niet, omdat de waarheid in het voorwerp is. Maar men kan dikwijls niet weten, of men een zaak klaar en onderscheiden begrijpt, omdat het klaar en onderscheiden begrip, dat men meende te hebben, ons wel dikwijls bedrogen heeft; en omdat ons donker en verduisterd verstand zich wel inbeeldt, dat een klein schemerlichtje de volle middagzon is; daarom zal hij een twijfelaar al zijn leven moeten blijven, die het klaar en onderscheiden begrip tot een regel van de waarheid stelt. Hij zal eb en vloed, hij zal zijn ziel en veel andere zaken moeten ontkennen, want hij kan die zaken niet doorzien. Ja, zo iemand de zaken, die in het Woord van God geopenbaard zijn, ook wil toetsen aan zijn klaar en onderscheiden begrip, of anders niet als waarheid aannemen, die zal een Atheïst moeten genoemd worden, want zijn donker verstand zal nooit God tot de volmaaktheid toekennen, noch de Heilige Drieëenheid, noch de invloed Gods in de onderhouding en regering van alle dingen, noch de personele vereniging van de twee naturen in Christus, noch de werking des H. Geestes in de wedergeboorte, noch veel andere zaken: maar als wij weten wat God in zijn Woord openbaart, zo moet men het geloven waar te zijn, en ons daarnaar gedragen - als naar een onfeilbare waarheid, of alle geloof en godsdienst is uit. Zie hiervan hoofdst. 12, par. 27, enz.

b. Oordeel behoort tot het verstand.

XV. Tot het verstand behoort ook het oordeel, waardoor men een zaak waar of vals, goed of kwaad acht. Dit oordeel is, of een kennend oordeel, waardoor men een zaak maar in 't gemeen dus of zo verklaart, en daarmee stil is, als ons niet rakende; of een toepassend oordeel, 't welk niet alleen zegt, wat waar of vals, goed of kwaad is; maar dat zegt, wat hier en nu, in deze omstandigheden van ons gedaan of niet gedaan moet worden, met bijvoeging van beweegredenen om de wil over te halen en te bewegen.

Het oordeel tot *de wil* te brengen is tegen alle oordeel.

- (1) Want, laat ik naar hun mening spreken: indien het klaar en onderscheiden begrip de regel is van de waarheid, en het klaar en onderscheiden begrip in het verstand bestaat, zo is het oordeel ook gewis in het verstand; want het klaar en onderscheiden begrip zegt iets van de zaak, dat ze waar of vals, goed of kwaad is, zonder dat kan men geen zaak klaar en onderscheiden begrijpen, en dat tot een regel van de waarheid stellen. Nu, het zeggen van een zaak, dat ze dus of zo is, is het oordeel over een zaak, en zo is dan het oordeel in het verstand.
- (2) Het oordeel strijdt zeer dikwijls tegen de wil, als het zegt in het geweten: *dat is zonde*. God ziet het, God zal het straffen, en dus maakt het de wil onrustig en benauwd, en de mens wilde dikwijls wel, dat die indrukking hem zo levendig niet ware, maar tegen wil en dank blijft het menigmaal roepen; zo is dan het oordeel niet in de wil.
- (3) Ook stelt de Schrift het oordeel in het verstand: 1 Kor. 10:15. *Als tot verstandigen spreek ik; oordeelt gij 't geen ik zeg.*
- (4) Zo het oordeel in de wil was, zo zou de mens zonde tot geen zonde stellen; want zo wil de zondaar het wel hebben, en zijn daden zouden zeer wel met zijn oordeel overeenstemmen, omdat zij met zijn wil overeenkomen. 't Is wel waar, dat een mens over een zaak niet oordeelt, of hij wil daarover oordelen, maar daarom is het oordeel

zelf niet tot de wil behorende; en ook stelt de mens het verstand niet te werk, of hij wil verstaan; zo zou men met hetzelfde recht ook zeggen, dat het verstand tot de wil behoorde; maar het laatste is ongerijmd, zo ook het eerste.

c. Het geweten.

XVI. Tot het verstand behoort ook het geweten. De naam zelf brengt dit mee; want weten, kennen behoort tot het verstand, en geweten is in onze taal mede-wetenschap, mede-kennis. Geweten is een oordeel des mensen van zichzelf en van zijn daden, voorzoveel hij Gods oordeel onderworpen is. Tot het geweten behoren drie zaken:

1. kennis,
 2. getuigenis,
 3. erkenenis.
-
1. Kennis van Gods wil, aan ieder mens dit of dat gebiedende of verbiedende, met beloften of bedreigingen, niet alleen in 't gemeen, maar ook in 't bijzonder, niet alleen ten opzichte van de zaken, dit en dat, maar ook ten opzichte van de omstandigheden, hier en nu. Zo schrijft het geweten de mens voor, wat hij doen en laten moet, en hoe klaarder en krachtiger ze dit doet, des te beter is het geweten.
 2. Hierbij komt een getuigenis, of hij naar dit licht en kennis, zich zijn plicht voorstellende, gedaan heeft of niet. Hoe nauwer het geweten acht geeft op zijn daden en overeenkomsten daarmee met de voorgestelde regel, hoe netter ze daarvan boekhoudt, en klaarder en krachtiger getuigenis geeft aan de mens, hoe beter ze haar plicht doet.
 3. Hierop volgt een erkenenis, dat de rechtvaardige God het ook weet, en hem daarnaar belonen of straffen zal. Hoe klaarder en gevoeliger het geweten Gods kennis erkent, en zich daarop wel geruststelt, of krachtiger ontroert, hoe getrouwer het geweten haar werk doet. Deze drie daden stelt de apostel bij elkaar. Rom. 2:14, 15, *Deze de wet niet hebbende, zijn zichzelf een wet, als die betonen het werk van de wet geschreven in hun harten.*
 - Dat is de eerste daad, namelijk de kennis van Gods wil en wet.
 - De tweede daad, het getuigenis van hun gelijkvormigheid of verschil, met en van de wet, voegt hij daarbij, zeggende: hun geweten medegetuigende.
 - Hierop volgt de derde daad, te weten de erkenenis, dat God het ook weet, en belonen of straffen zal. De gedachten onder elkaar hen beschuldigende, of ook ontschuldigende. Deze daden zijn ook te zien, Rom. 9:1, *Mijn geweten mij medegetuigenis gevende door de Heilige Geest.* Pre 7:22, *Uw hart heeft ook veelmalen bekend.... dat gij ook anderen gevloekt hebt.* 1 Joh. 3:20, *Indien ons hart ons veroordeelt.* Vs. 21, *Indien ons hart ons niet veroordeelt.*

Is goed of kwaad.

XVII. Het geweten is goed of kwaad. Goed is ze als ze haar plicht wel doet.

- (a) Als ze wel duidelijk, klaar, dadelijk vertoont en vertegenwoordigt de wil Gods, verbindt en aanpoort om de wil Gods te doen. Rom. 14:5. *Een ieder zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd.*
- (b) Als ze net boekhoudt, klaar en krachtig overtuigt van de daden.

- (c) En daarbij als ze wel ontrust of geruststelt. Zie deze beide daden, 1 Sam. 24:6, Doch het geschiedde daarna, dat Davids hart hem sloeg, omdat hij de slippers van Saul afgesneden had. 2 Kor. 1:12, *Onze roem is deze, het getuigenis van ons geweten.* Men zegt een mens van een kwaad geweten te zijn, als iemand over het begaan van gruwelen vol schrik, vreze en wroeging is, niet omdat het geweten dan kwaad is, want zij doet haar plicht wel, maar omdat ze van kwade feiten overtuigt. Het geweten is kwaad in zichzelf, als ze drie bovengestelde zaken niet goed doet, 't zij dat ze in alle drie, in twee, of een van de bovengemelde daden haar plicht niet doet.

Kan dwalen.

XVIII. De vraag is: Of het geweten dwalen kan? Dit moet men vooraf weten:

- (a) Dat wij de mensen aanmerken, niet in de volmaakte staat vóór de val, maar in de onvolmaakte staat na de val.
(b) Dat wij niet spreken van het acht geven of terugkeren op de kennis, waardoor men weet, wat men beoogt, wat men doet, en zo van deze daden bewust is.
(c) Dat wij niet spreken van het getuigen, of de mens zijn licht volgt of niet.
(d) Dat wij niet zeggen, dat de tweede en derde daad van het geweten eerst dwalen.

Maar wij zeggen, dat de eerste daad van het geweten, welke in kennis van de verbindende wet en wil Gods, dwalen kan, en iets kan voorstellen als de wil Gods, daar het nochtans de wil Gods niet is, ja verboden is. Hier is de eerste dwaling; deze wordt nu van de tweede daad van het geweten, welke is het getuigenis, al dwalende gevolgd. De dwaling is daarin niet, dat het geweten getuigt, dat de mens zijn licht gevolgd heeft, maar zij dwaalt in het getuigenis, dat de mens wel gedaan heeft, terwijl hij kwalijk gedaan heeft, hoewel hij niet beter wist of hij had wel gedaan. Iemand kan een vals getuigenis geven voor het gerecht, zonder dat hij tegen zijn gemoed spreekt. Hij getuigt, de zaak is van die gedaan, maar hij dwaalt in de persoon; niet die hij noemt, maar een ander had het gedaan; hij spreekt naar zijn mening; zijn geweten zegt, dat hij een goed getuigenis gegeven heeft, en is bevredigd; en evenwel 't is mis, 't getuigenis is vals, en het geweten getuigt, dat een valse zaak wel was gedaan en goed was; dus dwaalt zijn geweten, hem vrijsprekende, daar hij te veroordelen was. Zo kan ook het geweten in allerlei zaken getuigen, dat een mens wel gedaan heeft, als hij ten hoogste gezondigd heeft; als de eerste daad van het geweten dwaalt in het kennen van de wil Gods, zo moeten ook de twee andere daden dwalen.

XIX. Dat het geweten dwalen kan, bevestigt ook Gods Woord onweersprekelijk. Zie maar, in plaats van velen, deze: 1 Kor. 8:7, *Doch in allen is de kennis niet: maar sommigen met een geweten des afgods, tot nog toe eten als iets, dat de afgoden geofferd is; en hun geweten zwak zijnde, wordt bevlekt, vs. 10, Want zo iemand u, die de kennis hebt, ziet in der afgoden tempel aanzitten, zal het geweten deszelfs, die zwak is, niet gestijfd worden?* Hier spreekt de apostel niet van een mening niet van een hartstocht, maar van het geweten, en noemt ze verscheiden malen duidelijk *het geweten*. Hij zegt van het geweten, dat ze dwaalt, want hij noemt ze *een geweten des afgods*, welke achten, dat een afgod iets was, en dat men die eren moest; was dat niet grof genoeg gedwaald? Dit geweten kon gestijfd worden in de dwaling om vrijer in de zonde van afgodendienst voort te gaan.

Doe hierbij Joh. 16:2, *Een ieder, die u zal doden, zal menen Gode een dienst te doen.*
Hand. 26:9 *Ik meende waarlijk bij mij zelf, dat ik tegen de Naam van Jezus van Nazareth veel wederpartijdige dingen moest doen.*

Hier staat wel het woord *geweten* niet, maar het werk van het geweten zelf wordt hier voorgesteld. Daar men de beschrijving van een zaak heeft, daar heeft men de naam niet van node. Hier was een tastbare en grove zonde: de Godzaligen te doden, en tegen Jezus te strijden; deze zonde kwam voort niet uit boosheid, maar uit dwaling, uit een verkeerde bevatting van Gods wil. Die verkeerde bevatting drong hen, om aan hun licht getrouw te zijn, en het werk af te doen, en het werk gedaan hebbende, getuigde hun geweten, dat zij wel gedaan hadden, en gaf hun vrede en genoegen over dat werk, daar ze inderdaad een gruwelstuk bedreven, daar het geweten hen moest overtuigd hebben, dat ze kwalijk gedaan hadden, en hun moest gewroegd en verschrikt hebben. Dus zien wij, dat het geweten dwalen kan.

Zegt iemand, is het niet beter dat men zegt, dat de mening dwaalt?

Ik antwoord: de dwalende mening is het dwalend verstand, een dwalend oordeel, de mens voorstellende iets te moeten doen als de wil Gods, dat Gods wil niet is, en op de navolging van die, de mens tevreden stellen als welgedaan te hebben; dus is het 't zelfde dat een dwalend geweten is; daarom moet men de gewone taal houden; want onder vreemde spreekwijzen schuilt doorgaans een vreemd gevoelen; en op 't hoogste zou het maar een woordenstrijd zijn, als men 't in de zaak eens was.

Wil.

XX. De ziel des mensen is ook begaafd met wil, welke is een macht om iets te lieven of te haten. Deze macht noemt men blind, niet dat de mens iets lieven of haten zou zonder het te kennen; maar omdat niet de wil, maar het verstand van een zaak oordeelt, en deze de wil voorstelt als beminnelijk of hatelijk, en dat in de tegenwoordige omstandigheden hier en nu moet gedaan worden. Dit practikaal oordeel, omhelst de wil al blindelings en volgt het na; dwaalt dat oordeel, de wil dwaalt mede. Het verstand stelt de wil soms iets voor, niet als waarheid, maar als vermakelijk of voordelig, en onder die gedaante omhelst het de wil, al is het tegen Gods wet.

De wil is vrij; niet in onverschilligheid, maar in vanzelfsheid.

De wil is vrij, hij kan niet gedwongen worden. De vrijheid bestaat niet in eveneenschap, om dezelfde zaak op dezelfde tijd te willen of niet te willen doen, want de heilige engelen hebben een vrijheid in hun wil, en nochtans kunnen ze niet dan Gods wil doen; maar de vrijheid bestaat in vanzelfsheid, uit hun eigen beweging en geneigdheid een zaak te omhelzen of te verwerpen. De wil van een kind zelfs kan niet gedwongen worden; zolang het niet wil, zal het niet school gaan, men doe ook wat men kan; maar hoewel het niet zou gaan als het de zaak op zichzelf bevat, zo kunnen de omstandigheden, de beloften of bedreigingen het van wil doen veranderen, en doen gaan, omdat het nu wil.

De ziel is onsterfelijk.

XXI. De ziel des mensen is onsterfelijk. God kon dezelve wel vernietigen, als Hij wilde; maar God heeft een eeuwige verordening gesteld, dat Hij het niet doen zal. Zij kan door geen schepsel vernietigd worden, zij kan ook niet door een inwendig beginsel vanzelf vergaan, want zij is een geest; zo is ze dan eeuwig. Die indruk heeft de mens

onuitwisselijk in zichzelf. Dit zegt God uitdrukkelijk en onweersprekelijk in Zijn Woord, zo van de ziel van de Godzaligen als van de zielen van de godlozen.

Zie dit in 't algemeen:

- Pred. 12:7. *Dat het stof wederom tot aarde keert, als het geweest is; en de geest weer tot God keert, die hem gegeven heeft.*
- Matth. 10:28. *Vreest u niet voor degenen die... de ziel niet kunnen doden.*

De ziel der Godzalige staat.

- Matth. 22:32. *Ik ben de God Abrahams, en de God Izaks, en de God Jakobs! God is niet een God van de doden, maar van de levenden.*
- Joh. 10:28 *Ik geef hun het eeuwige leven.*
- Flp 1:23. *Hebbende begeerte om ontbonden te worden, en met Christus te zijn.*
- Openb. 6:9, 10. *De zielen van degenen, die gedood waren ... riepen met grote stem, enz.*

Zo staat er ook van de zielen van de godlozen:

- Matth. 25:46. *Deze zullen gaan in de eeuwige pijn.*
- 1 Petrus 3:19 *In denwelken Hij ook heengaan zijnde, de geesten die in de gevangenis zijn, gepredikt heeft.*
- Lukas 16:23. *Als hij in de hel zijn ogen ophief, zijnde in de pijn.*

Dus zien wij dat de ziel onsterfelijk is.

De ziel is verenigd met het lichaam.

XXII. De ziel, welke God niet buiten het lichaam formeert, en niet eerst alleen doet bestaan, wordt, terwijl zij in het lichaam geformeerd wordt, met hetzelfde door een onbegrijpelijke band wezenlijk verenigd, zodat ze te samen een suppositum, een persoon, een mens zijn. Zij zijn niet verenigd bij wijze van bestaan, gelijk de engelen verenigd waren met de voor een tijd aangenomen lichamen. Wacht u de zielen op zichzelf aan te merken als engelen, want dat zijn ze niet. Wacht u ze aan te merken, alsof het haar om 't even was, of ze met het lichaam verenigd zijn of niet, ja beter en liever alleen waren; wacht u de vereniging tussen ziel en lichaam aan te merken als een huwelijk: want in deze stellingen steken gevaarlijke gevolgen en dwalingen; wacht u het lichaam maar aan te merken als een instrument of werktuig van de ziel; want het ene wezenlijke deel kan geen instrument zijn van een ander deel.

De vereniging is nauwer dan men begrijpen kan. *Zij zijn te samen een mens.* De natuur van de ziel is met het lichaam verenigd te zijn, en als ze door de dood van het lichaam gescheiden is, dat is tegen haar natuur; zij bestaat wel, heeft blijdschap of droefheid, maar zij is niet in een complete, volle gestalte. Incomplete zelfstandigheid noemen wij de afgescheiden ziel, niet alsof ze in haar zelf onvolmaakt was, maar omdat ze een deel van het geheel van de mens is, en niet ophoudt de natuur van een deel te houden, waarom zij ook behoudt de geneigdheid om met haar lichaam verenigd te zijn.

XXIII. De ziel, zo nauw met het lichaam verenigd zijnde, is en blijft in het lichaam, zo lang de mens leeft. *Zij is niet op die plaats, waaraan zij denkt.*

Bewijs

1. Want dan was het lichaam voor die tijd, en alzo de meeste tijd zonder ziel, en dood, want de natuur en de Schrift leren, dat de mens sterft, als de ziel uitgaat, gelijk wij boven hebben bewezen.
2. De ervaring leert, dat het lichaam zich beweegt, en ontroerd wordt door het denken van de ziel op andere plaatsen, en 't geen daar gebeurd is, of de ziel zich verbeeldt dat ze aldaar ziet en hoort; daar komen ontroeringen in het bloed, bevingen van het hart, tranen, lachen, enz. Indien de ziel op die tijd honderd mijlen van 't lichaam was, vanwaar die ontroeringen? Kan ook een ziel werken in distantie, in afgelegenheid? Zo is 't dan zeker dat de ziel niet is in die plaats, waar ze denkt.
3. En zo iemand wilde stellen dat de ziel daar is, waar ze denkt, die zou zichzelf weerleggen met zijn ongenoegen, dat hij zou hebben, als men zei, dat hij zonder ziel was. De verbeelding vertegenwoordigt de afgelegen plaatsen en zaken, en zo denkt de ziel op die in de verbeelding vertegenwoordigde zaken. In wat plaats van het lichaam de ziel haar verblijf heeft, of geheel in het gehele lichaam en geheel in elk deel, of in het hart, of in de hersenen, of in de klier, die men noemt het pijnappeltje, kan ik niet zeggen; gelijk de vereniging voor ons verborgen is, zo ook het waar in het lichaam. Men moet toezien, dat men door het bepalen van de ziel in zo een plaats, de nauwe vereniging niet losmake, en dat men, om dat te beter te doen, die bepaling van plaats niet make, of daardoor misleid worde.

De mens is geschapen naar het beeld Gods.

XXIV. De mens bestaande uit zo een kunstig en sierlijk toebereid lichaam, en zo'n edele ziel, is in een volmaakte staat geschapen. God schiep alle dingen goed; ieders goedheid bestond in een trap van volmaaktheid, om zo'n schepsel te zijn; de goedheid van de mens bestaat in het beeld Gods. Dit wordt soms gezegd van de tweede Persoon van het Goddelijke Wezen, de Zoon, *Welke is het afschijnsel van des Vaders heerlijkheid, en het uitgedrukte Beeld van Zijn Zelfstandigheid*, Hebr. 1:3. *Het Beeld des onzienlijken Gods*, Kol. 1:15. Maar hier nemen wij het toevallig voor de volmaaktheid des menschen, bestaande in enige gelijkheid met de mededeelbare eigenschappen Gods. Wij zeggen gelijkheid, want de eigenschappen Gods zelf worden niet meegedeeld of overgezet, maar alleen haar gelijkheid. Hiervan spreekt de Heilige Schrift, Gen. 1:27, *God schiep de mens naar zijn beeld, naar het beeld Gods schiep Hij hem*. Vs. 26 wordt het woord gelijkenis daarbij gevoegd: *Laat ons mensen maken, naar ons beeld, naar onze gelijkenis*. Die twee woorden zijn hetzelfde, en is zoveel als een zeer gelijk beeld. Het beeld Gods bestond niet in een wèlgemaaktheid van het lichaam; want God is een Geest. Het bestond niet allereerst in de heerschappij, dat wordt aldaar gesteld als een gevolg van het beeld, maar het bestond in de ziel.

Zijn grond.

XXV. Om dit beeld Gods wel te verstaan, zo moet men daarin drie zaken onderscheidenlijk aanmerken: namelijk, de grond, de vorm en het gevolg. De grond of het vooraf geëiste is de geestelijkheid en redelijkheid van de ziel. De vorm zijn de hoedanigheden in de mogendheden. Het gevolg is de heerschappij. Bij gelijkenis: Zal een schilder een goed beeld maken, zo moet hij eerst een goede en welbereide grond of paneel

hebben; in water, in de lucht, in droog zand kan hij geen beeld schilderen; maar hem is nodig een plank, doek of enige andere vastigheid en dat moet dan nog eerst bereid zijn; dat hebbende moet hij net treffen dat voorbeeld, dat hij wil uitdrukken.

De grond, het paneel is hier de geestelijkheid, redelijkheid, onsterfelijkheid des wezens van de ziel, en nader de faculteiten of vermogens van de ziel, als: verstand, wil, hartstochten. Zodanig moest de ziel zijn, zou het beeld Gods daarin gedrukt worden. Hierin bestaat de vorm van het beeld Gods niet; want dat hebben de mensen nog zowel na de val, als vóór de val, dat hebben de duivelen zelfs nog. Als God de mens verbiedt te doden omdat hij naar Gods beeld geschapen is, Gen. 9:6 dat ziet én op hetgeen hij gehad heeft, én op dit tafereel, dat bij nog heeft, op welke het beeld Gods geweest was: God wilde dat tafereel niet geschonden hebben. *De geestelijkheid en mogendheid* van de ziel behoren tot het beeld Gods, gelijk het tafereel tot de schilderij; dit kan zijn en blijven, al is het beeld, dat daarop was, zo uitgewist, dat men daarin geen gelijkenis meer vinden kan, al kan men nog zien dat daarop iets geweest was.

De vorm van Gods beeld

XXVI. De eigenlijke vorm, het waarachtig wezen van het beeld Gods bestaat in de hoedanigheden van de vermogens van de ziel, verstand, wil en hartstochten, namelijk: in *kennis, gerechtigheid, en heiligheid.*

- (a) Het verstand was zuiver, helder, beschouwende God onmiddellijk in zijn Wezen en wijze van bestaan in de Heilige Drieëenheid. In die onmiddellijke beschouwing Gods is de zaligheid van engelen en mensen. Psalm 17:15. *Ik zal Uw aangezicht in gerechtigheid aanschouwen, ik zal verzadigd worden met Uw beeld, als ik zal opwaken.* 1 Kor. 13:12. *Alsdan zullen wij zien aangezicht tot aangezicht.* 1 Joh. 3:2. *Wij zullen Hem zien, gelijk Hij is.* Al had Adam die trap van gezicht niet, die de verheerlijkten in de hemel genieten, welke hem voorgesteld en beloofd was, zo hij gehoorzaamde, zo was nochtans zijn kennis van God volmaakt, en genoegzaam om zich in die God te verblijden, en meerder dan wij ons na verbeelden kunnen. Dat Adam dit licht had, blijkt daaruit, omdat hij naar het beeld Gods geschapen was, welk beeld bestaat in kennis. Zie Kol. 3:10, *Gij hebt aangedaan de nieuwe mens, die vernieuwd wordt tot kennis, naar het evenbeeld Desgenen, Die hem geschapen heeft.*
- (b) Hierbij was de wil heilig en rechtvaardig, hij was verzadigd en vergenoegd met God, hij was blij en vurig in de liefde, hij wilde niets buiten God, hij deed de wil Gods vaardig, vrolijk en volmaakt, 't was al zuiverheid, glans en heerlijkheid, wat van buiten, en van binnen was. Dit was het beeld van de Heilige God, 't welk te zien is, Efêze 4:24, *Doet aan de nieuwe mens, die naar God geschapen is in ware rechtvaardigheid en heiligheid; of: in heiligheid der waarheid.*
- (c) De hartstochten waren wel geregeld, die liepen het verstand en de wil niet vooruit, maar volgden die ordelijk; al de trek, al de lust was naar God, om die gedurig te genieten, en naar Zijn wil om die te doen.
- (d) Zijn geheugen was sterk en levend; gelijk hij opmerkende was op alles, zo onthield hij alles, en kon in die herdenking, en het verleden met het tegenwoordige vergelijkende, zien Gods wijsheid, goedheid, macht, en God daarover verheerlijken.
- (e) Alle leden des lichaams waren wapenen van de gerechtigheid om die heiligheid uit te werken en te vertonen; in één woord: 't was al licht, al heiligheid, al rechtvaardigheid, al ordelijkheid, wat in Adam was en uit hem voortkwam.

Het gevolg.

XXVII. Het gevolg van het beeld Gods is de heerschappij over de gehele aarde. Gen. 1:26. *Laat ons mensen maken, naar ons beeld, naar onze gelijkenis: en dat zij heerschappij hebben over de vissen der zee, enz.* De mens naar Gods beeld geschapen zijnde, zo zei God tot hem: heb heerschappij, Gen. 1:28. Deze heerschappij oefende Adam met ieder dier zijn naam te geven. Gen. 2:20. God is ontzaglijk voor alle schepselen, en waarin een straal van God is, dat is ook ontzaglijk; gelijk blijkt als een heilige engel zich aan mensen vertoont. God gaf Adam macht om te heersen, en gaf het gedierte een geneigdheid om onderworpen te zijn. Door de zonde heeft de mens dat recht verloren, nochtans zei God tot Noach: *Ulieder vreze, en ulieder verschrikking zij over al het gedierte van de aarde... zij zijn in uw hand overgegeven*, Gen. 9:2. Hierover looft David de Heere. Psalm 8:7. *Gij doet hem heersen over de werken uwer handen; Gij hebt alles onder zijn voeten gezet.*

De onbekeerden heersen over sommige dieren, en dat met geweld; maar de kinderen Gods hebben wederom recht gekregen tot alles, hoewel het gebruik voor een gedeelte hun nog niet wordt toegelaten, omdat het hun niet nuttig is.

De mens is niet één ogenblik zonder dit beeld geweest.

XXVIII. Het beeld Gods had de mens van het eerste ogenblik van zijn aanzijn af, zodat hij niet eerst geschapen is in puris naturalibus, *in enkel natuurlijkheid*, zonder kennis, gerechtigheid en heiligheid, hebbende alleen lichaam en ziel, en in deze verstand, wil, genegenheden en geheugen, zonder enige goedheid of kwaadheid in deze.

Bewijs

1. Want de Schrift zegt dat nergens, en daarom is dit te verwerpen.
2. Hij is geschapen naar Gods beeld; gelijk een schilder, een mens willende uitschilderen, niet eerst iets maakt zonder gelijkenis, en daarna het fatsoen en de gelijkenis daarin brengt, maar in elke trek het beeld tracht uit te drukken; zo ook God de mens scheppende, formeerde Hij hem naar zijn beeld, en drukte dat al scheppende uit.
3. Hierbij, de mens is zeer goed geschapen, Gen. 1:31. Pred. 7:29. *Alleen ziet, dit heb ik gevonden, dat God de mens recht gemaakt heeft.* Nu, zonder dit beeld was de mens niet zeer goed, niet recht, want hij had het puntje van zijn volmaaktheid niet, maar was niet veel beter dan een beest; ja het missen van het beeld van God is zonde.
4. De mens was niet geschapen dan tot verheerlijking van God in Zichzelf en in Zijn werken; dat einde kon hij niet bereiken zonder het beeld, zonder kennis, gerechtigheid en heiligheid.
5. Zodanig als de mens herschapen wordt, zodanig moest Adam zijn, en zodanig is hij geweest. Nu, de mens wordt naar Gods beeld herschapen, dus is dan Adam zó geschapen.

Het beeld Gods is de mens niet boven zijn natuur gevoegd.

XXIX. Dit beeld, schoon hij daarmee en daarin geschapen is, is hem *niet boven* zijn natuur toegevoegd, opdat het verhinderen zou de ongeregelheden die tussen de bovenste en onderste mogendheden, verstand, wil en genegenheden zouden kunnen ontstaan, of opdat het verhinderen zou, dat het huwelijk (zo ongerijmd spreekt men) tussen ziel en

lichaam niet een twistig huwelijk werd. Maar het was hem *natuurlijk*; het behoorde wel niet bij het wezen van de ziel, noch het was geen wezenlijk deel des mensen, noch ook geen wezenlijke eigenschap, zodat de mens het beeld Gods verliezende, zijn natuur niet verloor; maar gelijk de gezondheid, als uit de welgesteldheid van ziel en lichaam vloeiende, natuurlijk is, zo was hem het beeld Gods ook natuurlijk, en het behoorde tot het welzijn van de mens, en wordt daarom genoemd de oorspronkelijke gerechtigheid. Dit blijkt aldus:

Bewijs

1. Adam in de staat van volmaaktheid, had geen genegenheden, die stredden tegen zijn verstand, anders was hij niet volmaakt geweest, maar in zijn natuur tegen het tiende gebod, verbiedende de onvergenoegdheid en begeerlijkheid.
2. Hij was van zijn eerste begin zeer goed, had het beeld Gods, derhalve was de oorspronkelijke gerechtigheid hem natuurlijk.
3. De gelijkvormigheid met de wet van de natuur is de mens niet bovennatuurlijk, maar natuurlijk. Rom. 2:14, 15. Veel meer dan de volmaakte overeenkomst met de wet in de eerste mens ingedrukt.
4. Dat voortgeplant zou zijn geworden, indien de mens niet gezondigd had, was de mens natuurlijk. Nu de oorspronkelijke gerechtigheid zou voortgeplant zijn geworden tot de nakomelingen, zo was ze hem dan natuurlijk.
5. De privatie, de beroving van het beeld Gods, de verdorvenheid is nu de mens natuurlijk: *Wij waren van nature kinderen des toorns*, Efése 2:3. Zo was dan ook de hebbelijkheid van de oorspronkelijke gerechtigheid in de volmaakte mens natuurlijk.

Des mensen woonplaats was het paradijs.

XXX. De mens zo heilig en heerlijk geschapen zijnde, werd gesteld in het paradijs, als zijn woonplaats. Het woord *paradijs* wordt in het Oude Testament niet gevonden dan Hoogl. 4:13. Doorgaans wordt het genoemd *Eden*, 't welk afkomt van vermakelijkheid. 't Was een hof van God op de vierde dag geschapen, het vermakelijkste van de vermakelijke aardbodem, 't was oostwaarts van de Middellandse Zee, zoveel men schijnt te kunnen afleiden; maar eigenlijk waar, en hoe groot het geweest is, is onzeker. Ik geloof, dat het zo verwoest is, 't zij door andere wegen, 't zij door de zondvloed, dat men het nu niet zou kennen, al was men op de plaats zelf; 't was rondom zó besloten en ontoegankelijk, dat geen mens of beest daar uit of in kon gaan, dan door een weg, in welke een regel gesteld werd om de toegang tot hetzelfde voor de gevallen mens te bewaren. Gen. 3:24. De vermakelijkheid was zo groot, dat daarom door gelijkenis de derde hemel *het paradijs* genoemd wordt. Lukas 23:43; 2 Kor. 12:4; Openb. 2:7.

XXXI. In het midden van deze hof Eden was de Boom des Levens, welke wij achten niet een soort bomen, maar een enige boom geweest te zijn. Gen. 2:9. *De HEERE God had alle geboomte uit het aardrijk doen spruiten ... en de Boom des levens in het midden van de hof.* Zo was die boom dan niet op andere plaatsen.

Deze Boom was geen afbeelding van de tweede Persoon in de Godheid, de Zoon; want:

- (a) dat blijkt nergens uit.
- (b) En ook is het niet overeenkomende met de Godheid, dat die door een lichamenlijk beeld, en dat door een boom, zou afgebeeld worden; want God heeft verboden enige lichamenlijke gelijkenis van Hem te maken, en heeft hetzelfde niet gedaan.

- (c) En het zou de volmaakte mens, die God recht kende, niet voordelig zijn geweest.
- (d) De Heere Jezus Christus, de Middelaar van het verbond van de genade, wordt de Boom des Levens genoemd; Openb. 2:7, 22:2. Niet omdat Hij door die boom was voorgebeeld, want Adam in de staat van de volmaaktheid had geen Middelaar; de Middelaar was hem ook niet geopenbaard dat komen zou, en ofschoon hij kon geloven alles, wat hem van God voorgesteld werd om te geloven, zo geloofde hij nochtans niet in Christus, omdat Hij hem niet was voorgesteld, en zo de boom een afbeelding was geweest van Christus, dan zou Adam, nu in het verbond van de genade zijnde, wel hebben mogen eten van die boom, daar hij integendeel daarvan geweerd werd. Maar Christus wordt zo genoemd door toepassing, bij gelijkenis, wegens de kracht van Zijn Middelaarsambt, waardoor Hij het leven van de Zijnen is, en hun het eeuwige leven geeft, van hetwelk de boom des levens Adam een voorbeeld en sacrament was.

Had geen natuurlijke kracht om het leven te bewaren.

Deze boom had geen natuurlijke kracht om de mens te bewaren, dat hij niet stierve; want:

- (a) de onsterfelijkheid had haar fundament niet in de boom, en
- (b) ook wordt niet een woord daarvan in de Schrift gerept.
- (c) En hoe zouden ook de nakomelingen van Adam, zo hij in de staat van de volmaaktheid gebleven was, als ze de gehele wereld vervulden, het gemaakt hebben zonder deze boom, die maar één was, en dat alleen in het paradijs, zouden die dan gestorven zijn?
- (d) Al de andere bomen waren hem tot spijs, en zijn lichaam was in zulke toestand en zo volmaakt geschapen, dat het aan geen ongezondheid onderworpen, en daarom ook geen medicijnen van node had. Zodat de boom alleen was een sacrament van het eeuwige leven.

De boom der kennis des goeds en des kwaads.

XXXII. In het paradijs was ook de Boom der kennis, des goeds en des kwaads, die hij niet mocht aanraken, noch daarvan eten. Gen. 2:17. *Maar van de boom der kennis des goeds en des kwaads, daarvan zult gij niet eten*, Gen. 3:3. Gelijk de boom des levens maar één was, zo was er ook maar één boom der kennis des goeds en des kwaads, niet in soort; want dat staat er niet, maar in getal, en hij wordt maar eenvoudig genoemd de boom. Waarom dat hij deze benaming draagt, is uit de benaming zelf af te leiden, namelijk:

- (a) Omdat het een proefboom was, waaraan God beproeven wilde of hij in het goede volhardde, of het kwade verviel, gelijk 2 Kron. 32:31, God verliet hem, om hem te verzoeken, om te weten al wat in zijn hart was.
- (b) Omdat hij, zo hij daarvan at, zou weten, hoe goed hij het gehad had, en in wat zondige en droevige staat hij zich had gebracht.

Adams werk.

In deze hof stelde de Heere Adam en Eva om die te bebouwen en die te bewaren, Gen. 2:15 opdat de beesten daarin niet komen, de nette planting, de sierlijke bloemen, de geurige kruiden met voeten niet vertreden en afeten zouden; ook zou hij de hof bebouwen, de bomen naar zijn welbehagen met snoeien vormen, om vruchtbaar te doen zijn; ook hier wat zaaien, daar wat planten, dat alles niet tot zijn last en vermoeidheid, of in 't zweet van zijn aangezicht, maar tot zijn plezier en vermaak; want een volmaakte mens

mocht en wilde ook niet leeg zijn naar het lichaam. Behalve op de Sabbatdag, dan moest hij rusten, van werk afhouden naar het voorbeeld, dat zijn Maker hem gegeven en bevolen had na te volgen.

XXXIII. Dus had Adam alles in volmaaktheid en vermaak naar lichaam en ziel, en zou, zonder enige dood te zien, na zijn proeftijd volmaakt uitgehouden te hebben, overgebracht zijn geworden in de derde hemel, de eeuwige heerlijkheid. Dat de ziel onsterfelijk is, is in dit hoofdstuk getoond; het lichaam was wel uit stoffen samengesteld, maar in zo'n toestand, dat het bekwaam was om met de onsterfelijke ziel wezenlijk verenigd zijnde, te leven, zonder ooit ziekte of dood onderworpen te zijn.

De mens zou niet gestorven zijn, zo hij niet gezondigd had.

De mens zou ook niet gestorven zijn, zo hij niet gezondigd had; maar met lichaam en ziel ten hemel zijn gevaren. Dit blijkt:

1. Uit de belofte van de eeuwige gelukzaligheid, op voorwaarde van volbrachte gehoorzaamheid, waarvan beneden zal gehandeld worden. Zo zou dan de mens, volgens Gods waarheid, niet gestorven zijn, maar het gedaan hebbende, zonder de dood te zien, eeuwig hebben geleefd.
2. Uit de bedreigingen Gods, Gen. 2:17, *Ten dage als gij daarvan eet, zult gij de dood sterven*. Indien hij evenwel gestorven zou zijn, zo was de bedreiging geen bedreiging. En gelijk de bedreiging de dood dreigde op de zonde, zo is de dood ook anders nergens om gekomen, dan om de zonde, gelijk te zien is, Gen. 3:17-19. Rom. 5:12, *Gelijk door één mens de zonde in de wereld gekomen is, en door de zonde de dood*. Rom. 6:23. *De bezoldiging van de zonde is de dood*. Jak. 1:15. *De zonde voleindigd zijnde, baart de dood*.

XXXIV. Zo heerlijk en onsterfelijk, en met belofte van eeuwige zaligheid heeft God Adam, en in hem de gehele menselijke natuur en alle mensen geschapen, als in hem zijnde geschapen; zo kunstig heeft Hij zijn lichaam toebereid. Wie zijn ze nu, die de Gereformeerde leer lasteren, en zeggen, dat wij zeggen, dat God de ene mens tot de zaligheid, en de andere tot de verdoemenis geschapen heeft? Wij betuigen, dat God alle mensen in Adam tot de zaligheid heeft geschapen, en dat het des mensen eigen schuld is, dat hij verdoemd wordt.

Hier stof van verheerlijking Gods.

- Hier is stof om God te verheerlijken en te prijzen, dat God de mens zo uitnemende bekwaam naar lichaam en ziel heeft gemaakt en in zo'n heiligheid en heerlijkheid gesteld, tot eer van zijn Maker, om Hem te loven en te prijzen, zo over al de werken des Heeren, als in de schepping en bekwaammaking van hem zelf. Hier zien wij de gruwelijkheid van de zonde, dat de mens, met zoveel uitnemendheden begaafd, en met zoveel liefdebanden aan zijn Schepper verbonden, van Hem is afgeweken, Hem veracht en verworpen heeft, dat Hij geen heer over hem zou zijn; maar dat hij zelf zijn eigen heer wilde zijn, en naar zijn eigen wil leven.
- Hier is stof om goed te keuren de rechtvaardigheid Gods, als Hij de zondaar vergeldt naar zijn wegen en hem verdoemt. Hier blinkt de onbegrijpelijke goedheid en wijsheid Gods, dat Hij zulke boze mensen, hoewel niet alle, nog wederom met Zich verzoent door de Middelaar Jezus Christus, die Hij uit Adam heilig, en alzo dezelfde

natuur, die gezondigd heeft, hebbende, heeft doen voortkomen, en de straf van de zonde van zijn eigen natuur heeft doen dragen, en alle gerechtigheid volbrengen, en dat Hij zulke mensen wederom tot zijn kinderen aanneemt, en tot Hem in eeuwige zaligheid opneemt. Hem zij daarover eeuwig lof en eer gezegd. Amen.

Hoofdstuk 11

Van de Voorzienigheid Gods.

Gezien hebbende de schepping van alle dingen in 't gemeen, en van de engelen en des mensen in 't bijzonder, gaan wij voort tot de Voorzienigheid Gods over al zijn schepselen. Wij verstaan daardoor niet een enkele voorwetenschap Gods, ook niet het onveranderlijk besluit Gods over alle dingen, die geschieden zouden, waarvan wij hoofdstuk 5 gehandeld hebben; maar wij verstaan daardoor *de uitvoering van dat besluit, de dadelijke voorzorg en beschikking*. Zie dit Gen. 22:8, *God zal Zichzelf een lam ten brandoffer voorzien*.

- De Voorzienigheid wordt ook genoemd *verordening*. Psalm 119:91.
- Gods weg, Psalm 77:14.
- Gods hand, Hand. 4:28.
- Gods dragen, Hebr. 1:3.
- Gods werking, Eféze 1:11.
- Gods regering, Psalm 93:1.
- Gods voorzorg, 1 Petrus 5:7.

Beschrijving.

II. De Catechismus beschrijft de Voorzienigheid klaar en Godzalig; "De almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods, door welke Hij hemel en aarde, bovendien alle schepselen, gelijk als met Zijn hand nog onderhoudt en alzo regeert, dat loof en gras, regen en droogte, vruchtbare en onvruchtbare jaren, spijs en drank, gezondheid en ziekte, rijkdom en armoede, en alle dingen, niet bij geval, maar van Zijn vaderlijke hand ons toekomen; dat wij daarom in alle tegenspoed geduldig, in voorspoed dankbaar moeten zijn, en in alles, dat ons nog toekomen kan, een goed toeverzicht hebben op onze getrouwe God en Vader, dat ons geen schepsel van Zijn liefde scheiden zal, aangezien dat alle schepselen alzo in zijn hand zijn, dat ze tegen zijn wil zich noch roeren, noch bewegen kunnen."

Is een kracht Gods.

't Is een kracht Gods. Niet alleen omdat de Voorzienigheid uitgevoerd wordt door de Almachtige, maar ten opzichte van het oefenen van die kracht naar buiten in de schepselen; dus staat er met nadruk: Markus 5:30, *Jezus bekende ... de kracht die van Hem uitgegaan was*.

Almachtig.

't Is een Almachtige kracht. Zo wij inzien de grootheid van het gebouw, de ontelbare schepselen, de onbedenkelijke verscheidenheid van hun aard, vorm, het bestaan en blijven van ieder ding in zijn wezen of aard, alle bewegingen van de schepselen, zo van de levende, redelijke, als levenloze, de nette orde van ieder ding, in zijn beweging, en hoe het ene het andere gaande maakt en vordert, men zal zich in verwondering verliezen over de oneindigheid van de kracht en wijsheid Gods, waardoor dat alles onderhouden en geregeerd wordt. Door deze kracht voert God alles wat Hij wil onweerstandelijk uit,

niemand kan het hinderen. Jes. 14:27. *Want de HEERE der heirscharen heeft het in Zijn raad besloten, wie zal het dan breken? En Zijn hand is uitgestrekt, wie zal ze dan keren?* Jes. 46:10. *Mijn raad zal bestaan, en Ik zal al Mijn welbehagen doen.*

Alomtegenwoordigheid.

't Is een alomtegenwoordige kracht Gods. Niet alleen ten opzichte van het alomtegenwoordige Wezen Gods, maar ten opzichte van de uitgaande kracht in de schepselen. De kracht Gods vloeit niet alleen in 't gemeen in alles, raakt niet alleen de eerste onderoorzaken aan, en dat die dan verder de beweging en werking in de andere onderoorzaken verwekken en uitwerken zouden; maar die kracht dringt door in ieder schepsels bestaan, en door onderoorzaken heengaande tot het laatste gevolg toe, en raakt dat ten opzichte van die kracht onmiddellijk aan. Dus is er niets, noch daar beweegt zich niets, of Gods kracht is daarin, en vertoont zich daarin; en hadden wij helder gezicht, wij zagen ze in alles.

Dat er een voorzienigheid Gods is, blijkt:

III. Dat in alles een voorzienigheid Gods is, is zo klaar in de natuur en Schrift, dat hij niet beter dan een atheïst is, of ten beste een blinde mol geacht moet worden, die de voorzienigheid Gods loochent.

1. Uit de natuur.

Zie dit in de natuur, die zal 't u zeggen, volgens het getuigenis van Job. Job 12:7-9. *En waarlijk vraagt toch de beesten, en elk een van die zal het u leren; en het gevogelte des hemels, dat zal het u te kennen geven. Of spreek tot de aarde, en zij zal het u leren; ook zullen het u de vissen van de zee vertellen. Wie weet niet uit alle deze, dat de hand des Heeren dit doet?*

- (a) Blijft op iedere zaak, die u voorkomt, wat staan, beschouwt ze aan alle kanten, totdat gij er de almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods in ziet. Ieder ding zegt, dat het zijn wezen en bestaan niet heeft van zichzelf, dat het van God is geschapen, en dat het daarom al zo weinig door zichzelf bestaan kan, als zichzelf voortbrengen, dat tot beide dezelfde kracht vereist wordt. En zo het onafhankelijkheid van God was, dat dan door zichzelf niet onder, maar naast God stond en werkte.
- (b) Zie op de gehele orde, die in het heelal is hoe dat ieder zijn werk heeft en doet, 't een 't andere niet in de weg is, maar met het andere samenkomt om te helpen; dat er geen verwarring onder al de schepselen van verscheidene aard en beweging komt dat de levenloze schepselen zo net in hun orde van beweging blijven, en dat zonder die, of het einde te kennen. Hoe net weten zon, maan en sterren haar loop, haar op- en ondergang, hoe net komen eb en vloed op hun tijd! De vogels weten hun tijd van komen en gaan; ieder bloempje weet zijn tijd van voortkomen; alle soorten schepselen blijven, of in hun wezen, of in hun aard door voortteling, zodat er niet één, van de schepping van de wereld aan tot nu toe, gemist wordt. Jes. 40:26. *Heft uw ogen op omhoog, en ziet, Wie deze dingen geschapen heeft; die in getal hun heir voortbrengt; die ze alle bij name roept, vanwege de grootheid van Zijn kracht, en omdat Hij sterk van vermogen is, er wordt er niet één gemist.*
- (c) Let op de op- en ondergang van de koninkrijken, op de uitslag van de oorlog, op de onverwachte voorvallen, die grote gevolgen kunnen hebben, op de profetieën en haar

vervullingen en wijzen van die, op de buitengewone plagen over bijzondere godlozen, op de onverwachte uitkomsten voor de Godzaligen, op de verhoring van hun gebeden, en op al de wonderbare wegen, waardoor deze en gene zaken uitgevoerd worden in de natuur en genade. Hij is wel stekeblind, die Gods hand in al deze niet zien kan.

- (d) Doet hierbij het algemeen gevoelen, en de erkenning van alle mensen, in wier hart dit met de kennis Gods is ingedrukt; hoewel de erkenning door opmerking in de een meerder is dan in de andere, en hoewel sommigen arbeiden om atheïsten te willen worden, en alles trachten te loochenen, blijft dit toch nog in hun hart, en kan er niet geheel uitgewist worden. Die met Nebukadnezar verstandeloos is als de dieren van de aarde, en Gods voorzienigheid uit alle deze nog niet kan zien, wensden wij, dat hij met hem bij zijn verstand mag komen, om met hem te zeggen: Dan. 4:35. *Al de inwoners van de aarde zijn als niets geacht, en Hij doet naar Zijn wil met het heil des hemels en de inwoners der aarde, en er is niemand die Zijn hand afslaan, of tot Hem zeggen kan: wat doet Gij?*
- (e) Ja die een Godheid erkent, moet ook Zijn voorzienigheid erkennen, want het ene stelt het andere vast.

2. Uit de Schrift.

Gelijk de voorzienigheid Gods blijkt uit de natuur, zo toont de Heilige Schrift die zo overvloedig, dat niemand, die de Bijbel Gods Woord acht, het ooit heeft durven loochenen; maar sommigen wringen en draaien de Schrift zo, dat ze de woorden houdende, de zaak zelf ten opzichte van haar te zoek brengen. In 't vervolg zullen zich veel teksten opdoen; zie hier alleen Efëze 1:11, *Die alle dingen werkt naar de raad van Zijn wil.*

Een verstandeloze zal zich durven laten voorstaan, dat hij de wereld al veel wijzer en beter zou regeren, als ze nu bestierd wordt; hij zou het in de zee niet laten regenen, omdat daar water genoeg is; hij zou zoveel bergen en steenrotsen, zoveel onvruchtbare plaatsen niet dulden; hij zou het de goeden wel, en de bozen kwalijk doen gaan. Arme mens! Hij zou met Icarus en Phaëton zo ras van boven neer raken, en alles 't onderste boven werpen. God doet niets vergeefs, in ieder werk Gods is onnaspeurlijke wijsheid, en ieder heeft een wonderbaar nuttig einde. De engelen zien het en verheerlijken er God over. De verlichten letten er verstandig op, geloven alles van voren, en speuren het na van achteren. Een dwaas is alles te hoog. *Des Heeren wegen zijn recht, en de rechtvaardigen zullen daarin wandelen, maar de overtreders zullen daarin vallen,* Hos 14:9. Let op de zonde in de wereld, en gij hebt uw antwoord.

IV. De daden van de voorzienigheid Gods kan men tot deze drie brengen:

1. Onderhouding.
2. Medewerking.
3. Regering.

1. De onderhouding.

De onderhouding is de dadelijk invloeiende kracht Gods, waardoor alle schepselen in 't algemeen, en ieder schepseltje in 't bijzonder in zijn wezen en bestaan bewaard wordt. God onderhoudt de levende schepselen niet alleen daardoor, dat Hij hun de verordende

spijze en drank geeft, maar God vloeit daarenboven in met een onmiddellijke, ieder van die in zijn bestaan onderhoudende kracht, zonder welke het voedsel nietmetal was. Dit blijkt Hand. 17:28, *In Hem leven wij, en bewegen ons, en zijn wij.* Kol. 1:17. *Alle dingen bestaan te samen door Hem.* Hebr. 1:3. *Denwelke alle dingen draagt door het Woord Zijner kracht.*

Geschiedt óf zonder, óf door middel.

V. Zo deze onderhoudende dadelijke invloed maar een ogenblik ophield, zo zou het schepsel in een ogenblik verdwijnen tot zijn niet; want geen schepsel kan op zichzelf en door zichzelf onafhankelijk van God bestaan; 't woord schepsel brengt dat mee. Job 6:9. *Dat Hij Zijn hand losliet, en een einde met mij maakte.* Psalm 104:29. *Verbergt Gij Uw aangezicht, zij worden verschrikt; neemt Gij hun adem weg, zij sterven, en zij keren weer tot hun stof.*

God heeft sommige schepselen alzo geschapen, dat ze behalve die invloeiende onderhoudende kracht geen ander middel tot hun bestaan van node hebben; andere heeft Hij zo geschapen, dat ze ook andere middelen van node hebben, hoedanige zijn de ondermaanse zaken, tussen welke is een ons begrip te boven gaande samenschakeling van de oorzaken, waarin de onderste telkens zijn middelen, die van de bovenste gebruikt worden, en wederom zijn ze oorzaken van die beneden hen zijn. Hos. 2:20, 21. *Ik zal de hemel verhoren, en die zal de aarde verhoren. En de aarde zal het koren verhoren ... en die zullen Jizreël verhoren.*

De levende schepselen heeft God spijze en drank tot hun onderhoud verordineerd en Hij zelf beschikt hun dat. Psalm 36:7. *Gij behoudt mensen en beesten.* Psalm 147:9. *Die het vee zijn voeder geeft, de jongen raven als ze roepen.*

God heeft de middelen niet van node, ook kunnen de middelen het schepsel niet doen bestaan zonder zijn onderhoudende invloed; maar God gebruikt ze tot betoning van zijn wijsheid, macht en goedheid, opdat de verstandige schepselen Zijn hand beter zouden zien, zich daarin verblijden, en God daarover verheerlijken.

Is gewoon of buitengewoon.

VI. Gewoon gebruikt God de middelen, maar God handelt soms buitengewoon, om te tonen Zijn opperheerschappij en vrijheid.

- a. Hij onderhoudt soms iets door anders geen genoegzame middelen; zo onderhield God Elia, de weduwe en haar zoon lange tijd door een weinigje meel en olie, 1 Kon. 17:10, enz. Zo spijzigde de Heere Jezus vijf duizend mensen met vijf broden en twee visjes, Joh. 6:9, 10.
- b. God heeft sommigen ook wel enige tijd onderhouden zonder spijze en drank, namelijk: Mozes, Elia, Christus, ieder de tijd van veertig dagen. Exod. 34:28 1 Kon. 19:8; Matth. 4:2.
- c. God heeft sommigen onderhouden door verhinderen van de kracht van de natuurlijke werking; zo bewaarde God de drie jongelingen in de vurige oven; Dan. 3:17 en verloste Israël uit Egypte, door het water van de zee als muren aan beide zijden te doen staan, totdat Israël op het droge was doorgedaan, Exod. 14:22. Evenals geschiedde aan de Jordaan, Jozua 3:16. De Heere deed de zon stilstaan Joh. 10:13 en tien graden teruggaan, 2 Kon. 20:11.

2. De medewerking

VII. De tweede daad van de Voorzienigheid is de medewerking, concursus, de samenloping van de kracht Gods met de schepselen in hun beweging. De schepselen hebben van God ontvangen een eigen bestaan op zichzelf, en alzo eigen beweging. Zij bewegen zich, de mens gaat, spreekt, werkt, hij doet het zelf; maar gelijk ieder schepsel door de invloeiende onderhoudende kracht Gods bestaat, en zonder die niet zou zijn, zo werkt ook ieder schepsel door de invloed van de meewerkende kracht Gods, zonder welke het zich niet bewegen zou; want zodanig een ding is in zijn bestaan, zodanig is het ook in zijn beweging; beide, bestaan en bewegen, zijn afhankelijk van God.

In een onderhoudende, voorkomende en achtervolgende kracht.

Door de medewerking Gods verstaan wij niet:

- (a) De invloeiende kracht Gods, alles in zijn wezen en bekwaamheden onderhoudende, daarmee dan ophoudende, en latende de verdere beweging en besturing aan het schepsel, maar en een onderhoudende, en een voorkomende, en een aanhoudende kracht, in het zich bewegend schepsel, en in zijn beweging invloeiende.
- (b) Wij verstaan daardoor niet een generale, gewone, en onderscheiden, of evengelijke invloed, welke niet het schepsel bepalen zou, nu, hier, zó te werken, maar van het schepsel bepaald zou worden, om in te vloeien dan, waar, en zo het schepsel zou behagen; gelijk de zon met een gewone invloed werkt op de ondermaanse dingen, op de groei van de planten, op de voortteling van beesten en mensen, op een stinkend aas, en op een welriekende bloem; hier is 't voorwerp wel een ander, de uitwerkingen zijn wel andere, maar de werkende invloed is niet telkens een ander maar dezelfde.

Men moet niet menen, dat de opperste vrijheid en wijsheid ook alzo met een gewone en onverschillige invloed op alle en dat verscheidene schepselen meewerkt, het schepsel niet bepaalt, maar bepaald wordt van het schepsel en dat dit de Schepper gelegenheid zou geven om hem te doen meewerken naar des schepsels welgevallen; dus gebruikt men de zon, de wind, het water en vuur, als men wil; maar God vloeit in met een wijze, vrije en bijzondere medewerking, komt ieder schepsel voor, bepaalt het om nu, hier, dus dit te werken, onderhoudt het schepsel in zijn beweging, totdat de daad daar is.

- (c) Door de medewerking verstaan wij niet een aanradende of afradende, een gelegenheden en voorwerpen voorstellende of wegnemende werking; maar een *fysische*, mag men dat woord hier gebruiken, natuurlijke, dadelijke, krachtig werkende invloed doende het schepsel zich bewegen.
- (d) De medewerking is ook niet middellijk, gelijk een werkmeester door zijn gereedschap werkt, en gelijk de maan door middel van het ontvangen licht van de zon in de aardse dingen invloeit, en de aarde verlicht; maar de medewerking is onmiddellijk. God vloeit in de zich bewegende schepselen door zijn eigen kracht, en door zijn wezen zelf, niet alleen tot de eerste onderoorzaak, welke naast aan hem is, latende die dan verder de andere bewegen; maar met dezelfde kracht dringt Hij door tot alle onderoorzaken, en raakt het gevolg ten opzichte van Hem onmiddellijk aan, hoewel de schepselen ten opzichte van elkaar als middelen in de hand van God aan te merken zijn.
- (e) Ook moet men de medewerking zo niet opvatten, alsof God *collateraal* bezijden of benevens de werking des schepsels ging; gelijk twee paarden een wagen

voorttrekken, zodat het schepsel door een bekwaamheid, die God in zijn natuur had gegeven, verder onafhankelijk wrocht, en dat God niet in het schepsel invloeit, opdat het zich bewoog, maar alleen met de werking van het zich bewegend schepsel zich samenvoegde, om dat werk te samen, ieder door een onafhankelijke kracht werkende uit te voeren. Maar God komt het schepsel voor eer het zich beweegt, bepaalt het tot zo'n voorwerp, plaats en tijd, en het schepsel zo voorgekomen en bepaald zijnde, zo werkt God verder in het schepsel en in zijn beweging, en voert alzo zijn voorgenomen einde uit.

Zodat wij door de medewerking Gods verstaan, dat God niet alleen met Zijn almachtige en alomtegenwoordige kracht alles in Zijn Wezen en bekwaamheden bewaart, maar ook met een bijzondere, fysische, natuurlijke, dadelijke, onmiddellijk aanrakende werking, ieder schepsel, ten opzichte van de beweging, voorkomt, eer 't zich beweegt, bepaalt gaande maakt, in die beweging onderhoudt, en in alle onder oorzaken en haar beweging doordringt tot de laatste uitwerking toe.

VIII De Socianen, Rooms en Remonstranten ontkennen dit, daarom hebben wij het nader te tonen. De waarheid hiervan blijkt, zo uit de Schrift als uit de natuur.

1. Uit de Schrift.

Het blijkt uit de Schrift, de gehele Bijbel door. Zie dit Hand. 17:28. Daarom wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen het zijn van het schepsel en tussen zijn bewegingen, en 't wordt vastgesteld dat het schepsel zich zowel in God beweegt als het in God is; zich in God te bewegen, is door de invloed van Gods kracht te werken. Zie ook Psalm 139:13, 14, *Gij hebt mij in mijner moeders buik bedekt. Ik loof U, omdat ik op een heel vreselijke wijze ... gemaakt ben.* Job 10:10, 11, *Hebt Gij mij niet als melk gegoten, en mij als een kaas doen runnen? Met vel en vlees hebt Gij mij bekleed, met beenderen ook en zenuwen hebt Gij mij samen gevlochten.* Zie ook Spr. 21:1, *Des konings hart is in de hand des Heeren, als waterbeken; Hij neigt het tot al wat Hij wil.* Waterbeken hebben hun vloed, maar God bestuurt die waarheen Hij wil; des koning hart mag zo hoog boven zijn onderdanen zijn als het wil, 't is nochtans niet onafhankelijk van God; de koning mag zulke zaken voorhebben als hij doet, de Heere neigt hem nochtans tot datgene, dat Hij wil, en doet hem dat doen. Doe hierbij Jes. 10:15, *Zal een bijl zich beroemen tegen die, die daarmee houwt? Zal een zaag pochen tegen die, die ze trekt? Alsof een staf bewoog degenen, die hem opheffen?* Gelijk een bijl, zaag en staf zichzelf niet bewegen kunnen, maar door een ander worden bewogen, zo, zegt de profeet, is ieder schepsel, ieder mens. God beweegt ze, overeenkomstig hun natuur, door zijn meewerkende invloed. De Heere doet Zijn zon opgaan, Matth. 5:45. *De Heere streed met de sterren uit haar loopplaatsen tegen Sisera,* Ri 5:20. Dit erkende David. Psalm 18:40. *Gij omgordet mij met kracht ten strijde; Gij deedt onder mij bukken, die tegen mij opstonden.* Filip. 2:13. *Het is God die in u werkt, beide het willen en het werken.*

Uit redenen.

IX. 2. 't Blijkt ook uit de reden en natuur zelf.

- (a) 't Is een onweersprekelijke regel: de manier van werking volgt de manier van zijn. Nu, in het zijn hangt ieder schepsel van God af; zo dan ook in zijn bewegingen.

- (b) Of de mens is geheel onafhankelijk van God, 't welk het ongerijmdste is, en 't is een tegenspraak een schepsel te zijn en van zijn Maker niet af te hangen: of zo hij afhankelijk is, zo is hij ook afhankelijk in iedere beweging; want anders was hij in die zaak onafhankelijk, en zo hij in een zaak onafhankelijk kon zijn, zo kon hij het ook zijn in andere, en zo in alles, dat tegen de natuur van het schepsel is.
- (c) Zo God niet invloede in ieders schepsels beweging, zo had men niet te bidden: *Schep mij een rein hart*, Psalm 51:12. *Uw goede Geest geleide mij!* Psalm 143:10, *Behoed de deur van mijn lippen*, Psalm 141:3. Men had niet te bidden om overwinning in de oorlog, of om enige andere zaak; maar omdat men bidden moet, zo is 't klaar dat God met zijn medewerking invloeit. Dan had men God ook niet te danken, als men een zegen verkreeg naar lichaam of ziel; want had God het niet gedaan, zo mocht men Hem ook niet danken, maar men moest met zijn dankzegging gaan of tot zichzelf, of tot een ander schepsel, die het gedaan had.
- (d) Dan was God geen Heere, maar een dienaar van het schepsel, gelijk de zon is, die de mens gebruikt als hij wil, en zo hij wil. Dus moest God dan ook gereed staan met Zijn algemene invloed als het schepsel Hem bepaalde, en Zijn invloed dan dus, dan zo wilde gebruiken; dan kon men niet zeggen: *ik zal dat doen, zo de Heere wil*; maar de Heere zal met Zijn invloed moeten werken als ik wil; niet zo God wil, maar zo de mens wil zou 't zijn; dit is tegen Jak. 4:15.

God is zo de oorzaak niet, dat alle schepselen zich maar lijdelijk hebben zouden.

X. Men mocht denken, of uit zo'n medewerking niet zou volgen: 'Dat er maar één oorzaak van alle bewegingen en daden was. Dat God alleen wrocht, en dat de mens, en alle schepselen zich alleen passief, lijdelijk hadden, en maar bewogen worden, gelijk de snaren in een muziekinstrument, die zich alleen lijdelijk hebben, en in welke de beweging alleen door de speler veroorzaakt wordt.'

Maar ik antwoord: in 't minste niet; want of wel de schepselen middelen zijn ten opzichte van andere schepselen, welke God gebruikt tot uitvoering van zijn werk en voornemen, zo zijn ze nochtans eerstwerkende oorzaken van hun bewegingen en uitwerkingen niet ten opzichte van God, alsof ze onafhankelijk waren van Hem, maar ten opzichte van andere hun ondergestelde oorzaken, en van de gewrochten van hun werkingen; daar is geen ongerijmdheid in, dat er twee oorzaken van verscheidene orde zijn tot dezelfde uitwerking, te meer, omdat het een en dezelfde werking is, die van beide op verscheidene wijze voorkomt.

Eén oorzaak, namelijk God te stellen van alle bewegingen, daden en uitwerkingen, en de mens maar lijdelijk, en niet werkende te stellen, vloeit uit blindheid en onkunde van Gods macht en wijsheid; en is een dwaling, die door de Schrift en natuur weerlegd wordt, want dat blijkt:

1. Uit de wetgeving.

Omdat God de mens een wet gesteld heeft met beloften en bedreigingen, zo heeft zich de mens niet lijdelijk, maar is zelf een werkende oorzaak van zijn daden; want God kan Zichzelf geen wet vaststellen, Zichzelf niets beloven of dreigen; en is de mens een belovende en dreigende wet gegeven, om zijn doen en laten daarnaar te richten, zo moet de mens zelf werken, en zo de beloofde zaken of de bedreigde straffen ontvangen.

2. Uit het straffen.

Als de mens alleen lijdelijk was in zijn bewegingen, dan kon hij niet gestraft worden, want straffen is een werk van gerechtigheid, wegens overtreding van de wet. Als nu de mens niets gedaan had, en alleen maar een lijdelijk voorwerp van Gods werking was, zo had hij geen kwaad gedaan, en zo geen kwaad gedaan hebbende, dan kon hij ook volgens rechtvaardigheid niet gestraft en gedoemd worden.

3. Dan was God oorzaak van zonde.

Was de mens alleen lijdelijk, en was God alleen de Werker van zijn bewegingen en daden, zo moesten al de bewegingen en daden, zo natuurlijke als zondige, (*verre zij van de Almachtige onrecht!*) van God gedaan worden, en Gode worden toegeschreven; de mens ging, sprak, schreef, las niet, maar God; de mens bad en geloofde niet, maar God bad Zichzelf aan, en geloofde in Zichzelf door Jezus Christus. De mens maakte dan geen afgodenbeelden, de mens gebruikte dan Gods Naam niet ijdel, de mens brak dan de sabbat niet, de mens was dan zijn ouders niet ongehoorzaam, de mens had dan geen haat, toorn, nijdigheid tegen zijn naasten, en zo voorts; de mens haatte dan God niet, want hij was maar lijdelijk en deed niets, maar dat alles moest Gode toegeschreven worden: 't welk de uiterste goddeloosheid zou zijn.

4. De mens is de duidelijke oorzaak van zijn daden.

De Schrift zegt duidelijk, dat de mens gaat, ziet, hoort, spreekt; dat de mens gelooft, bidt; dat de mens de zonde doet, en daarover rechtvaardig strafbaar is; al die teksten op te halen is onnodig. Paulus zegt: 1 Kor. 3:9 *Wij zijn Gods medearbeiders*. Dit blijkt uit Filip. 2:12, 13, *Werkt uws zelfs zaligheid met vreze en beven; want het is God, die in u werkt, beide het willen en het werken naar zijn welbehagen*. God is de Oorzaak van het werken efficiënter, oorzakelijk; maar de mens is oorzaak van datzelfde werk formaliter, subjectieve, uit zichzelf die daden als de zijne voortbrengende, en daarom moeten die daden de mens toegeschreven worden volgens de regel: de benaming geschiedt van de formele oorzaak. De mens wordt in Filip. 2:12, 13, opgewekt tot werking van zijn zaligheid, wordt overtuigd van, en aangepord tot zijn plicht, en hij wordt meteen onderricht van zijn zondigheid en onmacht in het geestelijke, dat hij geen inbeelding moet hebben van zijn goede wil, geen moed moet hebben op zijn eigen krachten om daarin te werken, en aan de anderen kant niet moedeloos moet worden, omdat hij zijn zwakheid ziet, maar aangemoedigd moet worden, doordien God hem helpt, hem voorkomt met hem te bewegen, en krachtig in hem werkt, om die sterkte aan te grijpen, en daardoor te werken.

Tegenwerping 1.

XI. *Maakt zo'n medewerking God niet tot een oorzaak van de zonde?*

Ik antwoord, geenszins; want men moet onderscheid maken tussen de beweging in zichzelf, van verstaan, willen, zien, horen, spreken, werken, en tussen de veromstanding van die beweging als moetende geschieden naar Gods wet. De beweging in zichzelf natuurlijk, en als zodanig noch goed noch kwaad, maar veromstandigd met een wet, waarnaar zij ten opzichte van voorwerp, manier en tijd moet geschieden, zo wordt de beweging goed of kwaad. Als wij nu spreken van Gods medewerking, zo verstaan wij dat van de beweging in zichzelf, als natuurlijk; maar niet ten opzichte van de verdraaiing van die beweging, van de afleiding van de wet, en alzo niet van de kwaadheid in de beweging. Iemand kan oorzaak zijn van de beweging in een ander, en evenwel niet van de

kwaadheid, die daarbij is, of bijkomt. De overheid is oorzaak, dat de beul een dief geselt, maar niet van de wreedheid, die hij daarbij mocht begaan. Een speler is oorzaak van het geluid van de snaren, maar niet van de knersing des geluids, dat komt van de snaar. Een ruiter zijn paard voortdrijvende, is oorzaak van het voortgaan, maar niet van het hinken, dat is een gebrek in het paard. Zo ook hier; de natuurlijke beweging is van God, maar de mens bederft die door zijn inwendige wangestalte, en zo niet God, maar de mens is oorzaak van de zonde.

Tegenwerping 2.

Neemt deze voorkomende en bepalende medewerking Gods de vrijheid van des mensen wil niet weg?

Ik antwoord: geenszins; want de vrijheid van de wil bestaat niet in eveneenschap, onverschilligheid van doen of niet doen, maar in vanzelfsheid, uit zijn eigen keus, welbehagen of genegenheid iets te doen of niet te doen. Gods medewerking doet de mens werken, overeenkomstig zijn natuur, dat is door vrije willekeur; die komt Gods medewerking en des mensen wil wel overeen. God neigt de wil, en de mens wil zo.

3. De regering.

XII. Het derde deel van de Voorzienigheid Gods is de regering, waardoor God alle dingen in 't algemeen en ieder ding in 't bijzonder bestuurt tot de bij Hem vastgestelde einden. Dat God alle dingen zo regeert en bestuurt, leert Gods Woord overal. Zie Psalm 93:1, *De Heere regeert*. Efése 1:11. *Die alle dingen werkt naar de raad van Zijn wil*. Jes. 44:24. *Ik ben de HEERE, Die alles doet*.

In 't bijzonder kan men alle dingen tot deze vier hoofden brengen.

- (1) De zelfstandigheden.
- (2) De grootheid of kleinheid.
- (3) De goedheid of kwaadheid.
- (4) De uitkomsten van de zaken.

XIII. (1) Tot het eerste hoofd behoren de zelfstandigheden; deze zijn levende of levenloze.

a. De levende zijn verstandige of verstandeloze.

- De verstandige zijn engelen en mensen. God regeert de engelen, want die worden tot de dienst uitgezonden. Hebr. 1:14. God regeert de mens in al zijn doen en laten. Spr 16:1, 9. *De mens heeft schikkingen van het hart; maar het antwoord der tong is van den HEERE. Het hart des mensen overdenkt zijn weg; maar de HEERE stuurt zijn gang.*
- De verstandeloze schepselen zijn óf die een gevoelig leven hebben, óf alleen een groeiend leven.
- De Heere regeert alles wat gevoelig leven heeft, als de vogels. Matth. 6:26. *Aanziet de vogelen des hemels ... uw hemelse Vader voedt dezelve.* Dieren, 2 Kon. 17:25, 26. Hij zond leeuwen onder hen. God noemt de sprinkhanen, kever, kruidworm, rups: *Mijn groot heir, dat Ik onder u gezonden*

heb, Joël 2:25. De vissen van de zee. Joh. 21:6. Werpt het net ter rechterzijde van het schip, en gij zult vinden.

- De Heere regeert ook al wat groeiend leven heeft, als planten, bomen en kruiden. Psalm 104:14. Hij doet het gras uitspruiten voor de beesten, en het kruid tot dienst des mensen.

b. De Heere regeert alle levenloze schepselen: zon, maan, sterren, regen, hagel, sneeuw, donder, bliksem, wind, de bergen en al hun delfstoffen, zee en rivieren. Zie hiervan Psalm 148; Psalm 29:3; Jer. 10:13.

(2) Grote en kleine.

XIV. Tot het tweede hoofd behoren de dingen ten opzichte van hun grootheid of kleinheid. De grote dingen kunnen zichzelf alzo weinig als de kleine besturen, en hebben daarom de regering Gods nodig. De kleine dingen tot de minste toe regeert God in alle omstandigheden, toevallen en bewegingen; dat is tot verheerlijking van God, dat Hij, die alle dingen, ook de kleinste geschapen heeft, en door Zijn invloed doet bestaan, deze ook regeert, tot de noppen van de kleren, tot de schoenen aan de voeten, tot de haren des hoofds toe. Matth. 10:30. *Uw haren des hoofds zijn alle geteld.* Dan. 3:27. *De reuk des vuurs was door hun kleren niet doorgegaan. Zelfs waren de kleren niet gezengd van 't vuur.* Deut. 29:5 *Uw kleren zijn aan u niet verouderd, en uw schoen is niet verouderd aan uw voet.*

(3) Goede en kwade.

XV. Tot het derde hoofd behoren de zaken ten opzichte van haar goedheid of kwaadheid. Al wat goed is in natuur of genade is van de Heere. Jak. 1:17. *Alle goede gave en volmaakte gift is van Boven, van de Vader der lichten afkomende.*

Het kwaad is óf het kwaad van de straf óf van de zonde.

Het kwaad van *de straf* is van God; God zendt en bestuurt als een rechtvaardig Rechter of liefhebbend Vader het kwaad van de straf. Klaagl. 3:38, *Gaat niet uit de mond des Allerhoogsten het kwade en het goede.* Amos 3:6. *Zal er een kwaad in de stad zijn, dat de HEERE niet doet?*

Het kwaad van *de zonde* is niet van God; want:

- (a) Hij is heilig, Jes. 6:3. Licht, 1 Joh. 1:5. *Hij is een Rom.tssteen, Wiens werk volkomen is, want al Zijn wegen zijn gerichte; God is waarheid en is geen onrecht, rechtvaardig en recht is Hij.* Deut. 32:4. *Verre zij God van goddeloosheid, en de Almachtige van onrecht,* Job 34:10. *In Hem is geen onrecht,* Psalm 92:15.
- (b) God heeft het kwade verboden en zal het kwade straffen, zo is Hij dan geen oorzaak van de zonde. Dit verkondigen wij, dit betuigen wij met ganser harte voor de gehele wereld. Daarom blijkt het, dat het een laster is te zeggen dat de Gereformeerde kerk leert, dat God een Oorzaak is van zonde.

Nochtans is Gods regering omtrent de zonde; want anders was het gehele menselijke geslacht van de regering Gods onttrokken, omdat het zondig is in zijn daden. Dat Gods regering omtrent de zonde is, kan niet ontkend worden van iemand die Gods Woord gelooft, waaruit wij het middagklaar zullen tonen.

Van God is de natuurlijke bewegingen.

XVI. *Om de regering Gods omtrent de zonde wel te verstaan*, dan moet men in iedere zonde drie zaken aanmerken:

1. De natuurlijke beweging,
2. de onordelijkheid in die beweging,
3. en de besturing tot een goed einde.

1. Dat de natuurlijke beweging, op zichzelf aangemerkt, van God is, is in de tweede daad van de Voorzienigheid, namelijk *de medewerking*, getoond.

Dat de besturing van de zonde (3) tot een goed einde van God is, zullen wij terstond tonen.

2. Het misbruik van de mens.

Maar de onordelijkheid, het misbruiken van de invloeiende kracht Gods, het bederven van die, en ongeregdheid in de beweging, ten opzichte van de manier en be-oging, zo van binnen als van buiten, die is niet van God, maar van de mens zelf, nochtans is hij in het zondigen niet onafhankelijk; want hij verdraait de invloed, van welke hij in zijn beweging afhangt.

XVII. De regering Gods naast de zonde is:

- (1) naast het begin,
- (2) naast de voortgang,
- (3) naast het einde.

1. In het begin laat God de zonde toe, dat ze geschiedt. Psalm 81:13. *Dus heb Ik het overgegeven in het goeddunken huns harten, dat ze wandelen in hun overwegingen.* Hand. 14:16. *Welke in de verleden tijden al de Heidenen heeft laten wandelen in hun wegen.* God laat het zondigen toe, niet zo, dat Hij de zondaar van de wet ontslaat, door welke hij verbonden was; want dan zou God de zonde goedkeuren, en niet kunnen straffen; maar zo, dat God de zondaar niet verhindert, 't welk Hij wel doen kon en ook wel doet. Gen. 20:6. *Ik heb u ook belet van tegen Mij te zondigen, daarom heb Ik u niet toegelaten haar aan te roeren.* Dit is niet een leeg toezien, en maar slechts de zondaar te laten begaan; maar 't is toelating, die werkzaam is, wel niet op de zonde als het eigenste voorwerp, maar naast de omstandigheden, bestaande niet daarin, dat God de vrije wil van de zondaar geen geweld wil aandoen, met hem te dwingen van zijn wil af te staan; want, ook als God de zondaar verhindert, en niet toelaat te zondigen, gelijk wij in Abimelech terstond gezien hebben, zo neemt Hij de vrije wil niet weg; maar God werkt dan ook op de mens, overeenkomstig zijn natuur en doet hem naar zijn willekeur doen, dat hij doet, en laten dat hij laat; maar de werkzame toelating bestaat in deze volgende daden:

Vloeit in de beweging.

- (a) God komt voor, bepaalt en volhardt met zijn krachtige invloed in de mens, in zijn bekwaamheden en in zijn beweging, zodat hij werken kan en werkt, zich kan bewegen en zich beweegt.

- (b) God laat gelegenheden voorkomen, die de mens recht gebruiken zou, indien hij volmaakt was, en nu nog verbonden is wel te gebruiken; maar door zijn verdorvenheid misbruikt hij die. Davids lust werd ontstoken door het zien van Bathseba, 2 Sam. 11:2. Achabs toorn ontstak op het woord van de profeet Elia, 1 Kon. 21:20. De begeerlijkheden ontvonken zelfs door de wet. Rom. 7:8. *De zonde oorzaak genomen hebbende door het gebod, heeft in mij alle begeerlijkheid gewrocht.*
- (c) God weigert rechtvaardig en vrijelijk nieuwe genade, als de mens in gelegenheden tot zondigen komt, en wil de mens, nu tot de zonde geneigd, geen kracht geven om de zonde te weerstaan, maar laat hem in zijn wangestalte, waardoor hij bekwaam en geneigd is allerlei zonden te bedrijven. Jer. 16:13. *Aldaar zult gij andere goden dienen, dag en nacht, omdat Ik u geen genade zal geven.*
- (d) God onttrekt wel door een rechtvaardig oordeel over de verleden zonden zijn weerhoudende kracht, die Hij gewoon was naast hem te oefenen, en laat de zondaar aan zichzelf. 2 Kron. 32:31. *Als de gezanten bij hem waren, verliet hem God, om hem te verzoeken.*
- (e) God geeft door een rechtvaardig oordeel de zondaar wel over aan zijn eigen begeerlijkheden, en straft alzo zonden met zonden. Rom. 1:28. *Gelijk het hun niet goed gedacht heeft God in erkentenis te houden, zo heeft hen God overgegeven in een verkeerde zin, om te doen dingen, die niet betamen.* 2 Thess. 2:10, 11. *Daarvoor dat zij de liefde tot de waarheid niet aangenomen hebben, om zalig te worden. En daarom zal hun God zenden een kracht der dwaling, dat zij de leugen zouden geloven.* 2 Sam. 16:11. *Laat hem geworden, dat hij vloeke, want de HEERE heeft het hem gezegd.*
- (f) God laat de duivel los om al zijn krachten op een mens in te spannen, die hem dan als een tol door middel van zijn ontvonkte begeerlijkheden omdrijft van de ene zonde tot de andere. 1 Sam. 16:14. *De Geest des HEEREN week van Saul, en een boze geest van de HEERE verschrikte hem.* 1 Kon. 22:22. *Gij (boze geest, duivel) zult overreden, en zult het ook vermogen, gaat uit, en doet alzo.*
- (g) God verstokt en versteent het hart van de zondaar, en laat hem zonder gevoel in de zonde voortgaan. God zelf gebruikt die woorden, en zegt dat Hij dat doet. Exod. 7:3, 13. *Ik zal Farao's hart verharden. Farao's hart verstokte.* Dit verharden is niet een instorting van enige kwade of zondige gestalte, maar een heilige, verborgen werking, op een buitengewone wijze gewone misbruikte gaven onttrekkende, Zichzelf geheel verbergende, zodat er geen indruk of gevoel is van God en het geweten, de zondaar aan zijn eigen woedende lusten overgeevende, en de duivelen op hem loslatende, in welke staat de zondaar niet anders kan dan zondigen, en door gedurig zondigen verhard wordt. Daarom wordt 't geen Exod. 7:3 Gode wordt toegeschreven, Faraö toegeschreven. Exod. 8:15. *Toen nu Faraö zag, dat er verademing was, verzwaarde hij zijn hart.*
Alzo is Gods regering naast de zonde in het begin.

(2) In de voortgang bepalende de zonde.

XVIII. 2. Gods regering is ook naast de voortgang van de zonde. God stelt maat, tijd, paal, zover en verder niet, zo hoog en hoger niet, zo lang en niet langer. Dit zien wij in Laban: Gen. 31:29. *Het ware in de macht van mijn hand aan ulieden kwaad te doen; maar de God van ulieder vader heeft tot mij gisteren nacht gesproken, zeggende: Wacht u van met Jakob te spreken of goed, of kwaad.* Ezau trekt uit om Jakob te doden, maar hij

moet kussen, Gen. 33:4. Bileam wil vloeken, en het loon van de ongerechtigheid verdienen, maar hij moet telkens zegenen, Num. 24. De duivel wilde Job gaarne van kant hebben, maar de Heere bepaalde telkens zijn loslating. Job 1:12. *Alleen aan hem strekt uw hand niet uit.* Job 2:6 *Doch verschoon zijn leven.*

(3) In het einde: besturende de zonde tot een goed einde.

XIX. 3. Gods regering is ook over het einde van de zonde, die besturende of tot betoning van zijn rechtvaardigheid, of van zijn genade, lankmoedigheid of barmhartigheid, of tot nut van zijn kinderen om hen klein te houden en voorzichtig te maken. Gen. 50:20. *Gij wel, gij hebt kwaad tegen mij gedacht, doch God heeft het ten goede gedacht; opdat Hij deed, gelijk het te deze dage is, om een groot volk in het leven te behouden.* Jes. 10:5, 6, 7, 12. *Wee de Assyriër, die de roede mijns toorns is, en mijn grimmigheid is een stok in hun hand! Ik zal hem zenden tegen een huichelachtig volk ... Hoewel hij het zo niet meent ... maar hij zal in zijn hart hebben te verdelgen. Dan zal Ik te huis zoeken de vrucht van de grootsheid van het hart van de koning van Assyrië.* 1 Tim. 1:16. *Maar mij is barmhartigheid geschied, opdat Jezus Christus in mij, die de voornaamste (van de zondaren) ben, al Zijn lankmoedigheid zou betonen.*

Deze einden vloeien niet uit de natuur van de zonde, ook neemt God niet dan eerst voor, die goede uitkomsten uit de zonde te trekken, als ze begaan is; maar God, voorgenomen hebbende Zich zo te verheerlijken, en zijn kinderen zulke nuttigheden toe te voegen, gebruikt de boosheid des mensen op een heilige wijze, tot uitvoering van die einden. Gelijk de zon niet besmet wordt door de invloeiing in een stinkend aas, zo blijft God heilig en Hij werkt heilig omtrent de zonde in 't begin, voortgang en einde, terwijl mensen en duivelen de zonde bedrijven. God gebruikt de zondaren als beulen, leeuwen en beren, om door hun woeden zijn oordelen uit te voeren, en slaat also met een kromme stok rechte slagen.

De voorzienigheid gaat over de uitkomsten.

XX. Tot het vierde hoofd van de dingen, waarover de Voorzienigheid Gods gaat, behoren de uitkomsten van de zaken; die zijn: noodzakelijke of gebeurlijke (=toevallige). Ook die door de vrije wil des mensen geschieden. Ook de uitkomst des oorlogs, het huwelijk en de dag van de dood.

De vastgestelde orde.

1. Sommige uitkomsten zijn vast en noodzakelijk, door de wet en de orde in de natuur gesteld, gelijk de loop van de zon, maan, sterren verduisteringen, eb en vloed, dat het vuur zich verheft naar boven, en het zware naar beneden. Deze alle regeert God. Zie: Psalm 104:19, 20. *Hij heeft de maan gemaakt tot gezette tijden, de zon weet haar ondergang. Gij beschikt de duisternis, en het wordt nacht.* Psalm 119:91. *Naar uw ordeningen blijven zij nog heden staan, want zij alle zijn uw knechten.*

Doch God kan deze vaste koers verhinderen, en anders bewegen dan volgens de loop van de natuur geschieden zou. De Heere deed op het gebed van Jozuua zon en maan stilstaan Jozua 10:13 en op de begeerte van Hizkia tien graden teruggaan, 2 Kon. 20:11. De Heere deed het ijzer zwemmen, 2 Kon. 6:6. Bewaarde de drie jongelingen onbezeerd in de vurige oven, Dan. 3:25. Ook hebben de profetieën een vaste en verzekerde vervulling, die

God niet wil, en schepselen niet kunnen veranderen. Matth. 26:54. *Hoe zouden dan de Schriften vervuld worden, die zeggen, dat het alzo geschieden moet?*

De gebeurlijke.

2. Sommige uitkomsten zijn gebeurlijk, niet ten opzichte van God, zo geschiedt er niets tot het allerminste toe **bij geval**, want Zijn raad bestaat, en Hij doet al Zijn welbehagen: maar zij zijn gebeurlijk, en ten opzichte van de tweede oorzaken te welke opzichte zij anders hadden kunnen uitvallen, en ten opzichte van de connectie of samenknoping van de oorzaken met haar gevolgen, naar welke zij niet samen te brengen, te besturen, en te verwachten waren. Doch God regeert alle die gebeurlijke uitkomsten door een vaste en onverhinderlijke uitvoering naar zijn voornemen en wil. Dit blijkt uit de onverhoedse doodslag, in welke de Heere de gedode die slag had doen ontmoeten, Deut. 19:5 Exod. 21:13.

Is er wel wat gebeurlijker dan het lot? Nochtans regeert God dat, en doet het uitvallen naar Zijn wil. Spr 16:33, *Het lot wordt in de schoot geworpen, maar het gehele beleid daarvan is van de HEERE.* Gelijk het bleek in het treffen van Jonas door 't lot, Jona 1:7, en van Jonathan, 1 Sam. 14:42. Wat is er gebeurlijker, dan het vallen van een musje van het dak, dan het vallen van een haar van het hoofd? Nochtans God bestuurt dat. Matth. 10:29, 30. *Niet een van deze zal op de aarde vallen zonder uw Vader. En ook de haren des hoofds zijn alle geteld.*

Die door de vrije wil des mensen geschieden.

3. God regeert ook alle handelingen, die door de vrije wil des mensen geschieden. God neemt de vrijheid van de wil niet weg, dwingt de mens niet iets tegen wil en dank te doen, maar Hij neigt en bestuurt die, 't zij door inwendige buiging, 't zij door uitwendige omstandigheden en gelegenheden, zodat de mensen die zaken, welke God besloten heeft, uit zijn eigen willekeur en genegenheid uitwerkt. Dit zien wij:

Psalm 33:15. *Hij formeert van hun van aller hart.*

Spr. 16:1, 9. *Het antwoord van de tong is van den HEERE. De HEERE stuurt zijn gang.*

Spr. 21:1. *Hij neigt het hart koningen tot al wat Hij wil.*

Filip 2:13. *God werkt het willen.*

De uitkomsten van de oorlog.

4. God bestuurt de uitkomsten van de oorlog, zendt het ene volk tot straf van het andere, of van beide; geeft de overwinning niet altijd aan de sterkste in getal, aan de verstandigste, aan de dapperste, maar aan degene, aan welke Hij wil.

Deut. 32:30. *Hoe zou een enige duizend jagen, en twee tienduizend doen vluchten?*

2 Kron. 14:11. *'t Is niets bij U te helpen, hetzij de machtige, hetzij de krachteloze.*

Psalm 33:16, 17. *Een koning wordt niet behouden door een groot heer; een held wordt niet gered door grote kracht. Het paard feilt ter overwinning.*

Spr. 21:31. *Het paard wordt bereid tegen de dag des strijds; maar de overwinning is des HEEREN.*

Hiertoe dienen alle plaatsen, in welke God gezegd wordt het ene volk te verkopen, te geven in de hand van het andere, of te verlossen, Richt. 3:8 en Richt. 6:1.

De huwelijken.

5. God bestuurt ook het huwelijk, en brengt ieder tot zijn weer wederhelft, sommigen voegt Hij te samen in toorn tot straf van hun zonden; sommigen tot kastijding; sommigen tot elkaars verkwikking naar ziel en lichaam; al die vreemde wegen en wonderlijke voorvallen omtrent het huwelijk, zijn onnaspeurlijk, nochtans God stuurt dat alles naar Zijn vast voornemen, en aan sommige huwelijken hangen voorzienigheden zo lang de wereld zal staan.

Gen. 24:12-14. *HEERE! doe ze mij nog heden ontmoeten ... die Gij uw knecht Izak toegewezen hebt.*

Spr. 19:14. *Een verstandige vrouw is van den HEERE.*

Matth. 19:6 *Hetgeen God samengevoegd heeft.*

De dag des doods.

6. God bepaalt eens ieders leeftijd: eerder zal hij niet sterven, langer zal hij niet leven, op zo'n plaats, op zo'n wijze, zal hij sterven, als het God besloten heeft; zo lang zal God hem voedsel en deksel geven, zo lang zal God zijn lichaam in staat bewaren, als zijn uurtje gekomen is, en dan zullen alle dokters van de wereld zijn leeftijd niet één uurtje kunnen verlengen.

Hand. 17:26. *Bescheiden hebbende de tijden te voren verordend, en de bepalingen van hun woning.*

Job 14:5. *Omdat zijn dagen bestemd zijn, het getal van zijn maanden bij U is, en Gij zijn bepalingen gemaakt hebt, die hij niet overgaan zal.*

Psalm 39:6. *Zie, Gij hebt mijn dagen een handbreed gesteld.*

Dus hebben wij gezien dat alles, geen ding uitgenomen, door God naar zijn besluit bestuurd wordt; doch God voert alles doorgaans door middelen uit, en heeft de mens aan die gebonden; wanneer hij die wel gebruikt, zo zegent God doorgaans zijn verordening. Een godloze landman, die zijn land wel bereidt, maait doorgaans schone vruchten, en een Godzalige, die de bearbeiding versloft heeft, zal met ledige handen toezien; maar als een Godzalige zijn best doet, zo zegent God wel zijn kleine middeltjes; als men de middelen niet wil gebruiken, en evenwel een einde begeert, dan verzoekt men God.

XXI. Deze leer van de Voorzienigheid Gods is van grote nuttigheid voor degenen, die ze wel gebruiken. De blinde, natuurlijke, onbekeerde mens kan hier geen nuttigheid uit trekken, nergens kan hij troost uit halen; al ziet hij, al gelooft hij de Voorzienigheid Gods, al wil hij zich daarmee sterken, als hem een bijzondere tegenheid ontmoet, hij kan niet; hij heeft geduld door dwang, omdat hij anders niet kan; hij zet zich neer op een *fatum Stoïcum* (stoïcijns noodlot): dat heeft zo moeten zijn, daar is niet tegen te doen, en tracht alzo te willen zoals hij kan, als hij niet kan zo hij wil. Hoe zou een onbekeerde zich met de voorzienigheid Gods kunnen troosten, daar God tegen hem is, en alles tot zijn verderf hem overkomt, zo hij niet bekeerd wordt; daarom is ze hem tot een schrik.

De Voorzienigheid is van grote nuttigheid.

XXII. Maar alle nuttigheid die hierin is, is voor de kinderen van God; hoe klaarder zij hun deel aan God kennen, hoe meerder ze nuttigheid uit de Voorzienigheid Gods kunnen trekken. Komt dan gij allen, wiens grote, inwendige, aanhoudende droefheid is over de zonde; die 't oog gedurig wendt naar de Heere Jezus, om door Zijn bloed gerechtvaardigd te worden, wiens verlangen is naar de gemeenschap met God, die 't daarop zetten om de

Heere lief te hebben, te vrezen, te gehoorzamen, al is 't met veel duisterheden en zonden gepaard; komt, zeg ik, zet u een weinig bij mij neer, luistert toe, en laat mijn woorden in uw oren en harten ingaan.

Zich te gewennen aan haar beschouwing.

XXIII. 1. Gewent u door veel denken, door veel opmerken, door veel werkzaam geloven de hand van God in alles te zien, Gods onderhouding, medewerking en regering, zo in de schepselen en hun bewegingen te beschouwen; gelijk men de zon door het glas in de kamer ziet stralen. Ziet gij de zon des morgens opgaan, ziet gij 's nachts de heldere maan en fonkelende sterren in haar loop omdraaien, ziet gij alles uit de aarde voortkomen, let gij op alles wat in de wereld omgaat, en ziet gij oorlog, overwinning en nederlaag, vrede, buitengewone veranderingen en omkeringen; en gij zelf, zijt gij gezond of ongezond, zijt gij gedurig in tegenspoed, en komt het ene kruis op het andere, of komt er uitredding en voorspoed, zijt gij arm of rijk, is een mens u vriendelijk of ziet hij u stuurs aan, en spreekt u hard toe, helpt en verkwikt iemand u, of keert hij u de nek toe, legt hij u lagen, en kant zich tegen u, spreekt men wel of kwalijk van u; in één woord: alles, van het meeste tot het minste toe, het is alles door de besturing van God: gewent u toch gedurig om Gods hand in elke zaak levend te zien.

't Is niet genoeg dat te kunnen zeggen, en dat alles als waarheid te geloven, dat zal niet veel kracht op 't hart hebben; maar ik bid u, tracht door een gedurige werkzaamheid, door gedurig levend voorstellen en zien, u aan die waarheid te gewennen, Gods hand zo gedurig te zien werken in en door de tweede oorzaken alsof zij er niet waren, en God het alleen onmiddellijk werkte, en tracht door die gedurige werkzaamheid een hebbelijke gestalte te verkrijgen, zodat het u klaar is en gemakkelijk valt God te zien werken. Geloof mij, daar steekt al meerder werk in om dat te leren, dan wij wel denken zouden; ons atheïstisch en aards hart leidt ons gedurig van dat beschouwen en erkennen af, een donkere nevel is ons hinderlijk; daarom zet er u toe, bidt om veel licht, om opmerking en zijt in dat beschouwen gedurig doende, en gij zult bevinden, wat grote nuttigheid het uw ziel aan alle kanten zal toebrengen; maar wacht u, te diep te treden in het hoe; hoe God alles onderhoudt, meewerkt en bestuurt, dat zou u bederven, want het is ondoorgrondelijk; maar geloof en ziet de zaak zelfs telkens met nieuwe opmerking, spreekt daarvan en toont dat aan anderen, en gij zult zien dat gij troostelijker en heiliger door de wereld zult gaan.

Gods hand in alles te zien.

XXIV. 2. Blijft niet alleen in de daden van de Voorzienigheid staan, maar gewent u om er Gods hoogheid, macht, wijsheid, rechtvaardigheid, goedheid in te zien, die met verwondering en blijdschap goed te keuren. Alle schepselen zijn Zijne, alle beweging is van Hem, Hij regeert alles in de hemel en op aarde, hoe groot het gebouw is, hoeveel schepselen, kleine en grote, daarin zijn, hoe verscheiden ook alle bewegingen zijn; laat deze erkentenis in u een ootmoedige vrees en ontzag verwekken. Is Hij niet de Heere, alleen de Heere, heeft Hij niet alles in zijn hand om het voor en tegen u te gebruiken; zijn alle schepselen zijn knechten niet, die op de wenk van hun Heere passen? Ontziet u dan voor Hem, bukt voor Hem neer in vrees, Roept uit: *De Heere is God, de Heere regeert.* Dit eist God: Jer. 5:22. *Zult gij Mij niet vrezen? spreekt de HEERE; zult gij voor mijn aangezicht niet beven? die van de zee het zand tot een paal gesteld heb.* O, hoe zoet is het in de beschouwing van de alles werkende God zich neer te buigen en Hem aan te bidden!

Niet van de tweede oorzaken af te hangen.

XXV. 3. Hangt nu niet meer af van de tweede oorzaken, steunt nu niet meer op uw goederen, kracht, wijsheid en bekwaamheid; ziet nu niet op vrienden of vijanden; rust nu niet op schepen, sterkten en soldaten; ziet nu zo niet uit naar deze en gene mensen of middelen, alsof men het van hen verwachtte; als God wil, zo blaast Hij in al uw afhangen en verwachten van de middelen. Hij keert het wel alles om: wat u meent uw behoud te zullen zijn, dat wordt uw verderf, en wat uw verderf scheen wordt uw behoud. De schepselen kunnen immers zich noch reppen noch roeren dan door de invloed van zijn kracht, wat zullen ze u dan geven of nemen? Waarom ziet u dan naar hen om, daar toch elkeen zegt: 't is bij mij niet! En ook is 't afgoderij en afwijking van God op schepsels hulp te rusten. Jer. 17:5, 7. *Vervloekt is de man, die op een mens vertrouwt, en vlees tot zijn arm stelt. en wiens hart van de HEERE afwijkt! Gezegend daarentegen is de man, die op de HEERE vertrouwt!*

Leer toch deze grote les; laat die, welke God niet kennen, naar schepselen en middelen omzien, en daarvan afhangen: maar gij, verwacht alles van de Heere in het zorgvuldig gebruik van de middelen, als middelen, en ziet door alle schepselen heen op God, dat baart een bestendige en sterke gestalte van het hart. Psalm 125:1. *Die op de HEERE vertrouwen, zijn als de berg Sion, die niet wankelt, maar blijft in eeuwigheid.*

Geen schepselen te vrezen.

XXVI. 4. Vreest nu geen schepselen, want zij kunnen zich noch reppen noch Rom.eren. God alleen regeert en bestuurt hen; gaan ze op u aan, God zendt ze, bepaalt ze, zij kunnen niet dan Gods wil uitvoeren; God verhindert ze. God doet ze weer weggaan. Wie vreest een zwaard, stok of steen, als ze op de aarde liggen, en in niemands hand zijn om hen te bewegen? Willen ze vloeken, zij moeten zegenen; willen ze lasteren, zij moeten prijzen; willen ze doden, zij moeten kussen, als God wil dat ze het doen. Zo God voor ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Rom. 8:31. En Hij is voor u kinderen van God; wat vreest gij dan? Alle vijanden zijn maar als een ijselijk mom-aangezicht voor eens vriends aangezicht. Job 34:29, *Als hij stilt, wie zal dan beroeren?* Daarom: *Vreest u niet voor degenen die het lichaam doden*, Matth. 10:28. Hoe stil is een ziel, die de vijanden beschouwt, zittende in de schuilplaats des Allerhoogsten, en vernachtende in de schaduw des Almachtigen! Psalm 91:1.

Niet wraakgierig.

XXVII. 5. Wees niet toornig en wraakgierig tegen degenen, die u kwaad doen, want de Heere had het geboden; 2 Sam. 16:11. *Wie spreekt wat, zo de Heere het niet gebiedt?* Klaagl. 3:37. 't Is waar, zij doen het uit boosheid, maar de Heere gebruikt hun boosheid tot een roede om u te kastijden en te slaan. Jes. 10. Zo moet men dan met de hond op de geworpen steen niet bijten, maar hoger zien op de hand desgenen, die ze gebruikt tegen ons, en ons wachten tegen de Heere te morren, want wraakgierig of toornig te zijn tegen het middel, is zich kanten tegen die het gebruikt. Ziet dan nooit een kwaaddoende mens alleen aan, alsof hij onafhankelijk werkte, *maar hoort de roede, en Wie ze besteld heeft*, Micha 6:9. En keert u tot Degene, Die u slaat, Jes. 9:12.

Lijdzaam.

XXVIII. 6. Bezit nu uw zielen in uw lijdzaamheid, die hebt gij van node. 't Kwaad komt u niet bij geval over, al geschiedt het door mensen; ja al is uw eigen onwijsheid en zonde de oorzaak daarvan, zo is het toch van de Heere, die had het over u bestemd, die bepaalt het, die voert het uit. Zegt dan met een stille onderwerping: Hij zal volbrengen, dat over mij bescheiden is, Job 23:14.

- (a) Is Hij niet volstrekt de soevereine Heere? Gunt u Hem dat niet? Bent u niet blij dat Hij het is? Zou u Hem niet verdedigen, als iemand zijn volstreekte heerschappij te na kwam? Wilt u dan, dat de schakel van zijn Voorzienigheid om uwentwil brak? Zou u willen dat niet zijn wil over u, maar uw wil over Hem heerste? En zo niet, hoe durft u dan tegen Hem kikken? Houdt u dan stil, en laat Zijn wil volkomen over u uitgevoerd worden, omdat het Zijn wil is.
- (b) Is hij niet uw Vader? Heeft Hij u niet van eeuwigheid liefgehad? En ziet, in liefde zond Hij u dat kwaad toe. *Hij kastijdt die Hij liefheeft*, Openb. 3:19. Hij heeft medelijden met u, Hij ontfert zich over u, Hij is bij u in de verdrukking, Hij kent uw benauwdheid, Hij ziet uw tranen, Hij hoort uw geroep, Hij zal u redden op Zijn tijd en op Zijn wijze.
- (c) En de uitkomst zal zijn tot meerder verheerlijking van Zijn macht en van Zijn getrouwheid, van Zijn goedheid, en u zult daardoor nederiger van hart en heiliger worden; en naardat de verdrukkingen overvloediger zullen geweest zijn, zullen de vertroosting en overvloediger zijn.
- Daarom verloochent uzelf, en neemt uw kruis op, en volgt Jezus na, Matth. 16:24. Zijt niet gemelijk, en verwerpt de tucht des Heeren niet. Wees niet verdrietig over zijn kastijding. Spr. 3:11. *Zwijgt de Heere en verbeidt Hem*, Psalm 37:7. En zegt met David: Psalm 39:10, *Ik zal mijn mond niet open doen, want Gij hebt het gedaan*. Geeft u als leem in de hand van uw Maker, en laat Hij u vormen, zoals het Hem behaagt. Hij zal u leiden door zijn raad, en daarna zal Hij u in heerlijkheid opnemen, Psalm 73:24. Is 't dan niet wel, of Hij u door een droevige of blijde weg geleid heeft? Zalig is zalig.

Dankbaar.

XXIX. 7. De Voorzienigheid Gods wèl te gebruik en, dat maakt zonderling dankbaar, dat leert al het goede, 't welk gij ontvangt naar ziel en lichaam, tot de Heere als de enige Gever te brengen; dat doet Gods goedheid, trouw en weldadigheid zien; dat maakt blij, dat doet God loven en prijzen, aan anderen zijn deugden vertellen en zich met een gewillig hart God ten dienste stellen. Hij heeft het immers gegeven, en dat soms zo opmerkelijk, en op zo'n bewonderenswaardige wijze, en 't was enkel uit liefde; omdat het dan uit God is, zo moet het ook wederom tot Hem keren. *Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid*, Rom. 11:36. Dankt God in alles, 1 Thess. 5:18. Volgt David gedurig na, zeggende: *Looft de Heere mijn ziel! en vergeet geen van Zijn weldaden*, Psalm 103:2. O hoe zoet is het zijn vorige benauwdheid, de hulpeloosheid, de onwaardigheid om iets te ontvangen, te herdenken, en dan te zien, dat de Heere aan ons denkt, dat Hij zelf verlost, en de begeerte geeft, en daarover God te verheerlijken, en zich in Hem te verblijden!

Stil vertrouwen.

XXX. 8. Hierdoor verkrijgt de ziel een goed toevorst, en een stil vertrouwen op God ten opzichte van het toekomstige; de driftige begeerten naar het lichamelijke worden ingetoomd; het kruis wordt niet gevreesd, het omzien naar deze en gene middelen, om die

heftig, onmatig en zondig te gebruiken, houdt op; men geeft het de Heere in de hand, en is tevreden zoals Hij het maakt, want men weet dat het wèl zal zijn. *Wentel uw weg op de Heere, en vertrouw op Hem, Hij zal het maken.* Psalm 37:5. *Hij zorgt voor u,* 1 Petrus 5:7. Hij zal het voor u voltooien, Psalm 138:8. Ziet, zulke nuttigheden zijn uit de Voorzienigheid Gods te halen; daarom: *Wie is wijs? die neme deze dingen waar; en dat ze verstandelijk letten op de goedertierenheden des Heeren,* Psalm 107:43. *Wie is wijs? die versta deze dingen; wie is verstandig, die bekenne ze,* Hos. 14:9.

Hoofdstuk 12

Van het Verbond der Werken.

In het achtste hoofdstuk hebben wij Adam vertoond in zijn uitnemende, heilige en heerlijke natuur; nu zullen wij hem u voorstellen als staande met God in een *Verbond*, namelijk *der werken*. Aan de kennis daarvan is veel gelegen, want die hierin dwaalt, of dit Verbond der Werken ontkent, zal niet wel het Verbond der Genade verstaan, en lichtelijk dwalen in de borgtocht van de Heere Jezus, en bijzonder lichtelijk ontkennen, dat Christus door zijn dadelijke gehoorzaamheid voor de uitverkorenen recht tot het eeuwige leven verworven heeft; gelijk wij zien in verscheidene partijen, die om hun dwalingen in het laatste, het eerste ontkennen, daarom is hij, die het Verbond der Werken ontkent, met recht verdacht te houden, dat er ook wat hapert omtrent het Verbond der Genade.

Beschrijving.

II. *Het Verbond der Werken is een overeenkomst tussen God en het menselijke geslacht in Adam, in welke God de eeuwige zaligheid belooft, onder voorwaarde van gehoorzaamheid, en de eeuwige dood dreigt, indien hij niet gehoorzaamde, welke belofte en voorwaarde Adam aannam.*

Hierover is de vraag: *Of tussen God en het menselijke geslacht in Adam zo'n verbond gemaakt is?*

Wij zeggen ronduit: *ja*.

Al vereist de orde van een zaak te verhandelen, dat men eerst zie of er zo'n zaak is, en dan hoedanig zij is, zo is 't hier evenwel nodig, dat wij eerst de natuur van dit Verbond inzien, omdat de waarheid van het zijn van zo'n Verbond uit zijn natuur hoofdzakelijk bewezen moet worden. Dus moeten wij de sluitreden zoeken.

Eerste bewijs. *Omdat alle voorwaarden van en verbond daar zijn.*

Als God Adam een wet, welker inhoud een en 't zelfde is met die van de Tien Geboden, gegeven heeft; de eeuwige zaligheid, die Christus in het Verbond der Genade voor de uitverkorenen verworven heeft; beloofd heeft: de boom der kennis des goeds en des kwaads tot een beproefteken, en de boom des levens tot een sacrament van het leven gesteld heeft, en Adam én de belofte én de voorwaarde aannemende, zich aan God verbonden heeft, zo is er tussen God en Adam een Verbond der Werken; nu, dit alles is waar, dienvolgens is er zodanig een Verbond.

Partijen. Die eerste is God, als soeverein, als heilig, als goed.

III. Eerst zullen wij zien de ene Partij en zijn werk, en daarna de andere en zijn werk.

De ene partij is God, die in dit Verbond voorkomt:

- (a) Als de eerste, de eeuwige, de opperste, de soevereine Heere, die macht heeft over zijn schepselen, om hetzelfde voor te schrijven, te gebieden, te beloven wat Hij wil. Hij is de enige Wetgever, Jak. 4:12.

- (b) Als heilig en rechtvaardig, die niet dan in de heiligheid van het redelijke schepsel behagen kan hebben, en onheiligheid niet ongestraft kan laten.
- (c) Als oneindig goed, en lust hebbende zijn goedheid aan de mens mee te delen. Zijn verbondswerk is:
 - (1) Een wet te geven.
 - (2) Zaligheid te beloven en verdoemenis te dreigen.
 - (3) Te stellen een verzegelende boom en een proefboom.

(1) God heeft aan Adam een wet gegeven

IV. De eerste zaak, die te bewijzen is, is dat God aan Adam een wet gegeven heeft, en zo'n wet, wier inhoud een is met de wet van de tien geboden. Een wet is een regel van des mensen inwendige gestalte en daden, door God gegeven, lerende wat goed en kwaad is, en door haar Goddelijk gezag de mens verbindende tot gehoorzaamheid.

Des mensen verstand, de rede, laat ze volmaakt zijn, laat ze het recht zo bevatten als de wet het eist, is geen regel van goed en kwaad. Een zaak is niet goed of kwaad, omdat de rechte rede dat zegt; de rechte rede verbindt de mens niet tot gehoorzaamheid, die is alleen een middel om én wet én verbintenis te kunnen kennen en erkennen; maar de Goddelijke wet en het Goddelijk gezag is de regel van goed en kwaad, en verbindt tot gehoorzaamheid.

... welke voortkomt uit Zijn wil.

Ik zeg: God heeft de mens een wet gegeven. 't Komt Hem alleen toe dit te doen; de bedenking is: Of de wetten, die God geeft, voortkomen uit Gods natuur of vrije wil? Ik antwoord: zij komen voort uit de wil Gods, overeenkomstig zijn natuur. Zij komen voort, niet uit de wil van eveneensheid of onverschilligheid, alsof God het tegendeel kon gebieden, namelijk, God en zijn naasten te haten, en dat toorn, nijd, haat, wraakgierigheid, hovaardigheid en andere zonden de heiligheid zouden zijn, en dat God op de zonde de eeuwige gelukzaligheid zou kunnen beloven, dat strijdt tegen Gods natuur, en zo ook tegen zijn wil; gelijk ook, dat Hij een redelijk schepsel kon laten zonder wet.

Bewijs 1.

V. Dat God Adam een wet gegeven heeft, blijkt aldus: 1. Rom. 2:14, 15. *Deze (Heidenen) de wet niet hebbende, zijn zichzelf een wet: Als die betonen het werk van de wet, geschreven in hun harten.* Indien de mensen na de val zelfs een wet in hun harten hebben ingeschreven, en alzo zichzelf een wet zijn, hoewel onvolmaakt en duister, veel meer heeft Adam in de staat van de volmaaktheid een wet gehad. De reden van gevolg is, omdat de wet van de natuur vloeit uit de kennis Gods. Adam nu had veel meer en klaarder kennis van God, dan de Heidenen na de val, zo ook dan een volmaakter wet. Ook is de kennis van de wet en de gelijkvormigheid met die wet een volmaaktheid van des mensen natuur; na de val is hij de beste, die meest van die kennis en gelijkvormigheid heeft. Zo heeft dan de volmaakte Adam een klaarder kennis van, en gelijkvormigheid met de wet gehad, en zo dan een wet.

Bewijs 2.

Rom. 8:3, 4, *Want hetgeen der wet onmogelijk was, omdat zij door het vlees krachteloos was, heeft God, zijn Zoon zedende in gelijkheid des zondigen vleses, en dat voor de zonde, de zonde veroordeeld in het vlees. Opdat het recht van de wet vervuld zou worden in ons.* De apostel stelt vast, dat er een wet is, die alle mensen raakt, en dat die wet in zichzelf kracht heeft, om de mens, die ze volmaakt vindt, te rechtvaardigen. Hij verklaart, dat die wet krachteloos is, en dat het der wet onmogelijk is te rechtvaardigen; de reden is, omdat ze door het vlees, dat is, door de zonde krachteloos is geworden; daar overtreding van de wet is, daar kan ze niet vrijspreken van overtreding, want de wet is de waarheid. Is de wet dan krachteloos geworden, zo is ze eens in kracht geweest; nu, dit is nooit geweest na de val, daarom dan vóór de val, toen daar geen zonde was.

Uit Gods en des mensen natuur.

3. De natuur van God en van Adam vereisen, dat Adam een wet had. God is door Zijn natuur de Eerste, de Opperste, en alle eer en dienst waardige Heere. Zo ras als er een schepsel is, zo is Hij boven dat schepsel, en dat schepsel is onder Hem, en zo ook het redelijke schepsel, de mens; niet alleen omdat Hij deze geschapen heeft, of omdat Hij met de mens in een verbond is getreden, of omdat de mens gezondigd heeft, maar bijzonderlijk door Gods natuur, omdat Hij Jehovah is; en Adam, omdat hij een schepsel was, zo moest hij in alles afhangen van zijn Maker, anders was hij zelf God; men kan de natuur des schepsels niet begrijpen, anders dan afhankelijk. Is dan Adam van God afhankelijk, zo is hij dat niet alleen in zijn wezen, maar ook in zijn bewegingen, niet alleen in die, welke hij met de dieren algemeen heeft, maar ook in zijn redelijkheid, waardoor hij verstandig zijn werk doet. Is God door Zijn natuur de Opperste, en onafhankelijk, en dit Hem toekomende, dat Hij geëerd, gediend, gevreesd wordt; Jer. 10:7 en is de mens afhankelijk in zijn natuur, daden en redelijkheid, zo had dan de mens in zijn volmaaktheid een band, een regel, waarnaar zijn natuur en daden bestuurd moesten worden, dat is een wet. Deze wet was in Adams natuur, zodat hij als een onwetende niet behoefde na te speuren, wat hij doen en laten moest, of als een zwakke bekommerd moest zijn, dat hij niet elders door zijn begeerlijkheden afgetrokken werd, want een kennis van en gelijkvormigheid met de wet was in zijn natuur ingedrukt.

Tegenwerping 1.

VI. *De rechtvaardigen is de wet niet gezet, maar de onrechtvaardigen, 1 Tim. 1:9.*

Ik antwoord; de wet kan men aanmerken, óf als een beminnelijke, verbindende regel, óf als een dwingende toom door vrees en schrik van de straf. De rechtvaardigen hebben de wet als een beminnelijke, verbindende regel, erkennen met blijdschap, dat ze daaronder zijn; maar zij zijn vrij van de verschrikkende dwang, want de volmaakte liefde drijft de vrees buiten, 1 Joh. 4:18. Maar de onrechtvaardigen zijn onder de verschrikkelijke dwang van de wet, eisende de straf over hun daden. *Oderunt peccare boni virtutis amore; oderunt peccare mali formidine poenoe:* De goeden willen niet zondigen uit liefde tot de deugd, maar de kwaden laten het zondigen uit vrees van de straf.

Tegenwerping 2.

Adam was in de volmaakte liefde tot God, en daarom kon geen wet plaats hebben, omdat hij alles volvaardig vanzelf, vrijwillig uit zijn natuur deed.

Ik antwoord:

- (a) De wet is liefde, Matth. 22:37-39. Had Adam volmaakte liefde, zo had hij de volmaakte wet.
- (b) De wet is vrijheid, Jak. 1:25. *De volmaakte wet, die der vrijheid is.* Was Adam in een heilige vrijheid, zo was hij onder de wet van de vrijheid.
- (c) Vanzelf, van natuur iets te doen, en door een wet het te doen, dat strijdt niet. De Heidenen deden ook van nature de dingen die van de wet zijn.
- (d) Is niet liefde te schenden zonde? En is zonde niet ongerechtigheid? Zo is dan in de volmaakte liefde een wet.
- (e) Adam in de staat van de volmaakte liefde had een bedreiging van de dood, en daar bedreiging is op overtreding, daar is een wet. Zo had dan Adam een wet.

Adam wet was de wet der tien geboden.

VII. Maar nu komt in bedenking: Wat wet Adam had?

Ik antwoord: Adam, behalve het verbod in betrekking tot de boom der kennis des goeds en des kwaads, had, zoveel de inhoud aangaat, de wet der Tien Geboden. Dit blijkt:

1. Zonder twijfel had Adam de volmaakte wet. Nu, de volmaaktste wet is de wet van de liefde, en deze is de wet van de Tien Geboden, Matth. 22:37-39. Zo had dan Adam de wet van de Tien Geboden.
2. De wet, die de Heidenen in hun natuur hadden, en een overblijfsel is van die wet, die Adam in zijn natuur had, is dezelfde met de wet der Tien Geboden, met aller toestemming; zo is dan ook de wet van Adam de wet der Tien Geboden.
3. Dit blijkt uit Rom. 8:3, boven verhaald. Daar spreekt Paulus van een wet, noemende die, zonder verdere beschrijving, *de wet*. De wet is de wet der Tien Geboden, dat is buiten bedenking; nu, die wet had Adam in haar kracht, die na de val was krachteloos geworden, gelijk getoond is. Zo had Adam de wet der Tien Geboden.
4. Er is maar één heiligheid, want heiligheid is het beeld Gods, dat één is. Zo is dan de wet ook één; want de volmaakte overeenkomst des mensen met de wet der Tien Geboden is heiligheid; dus had de volmaakte Adam de tien Geboden, zoveel de inhoud aangaat, tot zijn wet.

Het bijzondere gebod in betrekking tot de boom der kennis des goeds en des kwaads.

VIII. Behalve deze wet van de natuur heeft God aan Adam een gebod gegeven, 't welk God door zijn vrijheid hem kon geven of niet geven. Dit is het gebod van niet te eten van de boom der kennis des goeds en des kwaads, van welks benaming wij boven gesproken hebben.

Hier rijst lichtelijk een gedachte op: *Waarom God aan Adam die wet gaf. Had God hem die niet gegeven, hij had niet gezondigd.*

Ik antwoord:

- (a) Dat volgt niet, dat hij dan niet gezondigd zou hebben; hij was heilig, maar veranderlijk, hij kon ook in een andere zaak gezondigd hebben.
- (b) God antwoordt niet altijd van zijn daden. Zo men enige gedachten over dat gebod wilde maken: in dat gebod lag veel, dat God alleen de Heere was en hem gebieden mocht, wat Hij wilde, en dat hij maar blindelings te gehoorzamen had, zonder te vragen: waarom?
- (c) Daar lag in, dat de mens niet had te begeren dan naar de wil Gods, en dat alles hem alleen om God begerlijk of niet begerlijk moest zijn.

- (d) Daar lag in, dat des mensen zaligheid in de genieting Gods, en niet in iets buiten Hem bestond, en dat hij het allerbegeerlijkste daarom niet van node had, maar kon missen.
- (e) Ook dat men voor het tegenwoordige tevreden moest zijn met de trap van volmaaktheid, die God voor die tijd geeft, en dergelijke; maar de vraag: waarom heeft God zo'n gebod gegeven, kan men niet beantwoorden, dan met te zeggen: *zo was het Gods soeverein welbehagen.*
Zo hebben wij gezien dat Adam een wet had.

IX. (2) De tweede zaak, die te tonen is, is dat Adam belofte had van de eeuwige gelukzaligheid.

Dit blijkt:

1. Uit de Heidenen ook heden ten dage. Gelijk God in des mensen hart heeft ingedrukt, dat Hij is, en wat Hij van de mens wil gedaan en gelaten hebben, zo is hun mede ingedrukt, dat er is beloning voor de goeden, en straf voor de kwaden; dit getuigen de dagboeken van zeevarende lieden, welke, komende bij Heidenen, waar nooit Christenen geweest zijn, bevonden, dat zij met wijzen der handen toonden, dat de goeden zouden gaan in de hemel, wijzende naar boven, en de kwaden in de hel, wijzende naar beneden; en Paulus getuigt, dat het geweten van de Heidenen hen beschuldigt en ontschuldigt, Rom. 2:15. Hebben dan de Heidenen een kennis van beloning en straf, naardat zij zich naar de ingedrukte wet gedragen, veel meer had dan Adam, die de wet volmaakt had, beloften van beloning, die hij kende.
2. Wij hebben boven getoond dat Adams wet de wet der Tien Geboden was; nu, de wet der Tien Geboden had de belofte van het eeuwige leven, gelijk te zien is, Matth. 19. Een jongeling vraagt, vs. 16, *Wat zal ik goeds doen, opdat ik het eeuwige leven hebbe? Christus antwoordt, vs. 17, Wilt gij in het leven ingaan, onderhoudt de geboden.* Zie ook, Le 18:5, *Welk mens dezelve zal doen, die zal door dezelve leven.* Zo ook Rom. 7:10, *Het gebod dat ten leven was.* Psalm 19:12, *In het houden van die is grote loon.* Zo had Adam de belofte van het eeuwige leven.
3. Omdat Christus voor de uitverkorenen het eeuwige leven verworven heeft, door Zich te stellen onder de wet, die voldoende door het dragen van de straf, en door volkomen heiligheid van de natuur en van de daden, gelijk blijkt, Rom. 8:4, waar de apostel verklaart, dat door Christus' voldoening het recht van de wet vervuld is voor de uitverkorenen. Zie ook Gal. 4:4, 5, *God heeft zijn Zoon uitgezonden, geworden uit een vrouw, geworden onder de wet; opdat Hij degenen, die onder de wet waren, verlossen zou, en opdat wij de aanneming tot kinderen verkrijgen zouden.* Zie daar een wet, en diezelfde wet die Adam had, onder deze stelt de Heere Jezus Zich en daardoor verwerft Hij de uitverkorenen verlossing en aanneming tot kinderen, en indien wij kinderen zijn, zo zijn wij ook erfgenamen, erfgenamen Gods en mede-erfgenamen van Jezus Christus, opdat wij ook met Hem verheerlijkt worden, Rom. 8:17. Zo ligt dan in de gehoorzaamheid van de wet de eeuwige heerlijkheid, en dienvolgens, zo had Adam, hebbende dezelfde wet, de belofte van zaligheid.
4. Datzelfde leven, dat op het geloof, Christus aannemende geschonken wordt, datzelfde leven beloofde de volmaakte gehoorzaamheid van de wet. Nu, het eeuwige leven wordt op het geloof in Christus aan de uitverkorenen geschonken, zo dan ook op de volmaakte gehoorzaamheid van de wet. Deze zelfde belofte door die beide zaken toont de apostel: Rom. 10:5, 6, 9. Mozes beschrijft de rechtvaardigheid die uit de wet is, zeggende: de mens, die deze dingen doet, zal door dezelve leven. Maar de

rechtvaardigheid, die uit het geloof is, spreekt aldus: *Indien gij met uw mond zult belijden de Heere Jezus, en met uw hart geloven ... zo zult gij zalig worden.* Gal. 3:11, 12 *de rechtvaardige zal uit het geloof leven. Doch de wet is niet uit het geloof; maar de mens die deze dingen doet, zal door dezelve leven.* Zie daar éénerlei belofte: leven, het eeuwige leven. Van de wet staat het, Matth. 19:16, 17, boven verhaald. Van het geloof staat, Joh. 3:36, *Die in de Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven.* Tot dit een en zelfde einde toont de apostel dat er twee wegen zijn, van welke de ene is de wet, en de andere het geloof. Hieruit volgt dan, dat Adam, hebbende de wet, de belofte had van dat eeuwige leven, 't welk nu door het geloof verkregen wordt.

5. Dit blijkt ook uit de bedreiging: Gen. 2:17 *Ten dage, als gij daarvan eet, zult gij de dood sterven.* De bedreiging is de dood zonder enige bepaling; wil iemand hier de dood bepalen tot de tijdelijke dood, die moet de noodzakelijkheid bewijzen, 't welk hij nooit zal doen, omdat daarvan noch taal, noch teken is. Maar:
 - (a) 't is bekend, dat dood zowel is de eeuwige verdoemenis, als de tijdelijke dood. 2 Kor. 2:16. Deze wel een reuk des doods ten dode. 1 Joh. 5:16. Er is een zonde tot de dood. Openb. 20:6. Over deze heeft de tweede dood geen macht.
 - (b) De gedreigde dood was een straf van de zonde; nu, de straf van de zonde is niet alleen de tijdelijke, maar ook de eeuwige dood, die tegen het eeuwige leven overstond. Rom. 6:23. *De bezoldiging der zonde is de dood, maar de genadegifte Gods is het eeuwige leven.* Matth. 25:46. Deze zullen gaan in de eeuwige pijn; maar de rechtvaardigen in het eeuwige leven. De apostel zegt wel uitdrukkelijk, dat door het eten van de verboden boom, de verdoemenis op alle mensen gekomen is. Rom. 5:16, *De schuld is... uit één misdaad tot verdoemenis.* vs. 18, *Door één misdaad is de schuld gekomen over alle mensen tot verdoemenis.* Niemand kan ontkennen, dat die éne misdaad is het eten van de verboden boom; nu, op dit eten komt de verdoemenis; zo was dan de verdoemenis gedreigd door het woord dood. Keert dit nu om: was aan Adam de eeuwige verdoemenis gedreigd op overtreding, zo was het eeuwige leven hem, door de regel van het tegendeel, op gehoorzaamheid beloofd. Deze bedreiging van dood bevatte in zich leven, indien hij niet zondigde. Dit heeft te meer hier plaats; want wie kan en durft van de goede God denken, dat Hij eeuwige straf zou dreigen en doen komen op ongehoorzaamheid, en evenwel niet de eeuwige gelukzaligheid op gehoorzaamheid; dat zijn straffen onbegrijpelijk groter zouden zijn, dan zijn goedheid?
6. Dit blijkt ook uit de boom des levens. Hier staan twee bomen tegen elkaar. De ene is een teken van de eeuwige dood; zou dan de andere niet een teken zijn van het eeuwige leven? De benaming geeft dat ook te kennen; hij wordt met nadruk des Levens genoemd. Wie kan daar anders uit afleiden, dan dat hij een sacrament, een verzegelend teken van het leven is. Hier is de minste bepaling niet tot het lichamenlijk leven, zo mogen wij ze dan ook niet maken, en ook, als hij het lichamenlijke leven verloor, zo verloor hij ook meteen het geestelijke leven dat hij had; zo moet men dan hier door leven verstaan én het lichamenlijk én het geestelijke, dat hij toen bezat, en ook de eeuwige gelukzaligheid, die doorgaans onder het woord leven, zonder dat het woord eeuwig daarbij staat, verstaan wordt. Matth. 19:17. *Wilt gij in het leven ingaan.* Matth. 7:14. *De weg is nauw, die tot het leven leidt.* En zo op veel plaatsen. Daarom wilde de Heere niet, dat hij het zegel van het eeuwige leven deelachtig zou blijven,

toen hij de zaak zelf verloren had. Zie Gen. 3:22. De Heere keerde hem door een engel uit het paradijs, opdat hij zijn hand uitstrekke en neme ook van de boom des levens, en ete en leve in eeuwigheid.

Toen hij zich bezondigd had met het eten van de ene boom, daar hij geen recht toe had, zo wilde God ook dat hij van de andere nu niet eten zou, omdat hij daartoe nu ook geen recht; had. Maar zou hij dan in waarheid eeuwig geleefd hebben, indien hij eens achter die boom kon komen, en daarvan ate? Gewis nee; want in die boom was geen kracht om het verloren geestelijk leven, en de gemeenschap met God te herstellen, dat wist Adam ook wel, en wat kon hem het lichamelijke leven zonder het geestelijke baten? En ook was in de boom de kracht niet om de bedreiging van God: *gij zult de dood sterven*, te verijdelen en te vernietigen, schoon hij het lichamelijke leven kon doen blijven, dat hij toch niet kon, dat wist hij ook wel.

Waarom zegt God dan: *En leve in eeuwigheid?*

Ik antwoord: 't is een *verwijtende en beschimpende wijze van spreken, gelijk uit hetzelfde vers blijkt: De mens is geworden als Onzer Een*. 't Is zoveel alsof God zei: daar staat nu de mens, die door het eten van de verboden boom meende Ons gelijk te worden, ziet, hoe gelijk hij Ons! Dat is zo veel gezegd: hoe is hij in zijn be-ogingen bedrogen; want in plaats van Ons gelijk te worden, is hij Ons ongelijk! Zo is ook de wijze van spreken: *en leve in eeuwigheid*, zoveel, als zo zou hij zich nu ook in zijn beoging en mening bedrogen vinden, als hij door het eten van deze boom meende eeuwig te leven, en leve in eeuwigheid, te weten naar zijn inbeelding, alsof de boom hem na de zonde nog bleef een sacrament van het leven. God wilde niet, dat hij het sacrament zou misbruiken, nu hij de zaak zelf, het eeuwig leven, verzondigd had. De Heere wilde, dat hij nu van 't verbroken verbond der werken zou afzien, verloren in zichzelf zijn, en alle hoop stellen in het zaad van de vrouw, 't welk hem terstond daarna beloofd werd.

De andere partij is Adam.

X. Dus hebben wij dan gezien het werk van de ene partij, namelijk, dat God Adam een wet heeft gegeven, welker inhoud dezelfde is met die van de Tien Geboden; de eeuwige zaligheid, die Christus voor de uitverkorenen heeft verworven, en op het geloof hun schenkt, beloofd heeft; de boom der kennis des goeds en des kwaads tot een proefteken, en de boom des levens tot een verzegelend teken heeft gesteld; daar zijn dan nu alle vereiste voorwaarden van een verbond aan de ene zijde. Nu hebben wij hierbij te tonen de andere partij en zijn werk, 't welk noodzakelijk in een verbondshandeling daarbij moet komen.

Heeft zich in het verbond ingelaten.

De andere partij is het menselijk geslacht in Adam, versierd met het beeld Gods, 't welk bestaat in een zuivere kennis Gods, gerechtigheid en heiligheid, zodat bij én voorwaarde én belofte wel kende, en de voorwaarde kon volbrengen. De bedenking is: Of hij het Verbond wel aangenomen heeft? omdat daarvan niets is geschreven. Ik antwoord, dat schoon het niet uitdrukkelijk staat in de Schrift, zo blijkt het nochtans daaruit klaar.

Eerste bewijs

XI. Eerst, hij heeft de voorwaarde en belofte aangenomen. Dit blijkt:

1. Het gebeurt wel, dat de belofte van het verbond aan de ene zijde verhaald wordt, en dat nochtans het gehele verbond verstaan wordt. Zie maar, Gen. 3:15, *Datzelve* (zaad van de vrouw, 't welk Christus is) *zal u (slang) de kop vermorzelen*. Dat hier het verbond der genade opgericht wordt, is bekend, en nochtans staat er niet een woord van Adams en Eva's aanneming. Zo ook hier: Omdat alle voorwaarden van een verbond van de ene zijde vermeld worden, zo wikkelt dat noodzakelijk in de toestemming van de andere partij.
2. Adam was volmaakt, en daarom, behalve dat God macht had te gebieden, en Adam wegens zijn volmaakte gehoorzaamheid het niet kon weigeren, zo kon hij niet anders dan deze voorwaarde en belofte aannemen; want kan een redelijk mens, volmaakt kennende de gemeenschap Gods in een mindere trap, wel anders dan liefhebben en begeren een hoger trap van die alleen zalige gemeenschap? En kan hij niet anders, of hij moest ontmenst van zijn verstand, en van de liefde tot zijn welzijn beroofd zijn, kan hij niet anders, dan zulke zaken beminnen en begeren, zo kan hij ook niet anders, dan met al zijn hart omhelzen, als hem zulke zaken beloofd worden, gelijk, wij zo terstond gezien hebben, dat ze hem beloofd waren. Even zo is het ook met de voorwaarde; want die is niet alleen een weg tot zaligheid, maar was zijn tegenwoordige zaligheid zelf; namelijk, volmaakte liefde tot de beminnelijke God, onderwerping onder die gehoorzamenswaardige soevereine Heere. Dit bezat hij, dit was zijn liefde, blijdschap en vergenoegen; en kon hij niet anders, dan de belofte, om reden terstond gemeld, aannemen, zo kon hij ook niet anders, om dezelfde reden, dan de voorwaarde aannemen, omdat de belofte en de voorwaarde niet in soort, maar in trap verschilden.
3. 't Blijkt ook uit het gedrag van alle mensen. De natuur leert hen zeggen: "het gebod is heilig, rechtvaardig en goed, ik keur het goed, en ik vind dat ik daaraan verbonden ben, en ik keur ook die band goed, en acht het mijn plicht te zijn; gewillig verbind ik mij daaraan en ik omhels ook de belofte, van op gehoorzaamheid de hemel te ontvangen." Zo bevinden wij, dat een natuurlijk mens na de val alsnog én belofte én voorwaarde aanneemt, veel meer dan kon de volmaakte mens niet anders dan én voorwaarde én belofte aannemen.
4. Dat Adam en Eva de belofte en voorwaarde aangenomen hebben, blijkt ook daaruit, dat Adam en Eva zich onthielden en weigerden van de verboden boom te eten, omdat de Heere het hun verboden had. Waar uit kracht van verbod gehoorzamen en weigeren is om te overtreden, daar is een aanneming; nu, dat is hier, gelijk uit de geschiedenis Gen. 3 blijkt. Zo hebben dan Adam en Eva de voorwaarde en belofte aangenomen: dienvolgens is er een volkomen verbond geweest tussen God en de mens.

Dus maken wij dan de gezochte en gevonden sluitreden op: Daar een wet is als een voorwaarde, daar beloften zijn op vervulling van die voorwaarde, daar een proefteken en een verzegelend teken, dat is een sacrament, is, daar én voorwaarde én beloften aangenomen worden, daar is een verbond. Nu, dit alles is hier. Zo is er een verbond tussen God en Adam. Wij maken hier geen melding van paradijs, noch van sabbat, omdat wij die niet als sacramenten erkennen, gelijk ook niet de boom der kennis des goeds en kwaads.

Tweede Bewijs.

XII. Dit vorige nu vast zijnde, zo is dit volgende bewijs te klaarder, 't welk wij nemen uit Hoséa 6:7, *Zij hebben het verbond overtreden, als Adam*. Hier wordt gesproken van een verbond, en van een verbond met Adam, en van een verbreking van een verbond. Hiertegen zijn twee moeilijkheden weg te nemen, namelijk, of het woord *Adam* hier niet mens moet overgezet worden, en dat alzo hier niet van Adam, maar van andere mensen gesproken wordt; en dan of het woord *Berith* hier niet behoorde *wet* overgezet te worden, zodat zelfs hier van geen *verbond* gesproken zou worden.

Adam betekent hier de eerste mens.

Op het eerste antwoord ik: Ofschoon het woord Adam *mens* overgezet kon worden, en dikwijls overgezet wordt, zo volgt daaruit niet, dat het hier zo overgezet moet worden; die dat zeggen wil moet het bewijzen, en daar zal hij geen raad toe weten; wij houden het woord Adam de eigennaam van de eerste mens te zijn in deze plaats; onze redenen zijn deze:

- (a) Als men het *mens* overzette, dan was de klem van de plaats weg, want die woorden als Adam worden hier bijgebracht, niet tot verkleining, maar tot vergroting van de misdaad; wat kracht van verzwaring, ja zelfs wat zin zou dat hebben; zij hebben het verbond verbroken, gelijk andere mensen, die bondgenoten zijn. Want overtraden ze een verbond, zo moesten ze daarin zijn; dat is: zij hebben het verbond overtreden, gelijk zij, of andere mede-bondgenoten het doen, dat waarlijk geen zin heeft; dus is Adam hier de eerste mens.
- (b) De Heilige Schrift (dikwijls in 't eerste boek Mozes) Deut. 32:8 1 Kron. 1:1, gebruikt het woord Adam als een eigennaam van de eerste mens, en bijzonder vinden wij het in dezelfde samenvoeging als hier. Job 31:33, "Zo ik *gelijk Adam*, mijn overtredingen bedekt heb." Hier wordt uitdrukkelijk op het verbloemen van Adams misdaad gezien, en zo moet het daar ook, op de eerste mens ziende, als een eigennaam, Adam, behouden worden. En omdat hier ook gezien wordt op een zonde, die Adam begaan heeft, ten minste aan zo'n slag van zonde, waarom dan Adam niet als *Adam* overgezet?
- (c) Ook is er in de grondtekst geen tegenreden, dat men het als een eigennaam houdt; want bij een eigennaam kan geen hemphaticum, van nadruk, gesteld worden; maar als het mens betekent, zo wordt het dikwijls met zodanig een *h* gevonden. Nu, hier is zo'n *h* niet, die hier bijzonder te pas zou komen, als het andere mensen betekende, omdat het woord Adam hier een grote nadruk heeft.
- (d) De zaak is waarheid in Adam: hij was in een verbond, als wij boven gezien hebben. Hij heeft het verbond verbroken, daarom moeten wij het op Adam houden, zolang geen andere noodzakelijkheid ons gebiedt het op een ander te houden.
- (e) 't Past hier zeer wel. God wil hier de grootheid van de zonde van Juda en Efraïm vertonen, door die te brengen tot haar oorsprong en voorbeeld van navolging. Deze hun zonde was niet alleen zelf kwaad, maar zij had ook een kwade oorsprong, en daarom te meerder kwaad, gelijk David daardoor zijn zonde vergrootte, Psalm 51. Deze bondsbreuk was een zonde, die uit de bondsbreuk van haar natuur in Adam voortkwam, en alzo te gruwelijker. Adam, in alle lichamelijke en geestelijke zegeningen overvloedig, brak, lichtvaardig, Rom.ekeloos en trouweloos het verbond; zij volgden na in de gelijkheid van de overtreding van Adam, met trouweloos het verbond Gods te verbreken, daar God hen naar het lichaam zo overvloedig had gezegend, en naar de ziel zijn Woord en alle middelen van de genade gaf. Zodat deze

woorden als Adam doen zien op de eerste bondsbreuk van Adam, die hier bijgebracht wordt als een vergroting van de zonde van Juda en Efraïm.

Berith betekent niet wet

XIII. Het tweede is van geen schijn, namelijk dat men *Berith*, wet zou kunnen overzetten. Wij antwoorden, dat van *kunnen* tot *zijn* geen gevolg gemaakt kan worden; maar buiten dat, ik ontken dat het woord *Berith*, ook wet betekent. Mij is tot nog toe geen voorbeeld voorgekomen, maar ik vind wel, dat het een verbond genoemd wordt met opzicht op de wet als een regel van het verbond, doch zelf betekent het mijns wetens nooit wet; zo blijft het dan hier verbond, en een verbond overtreden als Adam. Dienvolgens blijkt het, dat tussen God en Adam een verbond was.

Dit verbond te overdenken.

XIV. Overdenkt dit dikwijls, om te zien in hoe gelukzalige staat God het menselijke geslacht, en zo ook u, ten opzichte van uw natuur, gesteld had. Zulke volmaakte, zulke betamelijke en zelfs beminnelijke voorwaarden! Zulke heerlijke beloften, en dat in een verbond met de alleen heerlijke en oneindig goede God! Daar is geen einde aan te zien. Ga vandaar tot de verbreking van het verbond, en dat zo nodeloos, zo roekeloos, en zo moedwillig, wat is dat een verfoeilijke daad! Ga vandaar tot de rechtvaardigheid Gods, en keurt die in het straffen en verwerpen van zulke verbondbrekers goed. Vergroot door het zien van de heerlijkheid van dit verbond uw erf- én dadelijke zonden. Dat schone verbond is nu verbroken, en een onbekeerde, nog niet overgegaan in het verbond der genade, is nog in dat eigen verbond der werken, en zo dikwijls als hij zondigt, verbreekt hij al wederom dit verbond, en dus ligt hij onder de vloek, en vergroot die meerder.

Zie nu af van dit verbond der werken, want het is verbroken, de zaligheid kan daardoor niet verkregen worden. Deze vermaning is nodig, omdat de kinderen van God zelf nogal op de werken zien, en daarnaar moedig of moedeloos zijn. En de onbekeerden willen nog altijd wat doen, zij menen het met bidden en bekeren goed te maken, maar zij zullen zich bij die weg bedrogen vinden. Laat het verbond der genade u dierbaar zijn, begeeft u naar de Middelaar van dit beter verbond, begeeft u in dit verbond, en let er op, en acht de eerste man gestorven.